ምዕራፍ ሠላሳ ሦስት

በምጥዋ መያዝ የኢጣልያና የእንግሊዝ መንግሥት ውስጠ ስምምነት—የቱርክ መንግሥትና የኢትዮጵያም ተቃውሞ

የኢጣልያ መንግሥት ለመያዝ ያለመው አገር ብዙ ነበር ። እዚያው አጠገቡ አልባንያንም ወይም በአፍሪካ ሰሜን ላገሩ ቀረብ የሚሉትን ቱኒዚያንና ሊቢያን ለመያዝ አስቦ ነበር ። ነገር ግን፣ በሊቢያ ቱርክን ፈራ ። ቱኒዚያም በፈረንሳይ መንግሥት ስለ ተያዘ መሪዎቹ በጣም ተናደዱ ። በእስያም በኩል ሰቆጥራ ታስቦ ነበር፤ አመቺ አልሆነም ።

ስለዚህ በማናቸውም ረገድ ደፕሬቲስና ማንቺኒ በጉዳዩ ከእንግሊዝ መንግሥት መሪዎች ከጠቅላይ ሚኒስትሩ ከሎርድ ግላድስተን ፥ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከሎርድ ግራንቪል በየአምባሳደሮቻቸው አማካይነት ሲጻጻፉበት ፥ ሲወያዩበት ቆይተው የቅኝ ግዛት ፍላጎታቸውን ግብጽ ለመልቀቅ በሚሰናዳበት በምጥዋ ወደብና በምድረ ባሕሪ የቀይ ባሕር አካባቢ ላይ ወሰኑ ።

በዚህ ጊዜ ፥ የእንግሊዝ መንግሥት በአደን ፥ በዘይላና በበርበራ ከወዲህም በግብጽና በሱዳን ላይ ሥልጣኑን ዘርግቶ በጠቅላላው ከቱርክና ከግብጾቹም ሳይጣላ የራሱን ግዛት በሚያጠብቅበት ጊዜ ምጥዋን ከፈረንሳይ ቀድሞ የኢጣልያ መንግሥት ሲይዘው እንደማይቃወም ለኢጣልያ መሪዎች በገሃድ አረጋገጠ ። ይሁን እንጂ ፥ ኢጣልያኖች ምጥዋን ስንይዝ ከኢትዮጵያ የበለጠ ከቱርክ ወይም ከፈረንሳይ ጋር እንጋጭ ይሆን እያሉ በመፍራት በጉዳዩ ማለትም በወደቡ አያያዝ የእንግሊዝ መንግሥት እንዲተባበር ለማግባባት ሲጥሩ ፥ እንግሊዝ ደግሞ ከነዚህ አገሮች ጋር በሰላም ለመኖር ምኞቱ ስለነበር ፥ ከኢጣልያ ጋር በግልጽ ለመተባበር አልፈለገም ። እንግሊዝ በከሰላና በሰናሂት ከደርቡሾች ጋር በሚያደርገው ትግል ኢጣልያ በጦር ኃይል ጭምር እንድትረዳው ሲፈልግ ፥ ኢጣልያ ምጥዋን መያዟን ሲሰማ የሞራሉን ድጋፍ ዐልፎ በጦር ኃይል መተባበሩን በፍጹም አልፈለገውም ። መፍቀዱም ራሱ እንዳይታወቅበት ይጣጣር ነበር ።

ኢጣልያ በቤርሊኑ የስምምነት ክፍያ በመዠመሪያው ላይ እንደ
ኃያል መንግሥት ባሰመቆጠሯ አልተካፈለችም ነበር ። ለመካፈል ገና
የቅኝ አገር ካለመያዟ በቀር የመንግሥትነቷ አቅዋም ስለ አልተጠና
ከረ ፣ ብትዘገይም ባሁኑ ጊዜ ለእንግሊዝ መንግሥት መሣሪያ ሆና
ባንድ የአፍሪካ አህጉር ገብታ ለመስፋፋት ፍላጎቷ ስለ ገፋፋት በሚ
ቀጥለው ጊዜ ወደ ስምምነቱ ገብታለች ።

ስለዚህ ባለፈው እንዳመለከትነው በምክር ቤትም ፣ በጠቅላይ
ሚኒስቴርም ፣ በውጭ ጉዳይም ሚኒስቴር አካባቢ የሚያዘው አገርና
ወደብ ምቹነቱ ፣ ቅርበቱ ፣ ጥቅሙ ፣ የሚያስከትለው መዘዝ በብዙ አቅ
ጣጫ ሲጠና ከ1872—77 ዓ.ም. ድረስ ቆየ ። በመጨረሻ ቅኝ ግዛት
ለማግኘት የጓጓው የኢጣልያ መንግሥት ዐይን ፣ በተለይ በምጥዋ ወደ
ብና በጠቅላላውም በኢትዮጵያ ላይ ዐረፈ ። ምጥዋም ከተያዘ በኋላ
አብዛኛው ሰሜናዊውና ማዕከላዊው ክፍል ለኢጣልያ የመስፋፊያ
ክፍል ተብሎ እንግሊዞቹም በጽሑፍ ሳይሆን በቃል ተስማሙበት ።
ጣልያኖች በኢትዮጵያ ላይ ለማተኮር የቻሉበት ምክንያት ፤—

ሀ/ በነጻ የተቀመጠች አገር በመሆኗ ፤

ለ/ ኋላቀር በመሆኗ ወደቡን ይዤ አስተዳድራለሁ የሚለው
አቅዋሟ የመነመነና በሌሎቹም ኃያላን መንግሥታት ዘንድ
ተቀባይነት ስለ አልነበራት ፤

ሐ/ በውስጧ ያለው የሕዝቡ ኅብረት ፣ የመሳፍንቱ አንድነት
ያልተዋሐደና ጠላትን ለመከላከል በቂ ጉልበት ያለው ማዕ
ከላዊ መንግሥት ስለአልነበራት ፤

መ/ በቱርክና በግብጽ የደካማነት መሽቆልቆል ጐን በእንግሊ
ዝና በፈረንሳይ ባላንጣነት መካከል ያን ጊዜ ኃይሉ በማና
ቸውም መስክ በርታ ብሎ የሚታየው የእንግሊዝ መንግ
ሥት ደጋፊነቱ ስለ ተገኘ ነበር ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፣ የኢጣሊያ መንግሥት ለዚህ ለቅኝ አገር
ዓላማው በተለይ ወደ ምጥዋ ወደብ ያንድ ክፍል ጦር ለመላክ ከመዠ
መሩ በፊት ፣ በሎንዶን በሚቀመጡት አምባሳደሮቹ ወይም ሮማ በሚቀ
መጡት የእንግሊዝ ወኪሎች በኩል የኢጣልያ መንግሥት ወደ ምጥዋ
የሚገባው በእንግሊዝ ፈቃድ ሲሆን ፣ በዚህ ምክንያት ከማናቸውም
አቅጣጫ ጠብ ቢነሣ የእንግሊዝ ፖለቲካዊና ቢያስፈልግም ወታደ
ራዊ እርዳታ እንዲገኝ የኢጣልያ ባለሥልጣኖች በተለይ ለዚህ ጉዳይ
አግባብ የነበረው የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ማንቺኒ እንግሊዞቹ ለልች
ቷቸው እስኪመረሩ ድረስ በቃልም በጽሑፍም ሲወተውት ነበር ።

አንድ ጊዜ ማንቺኒ ምጥዋን ለመያዝ እንግሊዝ ከኢጣልያ ጋር ተባብ
ሯል የሚል ቃል በምክር ቤት ጉባዔ ላይ መወርወሩ ስለተሰማ ፣
በእንግሊዝና በኢጣልያ መንግሥታት መካከል መጠነኛ ቅራኔ ተፈጥሮ
እንግሊዞቹ ለማስተባበል ተገደው ነበር ።

የእንግሊዝ መንግሥት ፣ የባለብዙ አገር ጌታ እንደ መሆኑ መጠን
ጉዳዩን የሚመለከተው በብዙ አቅጣጫ ነበር ። የኢጣሊያንና የኢትዮ
ጵያን መንግሥታት በተቻለ መጠን ለራሱ በሱዳን በኩል ለገጠመው
ችግር በመጠኑም ቢሆን መሣሪያ ለማድረግ ይፈልጋል ። ይሁን
እንጂ ፣ ራሱ ለኢጣልያ የመስፋፋት ዓላማና ለኢትዮጵያ የመከላከል ተግ
ባር ግልጽ መሣሪያ ሆኖ ኢጣሊያ ምጥዋ የገባችው በእንግሊዝ ፈቃድ
ነው ተብሎ ከቱርክም ፣ ከፈረንሳይም ፣ ከኢትዮጵያም ጋር በገሃድ መጣ
ላቱን በፍጹም አይፈልገውም ። ቱርክም ግብጽም በሚለቋቸው በዘ
ይላ ፣ በበርበራ ፣ በአደን ፣ በሱዳን መተካት የሚፈልገው ከነዚህ መን
ግሥታት ጋር ተጣልቶ ሳይሆን ባንድ ወገን የነርሱ ወዳጅ መስሎ ፣
በሌላ ወገን በዚያው ሰዓት ውድቀታቸው እንዲፋጠን በነዚሁ አገሮች
ባስቀመጣቸው በራሱ የፖለቲካ ወኪሎቹ አማካይነት እየገዘገዘ ነው።

ስለዚህ ፣ እላይ እንዳመለከትነው ፈረንሳይ ሳይገባበት ፣ አበሻም እጅ
ሳይወድቅ ኢጣልያ ወደ ምጥዋ መግባቷን ውስጡን በቃልም በምስ
ጢራዊ ጽሑፍም ሲስማማ በገሃድ መጻፉንም መናገሩንም አይፈልገ
ውም ። ኢጣልያም የእንግሊዝን የቃል ኪዳን ኀደኝነትና ሙሉ ትብ
ብር ሳይጨብጥ ምጥዋን ይዞ ከፈረንሳይም ከቱርክ ጋርም መጣላቱን
ፈራ ። በዚህ የተለያየ አሳብ ውስጥ ሁለቱም በቃልም ፣ በጽሑፍም
በገሃድም ፣ በምስጢርም ሲወዛገቡ ቆዩ ። አንድ ጊዜ የኢጣልያ መን
ግሥት ባለሥልጣኖች "ወታደሮቻችን ወደ ቀይ ባሕር የሚዘልቁት
ለእንግሊዝ ጥቅም ነውና በወታደራዊ ተግባርም በኩል በኅብረት እን
ሥራ" የሚል አሳብ ቢወረውሩ ፤"የእንግሊዝ መንግሥት የማንንም
እርዳታ ሳይፈልግ የራሱንም ጉዳይ በራሱ ይወጣዋል ። እናንተም
ወደ ምጥዋ የምትገቡት ፣ በራሳችሁ ምኞትና ለራሳችሁ ጥቅም ነው
እንጂ ለእንግሊዝ ስትሉ አይደለም" የሚል ቁጣ የተንተራሰ
ደረቅ መልስ ግራንቪል ሰጥቶ ነበር ። የሆነ ሆኖ ፣ የእንግሊዝ መንግ
ሥት አቅዋም ኢጣልያ ከሌላ መንግሥት (ፈረንሣይ) ቀድማ ወደ
ምጥዋ ብትገባ ወይም በቀይ ባሕር አካባቢ አንድ ወደብ ወይም
ቀበሌ ብትይዝ የሚደሰት እንጂ ፣ የማይከፋ መሆኑን ገልጾ ይኸንንም
የኢጣልያ መንግሥት ከእንግሊዝ ጋር እንዳደረገው ስምምነት ፣ ከቱርክና
ከግብጽ መንግሥት ጋርም መልካም ስምምነትና ግንኙነት ፈጥሮ
በወዳጅነት በኩል ቢፈጸም የበለጠ የሚደሰት መሆኑን ቁርጥ ባለ
አኳኋን ተናግሮአል ።

በዚህ ዐይነት ፣ የኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ማንቺኒና በሎንዶን የነበረው አምባሳደሩ ኒግራ ኮስጠንጢኖስ ከእንግሊዝ ጠቅላይ ሚኒስትር ከሎርድ ግላድስተንና ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከሎርድ ግራንቪል ጋር አሳብ ለአሳብ በቃል እየተለዋወጡ ሲወያዩበትና በደብዳቤም ሲጻጻፉበት ከቆዩ በኋላ ፣ በጠቅላላው በገሃድ ጽሑፍም ባይሆን በቃልና አወላዋይ ሁኔታ ባለበት የጽሑፍ ሰነድ የእንግሊዝን ውስጠ ፈቃድና ድጋፍ ካገኘ በኋላ ፣ ኢጣልያ የምትልከውን ጦር ታዘጋጅ ዠመር ። የእንግሊዝ መንግሥትም በያለበት በካይሮም ፣ በምጥዋም ለነበሩት የራሱ ወኪሎች የኢጣልያ ጦር ወደ ቤይሉልም ፣ ወደ ምጥዋም ሲገባ ለይምሰል ስለ ቱርክና ስለግብጽ አድልተው ለግብር ይውጣ ቢከራከሩም ፣ በጠቅላላው ግን በማንኛውም መንገድ ኢጣልያኖችን እንዲደግፉ እንጂ ተቃውሞ እንዳያደርጉ በምስጢር ትእዛዝ አስተላለፈ ።

የግብጹ መሪ ከዲቭ ተውፊክና ዘተለይም የአርመኑ ተወላጅ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ኑባር ፓሻ ካይሮ ከሚገኙት ከእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ከነባሪንግ ፣ ከኢጣልያ ዋና ቆንሲል ከማርቲኖ ጋር አብሮ በመብላትና በመጠጣት ፣የቱርክን መዳከም ፣ የራሱም የግብጽ መንግሥት በየሥፍራው ፣ በየወደቡ ላስቀመጣቸው ወታደሮቹ የሚከፍለው ገንዘብ እስከ ማጣት ደርሶ በኢኮኖሚ መውደቁንና በርሱ አንጻር የእንግሊዝን ፣ በማናቸውም መስክ መበርታቱን በመገንዘብ ፣ ልቡን ወደ እንግሊዝ አድርጎ ዋና መሣሪያ ሆኖ ነበር ።

በዚህ ሁሉ የፖለቲካ ውዝግብ ውስጥ የምጥዋ ወደብ በታሪክና በዢዎግራፊ አቀማመጥ ባለቤትነቷ የታወቀው ኢትዮጵያ ከምንም አልተቆጠረች ። በእንግሊዝም ሆነ በኢጣልያ በኩል ያለው ሥጋት ከቱርክ መንግሥት ወይም ከፈረንሳይ በኩል ለሚሠነዘረው ተቃውሞ እንጂ ፣ ከኢትዮጵያ ወገን ያለው አሥጊ ሆኖ አልተገኘም ። በዚህ ምክንያት የኢጣልያ መንግሥት ወደ ምጥዋ የሚያዘምተውን ጦር በምስጢር ያዘጋጅ ዠመር ።

የእንግሊዝና የኢጣልያ መንግሥታት ግብጽን እንደ አግባቡ ሁሉ በልዩ ልዩ ዘዴ የቱርክ መንግሥትንም በጉዳዩ እንዲስማማበት ለማድረግ መሞከራቸው አልቀረም ። በባሪንግና በደማርቲኖ ፣ በኑባር ፓሻ ግፊት "በዐቅም ማጣትና በኢኮኖሚ ውድቀት የተነሣ አገሩን መያዝ አልተቻለኝም ምን ይሻላል ?" ብሎ የግብጹ ከዲቭ ለቱርኩ ሡልጣን እንዲጽፍ አድርገው ቱርክም እንዲለሰልስ በቀጥታም በጎንም ከመጣጣር አላለፉም ። የቱርክ መንግሥት ምጥዋንና አካባቢውን ሁሉ እንደራሱ ግዛት ስለሚቆጥረውና ግብጽም 16.000 ስተርሊን ያመት

ግብር እየከፈለ ምጥዋን ሊያስተዳድረው የቻለው በቱርክ መንግሥት ፈቃድ ስለነበረ ፣ ለጊዜው በምጥዋ መያዝ በእንግሊዝና በኢጣልያ ፊት እንደ ግብጽ አልተስማማም ነበር ። እንዲያውም ኢጣልያኖቹ ምጥዋ ስንደርስ የቱርክ የጦር መርከቦች መጥተው ይወጉን ይሆን የሚል ሥጋት ስለ ነበረባቸው ፣ ከናፖሊ በስዊዝና በሱአኪም ሲያልፉ ጉዟቸው ምሥጢራዊ ነበር ። ይሁን እንጂ ፣ በፊትም ቤይሉል የተያዘ ጊዜ በሮማም ፣ በእንግሊዝም አገር የነበሩት የቱርክ የፖለቲካ ወኪሎች የኢጣልያ መንግሥት በፊት አላግባብ አሰብን መያዙ አንሶት በቅርብ ጊዜ ቤይሉልን መያዙን ሲቃወሙ ሰንብተው ነበር ። አሁን ደግሞ ፣ ስለምጥዋ መያዝ ጉዳይ የግብጽ ከዲቭ ተውፊቅ ፓሻ ራሱን ከቱርክ ሡልጣን ቁጣ ለማዳን ሲል ፣ "ኢጣልያኖቹ ምጥዋን ይዘዋል ዐቅም በማጣት በኃይል ለመቋቋም ስለ አልቻልኩ ተቃውሞዬን በጽሑፍ እገልጣለሁ" ብሎ ወደ ስጣንቡል ለሡልጣኑ ስለላከ ፣ ሮማ የሚቀመጠው የቱርክ ጉዳይ ፈጻሚ ፣ አሁንዲ ሚሀልን የሚባለው ለኢጣሊያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለማንቺኒ ከመንግሥቱ የተላለፈለትን ትእዛዝ መሠረት በማድረግ የኢጣልያ መንግሥት በቤይሉልና በምጥዋ ወታደር የላከ ጊዜ ያላላኩ ሁኔታ አገር ለመውረርና መሬት ለመያዝ እንዳልነበረና የሡልጣኑንም ግዛት በሙሉ እንደሚያከብር ገልጾ የነበረውን በመጥቀስ በቃልም ፣ በጽሑፍም ክርክሩን አቀረበ ።

እንደዚሁም በዚሁ ጊዜ ሎንዶን ተቀምጦ የነበረው ምስሩስ የሚባለው የቱርክ አምባሳደር በዚሁ ዐይነት ከእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥልጣኖች ጋር ተከራክሮ ነበር ። ነገር ግን ፣ የእንግሊዝ ዲፕሎማቶች 'ምን ይደረግ የቱርክ መንግሥት ቀበሌውን ራሱ ይዞ በደንብ ሊቆጣጠር አልቻለም ፣ ግብጽም በደርቡሾች እነሣሥ ስለ ተዳከመ አስተዳደሩን ይዞ ለመቀጠል አልተቻለውም' በማለት በተለመደው ዘወርዋራ የፖለቲካ የአነጋገር ዘዴ አንድ ጊዜ የሆነውን የቱርክ መንግሥት በትዕግሥት እንዲቀበለው ስለገፋፉ ፣ የቱርክ መንግሥትም ከ16ኛው መቶ ዓመት ዠምሮ በመካከለኛው ምሥራቅ ፣ በባልካን ፣ በአፍሪካ ምሥራቅና ለሜን ግዛቱን ከልክ ያለፈ አስፋፍቶ ሳለ ፣ አሁን እንግሊዞችና ፈረንሳዮች በያለበት እየገዘገዙ ባስተዳደርም በኢኮኖሚም ስለ አደከሙት ፣ የኢኮኖሚ መድከም የጦር ኃይልን መዳከም በግድ ስለሚያስከትል ፣ በእንግሊዝ የተደገፈው ጣልያን በግዛቱ ሲገባ ከቃልና ከጽሑፍ ክርክር ዐልፎ በጦር ኃይል ለመቃወም ስላ አዳገተው ፣ ጉዳዩን ፈጽሞ ችላ ማለትና የቀረውን ግዛቱን ለመጠበቅ ወሰነ ። ስለዚህ በዚህ ጉዳይ የመጨረሻዋም ፣ የመዠመሪያዋም የፖለቲካና የኃይል ተቀዋሚ ኢትዮጵያ ብቻዋን ሆና ተገኘች ።

ዐፄ ዮሐንስ ፣ የኢጣልያ ምጥዋን መያዝ ዝርዝር ሁኔታውን ከብዙ አቅጣጫ ሰምተውታል ። አንደኛ በተግባር በራስ አሉላ ውስጥ ሆነው ጊንዳን ከሚያስተዳድሩት ከባላምባራስ ተሰማና የአይለትን አካባቢ ከሚያዙት ከሻለቃ አርአያ በቀጥታም በራስ አሉላም በኩል ሰምተውታል ። ሁለተኛ ዶክተር ፖሪሲስ ኒኮላ የሚባለው የግሪክ ተወላጅ ከግሪክ ንጉሥ ከጆርጅ አንደኛ ተልኮ መጥቶ ያፄ ዮሐንስ ባለሟል አገልጋይ ሆኖ ነበርና እርሱ ከየጋዜጣውም እያነበበ ሁኔታውን ሳያስረዳቸው አይቀርም ። ሦስተኛ ከሁሉ የበለጠ እያስፋፋ ነገሩን ከምንጩ በሎንዶንና በሮማ መካከል የተደረገውን ውስጠ ስምምነት እየተነተነ ያስረዳቸው ሙሴ ጋስቶን ለሜይ የሚባለው የፈረንሳይ ቆንስል ነበር ፤

እርሱም ከአደን ወደ ሱዳን ሔዶ በቆንሲልነት እንዲሠራ ስለ ታዘዘ ፣ ከአደን መጥቶ ምጥዋ ውሎ ባደረበት ጊዜ የኢጣልያ ጦር በወደቡ ሲራገፍ ባይኑ ያየውን በደብዳቤ አድርጎ ልኮባቸዋል ። ከዚህ በኋላ ራሱ ከምጥዋ ወደ መቀሌ መጥቶ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በተገናኘበት ጊዜ መቸም እንግሊዝና ኢጣልያ የተመሳጠሩት በኢትዮጵያ ላይ ብቻ ሳይሆን በፈረንሳይ ላይ ጭምር ስለነበረ ፣ ቆንሲሉ የእንግሊዝና የኢጣልያ ባለሥልጣኖች በአውሮፓ የተለዋወጡትን ውስጣዊውንም ውጫዊውንም ስምምነት ፣ ከመንግሥቱም በሚላክለትና ራሱም ከየጋዜጣው በሚያነበው መሠረት ለነዐፄ ዮሐንስ ፣ ለነራስ አሉላ ስውር የሆነውን የፖለቲካ የጽሑፍ ልውውጥ እርሱ የተረዳውን ያህል ባሁኑ ጊዜ ላፄ ዮሐንስ በትክክልና በዝርዝር አስገንዝቧቸዋል ። [1]

በዚህ መካከል ፣ በመቀሌ ሆኖ ችግር የገባው ጃኮሞ ናሬቲ የሚባለው የኢጣልያ ተወላጅ ነበር ። እርሱም ለዚያን ዘመን በተለይ ለኢትዮጵያ ብርቅና ድንቅ የሆነውን የመቀሌን ቤተ መንግሥት በሕንፃ አሳምሮ ከነዙፋናቸው ከሠራ ወዲህ በጣም ባለሟል ሆኖ ተሾሞ ፣ ተሸልሞ በፊተኛው ጊዜ የሚመጡትን ያገሩን አገር ጎብኚዎች እንደ ልቡ እያስወጣ ፣ እያስገባ ቆይቶ ሳለ ፣ አሁን የርሱ ወገኖች ምጥዋን ወርረው በጠላትነት አቅዋም ሲገኙ የርሱ የባለሟልነት ይዞታው ተበላሸበት ። ስለዚህም ራሱ ምጥዋ ለነበረው ለኢጣልያ የቆንሲል ወኪል ፣ ለሲኞር ሎካርዲ ጆሴፔ በጻፈለት ደብዳቤ ላይ ፤

"...ኢጣልያ ከእንግሊዝና ከግብጽ ተስማምታ ምጥዋን በያዘችበት ባሁኑ ጊዜ የፈረንሳይ ቆንስል ለሜይ ይኸንኑ በደብዳቤ ስለገለጠላቸው ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በምን ምክንያት ይኸንኑ እንግሊዝ

1 A. Del Boca, Gli Italan in Africa, pp. 193—220.

ሳይነግረኝ ቀረ ብለው መቆጣታቸውን ከገለጸ በኋላ ከዚሁ እያይዞ ፣ "የምጥዋ እያያዝ በኔ ምክንያት እንደሆነ በማሰብ ለሞኑን ፊት ነሥተውኛል" የሚል ይገኝበታል ። ከዚህም በኋላ አሁንም ምጥዋ ለኢጣልያ እንደ ቆንሲል ሆኖ ከግብጾቹም ፣ ከእንግሊዞቹም ጋር በመተባበር የኢጣልያኖቹን አያያዝ ወዲያና ወዲህ እያለ ያከናውን የነበረው ሌላው ማይላ ፌሊቼ የሚባለው በበኩሉ ለኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር የናሬቲን ራፖር በላከው ጽሑፍ ላይ ፣ "ባሁኑ ጊዜ የንጉሠ ነገሥቱ አስተያየት በኢጣልያ ላይ መጥፎ ነው ። በምጥዋ የኛን ይዞታ በርከት አድርጎ እያስፋፋ ፣ እየቀባባ ከሚያስረዳቸው ከፈረንሳዩ ቆንሲል ከለሜይ መስማታቸው ጥሩ አልሆነም ። የፈረንሳዩም ቆንሲል ባሁኑ ጊዜ በአጠገባቸው ተቀምጦ የኛን ዓላማ ለማፈራረስ ይጣጣራል" የሚል ይገኝበታል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ዐፄ ዮሐንስ ይኸን ሁሉ እየሰሙ ከብዙ ጊዜ ዠምሮ እንደ ወዳጅ የሚቆጥሩት እንግሊዝ ይኸን በማድረጉ ከፍ ያለ ትዝብት ቢያሳድርባቸውም ፣ ለጊዜው ለጠብና ለውጊያ አልቸኮሉም ። አምናውን በሔዊት አማካይነት ከግብጾች ጋር የተዋዋሉትን ውል መሠረት በማድረግ ከእንግሊዞችም ጋር ከመቅደላው ጦርነት ዠምሮ በነበራቸው ወዳጅነት ላይ በመተማመን ፣ "በውሉ መሠረት በግብጽና በቱርኮች ይዞታ የነበረውን ወረዳ ሁሉ እጄ አደርጋለሁ ፣ በምጥዋ ወደብም እንደልቤ የፈቀድሁትን ሸቀጥና የጦር መሣሪያ ያለቀረጥ አገኛለሁ" ብለው ተስፋ በማድረግ በብዙ ቦታ የተከበቡትን ግብጾች ከደርቡሾቹ ጋር ተዋግተው ከሞትና ከምርኮ በማስጣል መሪና ስንቅ እየሰጡ በሰላም ወደ ምጥዋ በብዙ ድካም ከሸኙ ወዲህ አሁን የእንግሊዝና የኢጣልያ መንግሥታት ከግብጽም ጋር ውስጣዊ ስምምነት አድርገው ውሉን በማፍረስ ወይም ወደ ጎን በማድረግ የኢጣሊያ ወታደሮች ወደቡን መያዝ ብቻ ሳይሆን ፣ እያለፉ አገር መያዛቸው የኢትዮጵያንም ነጋዴ መቅረጣቸው ፣ "ይኸ ይለፍ ፣ ይኸ አያልፍም" እያሉም ማስቸገራቸው በጣም እንዳሳዘናቸው ከዚህ ቀጥሎ ለንግሥት ቪክቶርያ የጻፉት ደብዳቤ ያስረዳል ። ደብዳቤው የተዘጋጀው በራሳቸውና በዘመኑ አነጋገር መሆኑን አንባቢው ይረዳዋል ።

"በስመ እግዚአብሔር ... ይድረስ ኃበ ክብርት ወልዕልት ቪክቶርያ ... ቀድሞ ስንዋዋል ከቱርኮች * ጋራ ስንታረቅ መሬቱን

* ዐፄ ዮሐንስ በየደብዳቤያቸው ላይ ግብጾችን ቱርኮች ነው የሚሉት ፤ ይሁን እንጂ ሁለቱ ሕዝቦች በአገዛዝና በአስተዳደር በሃይማኖት ቢገናኙም ፤ በዘርና በቋንቋ ይለያያሉ ።

አገሬን ሊለቅልኝ (ሊለቁልኝ) በሞገስ (ቦጎስ) በአመጂ ፣ በኲሰላ ፣ በመተማና በጌራ ያለ የቱርክ ወታደር ሲለቅ መድፉን ጠበንጃውን አረሩን (ባሩዱን) ትተውልኝ ሊሔዱ እርቅ ነበረን ። እነዚያ እንኳንስ መድፍና ጠበንጃ. . . ሊተዉልኝ ገንዘባቸውን ሰብስበው ይዘው ሔዱ. . . ሠራዊቴን እያስፈጀሁኝ ቱርኮችን እያወጣሁኝ ወዳገራቸው ሰደድሁ. . . ሠራዊቴን በክረምት ሰድጄ በጦርና በጐርፍ እያለቀ አስወጥቼ አመጣሁ ። ይህን ሁሉ ማድረጌ የናንተን ፍቅር ፈልጌ ነው እንጂ ስንዋዋል ፣ ስንጽፍ ፣ ስናትም አውጥቼ ልሰድ ከውል አላገባነውም ። ለጥንት ልጅ ለልጅ ሊሆን የታረቅነውን አሁን ዓመት ሳይሆነው ውሉ ፈርሶ የምጥዋን በር እይዛለሁ ስል ቱርኮች ቢለቁ ኢጣልያ መጥቶ ምጥዋንም ፣ ሌላውንም አገሬን ያዘብኝ ። የቀድሞ ነገሥታት አባቶቼ ከአውሮፓ ነገሥታትና ከሌሎች የክርስቲያን ነገሥታት ፍቅር ነበሩ እንጂ ጠብ አልነበራቸውም ። ከቱርኮችና ከእስላሞች ጋር ሁልጊዜ ጠበኞች ናቸው ። አሁን እኔ ይህን ማለቴ የላንተን ፍቅር የላንተን ልብ የያዝሁ መስሎኝ ነው ። ውሉ ፈርሶ እንደሆነ እኔ ግድ የለኝም ። ገንዘባችሁንና ሰዋችሁን የፈጀ ደርቡሽ ነው እንጂ እኔ የበደልሁት ነገር የለኝም መልካም ነገር ከማድረግ በቀር ። አሁንም የኢጣልያ ጦር መምጣቱ በላንተ ፈቃድ ነው ። እሱ ተጋፍቶ የኔን አገር ሊወስድ ነው ። የዚህ ብሏሃቱ ጠፍቶኛል ። በላንተ ፈቃድ መጥቶ እንደሆነ ውሉ ከቀረ ካገሬ ከመጣብኝ የምፈራው የለኝም ። እሱም (የኢጣልያ ንጉሥ) እምባጫራ ሳለሁ ሰው ሰዶ እንደ እንግሊዞችና እንደ ቱርኮች እኔም ልጻፍ ፣ ላትም(ልዋዋል) ብሎ ላከብኝ ። እኔም ካገሬ አትድረስብኝ እንጂ በነዚያ ውል እሺ ጻፍ እትም ከፍቅር ላይ ፍቅር ቢጨመርልን ጠልቼ ብዬ ላከሁበት ። አሁን ይህን ትቶ ነፍጥ እንዳይወጣ (ጠበንጫ እንዳልገዛ) ከለከለ ። ደግሞ ቱርኮች ይዘውት የነበረውን አገር እስከ ጨው (እሰል) ዳርቻ ድረስ ወታደር ሰዶ እያሰለለ መያዝ ዠመረ ። አሁንም የምጥዋን በር ይስጡኝ ቀድሞም የአባቶቼ የነገሥታት እንደ ሆነ ያውቃሉ ። የተለቀቀበት ጊዜም ቅርብ እንደሆነ አይጠፋዎም ። የመጣውም ጠላት ቢይዝብኝ ግድ የለም ። ካገሬ የመጣብኝን ጠላት እችላለሁ ።”

ደብዳቤውን የጻፉት ደብረ ታቦር ላይ ነሐሴ 23 ቀን 1877 ዓ.ም. መሆኑን በግርጌው ላይ በተለመደው የግዕዝኛ አጻጻፍ ተመልክቷል ። [1]

በዚህ ደብዳቤ ዐፄ ዮሐንስ በሒዊት ውል ላይ በትክክል መቆማቸውን እንግሊዝ ግን ፣ ከውሉ ወደ ኢጣልያ አጋድሎ እንደ ከዳቸው ሽፈንፈን ባለ የዲፕሎማሲ አነጋገር ገልጸውታል ። በእንግሊዝ ፈቃድ የኢጣልያ ጦር መምጣቱንም ልባቸው እያወቀ እንዳላወቁ በመምሰል ነገሩን ላለማባባስ ፣ “አሁንም የኢጣልያ ጦር ምጥዋ መምጣቱ በናንተ ፈቃድ ነው” የሚል የጥያቄያዊ ዐረፍተ ነገር ካስደገፉ በኋላ ተጋፍቶ የመጣውን ጠላታቸውን ግን ፣ አመጣጡ በእንግሊዝ ፈቃድም ቢሆን ለመመለስ አቅም እንደማያንሳቸው ገልጸዋል ። ከዚህም እያይዘው የምጥዋ በር ቀድሞ የአባቶቻቸው የኢትዮጵያ ነገሥታት መሆኑን ጠቅሰው እንዲሰጣቸው በጠየቁበት ዐረፍተ ነገር ላይ የምጥዋ ወደብ ከኢትዮጵያ ነገሥታት ቁጥጥር እጅ የወጣበትን ጊዜ ቀረብ አድርገው የገመቱት ይመስላል ።

ነገር ግን ፣ ባለፈው ምዕራፍ እንዳመለከትነው ፣ ከአክሱሞች ዠምሮ እስከ ግራኝ አህመድ አነሣሥ ምጥዋ በኢትዮጵያ እጅ ቆይቶአል ። ከዚያም በቱርኮች እጅ ከወደቀ በኋላ ከ1555—1589 ዓ.ም. የነገሡት ዐፄ ሠርፀ ድንግል በ1571 ዓ ም በወታደር ኃይል ላጭር ጊዜ እጅ አደረጉት ። ቱርኮቹ በ1580 ዓ ም አካባቢ መልሰው እጅ ማድረጋቸውንና በመጨረሻም ያመት ግብር እየከፈለ ራሱ እንዲያስተዳድረው ለግብጹ መሪ ለኢስማኤል ፓሻ መስጠታቸውን ባለፈው አመልክተናል ።

1 F. Harison Smth, Through Abyssinia, pp. 70—71.

ምዕራፍ ሠላሳ አራት

የካፒቴን ሐሪስን ስሚዝ ወደ መቀሌ መምጣት ፣ ከራስ አሉላ ጋር የተመሳለሱት ቃል—የንጉሠ ነገሥቱ የመልስና የስሞታ ደብዳቤ ለንግሥት ቪክቶሪያ

የእንግሊዝ መንግሥት ፣ በግብጽና በሱዳን ላይ አገዛዙን ለማጠንከር ሲል የማህዲ እንቅስቃሴ ስላሠጋው ፣ ይኸን የማህዲን እንቅስቃሴ ለመደምሰስ እንዲረዳው መሣሪያ ለማድረግ የፈለገው ኢጣሊያን ብቻ ሳይሆን ኢትዮጵያንም ጭምር መሆኑ በትክክል የሚታወቀው በሔዊት ውል ነው ። የሁለቱ አገሮች ዓላማ የተለያየ በመሆኑም ማስማማቱ ችግር ስለሆነበት ፣ እንግሊዝ ከሁለቱ ወዳጅ ሊያደርጋቸው ከፈለጋቸው አገሮች ውስጥ ምርጫው ከኢጣልያ ላይ ወድቋል ።

አሁን የኢጣልያ መንግሥት ምጥዋን ከያዘ በኋላ ፣ ለእንግሊዝ መንግሥት አቤቱታም ፣ ስሞታም ፣ ወቀሳም ፣ ማስፈራራትም ያለበት ያፄ ዮሐንስ ደብዳቤ ስለደረሰው በኢጣሊያና በኢትዮጵያ መካከል ያለው ጠብ እንዳይባባስ በሚፈልግበት ጊዜ ፣ "ጠቡን ለማብረድና በጠቡ ፋንታ ሁለቱ መንግሥታት በጄኔራል ፖዞሊኒ አማካይነት የወዳጅነት ውል ሊያደርጉ ነው" ማለትን ስለሰማ ፣ ይኸንኑ ለማጠናከርና ወደ ፍጻሜ ለማድረስ በሎንዶን ተመክሮና ተዘክሮ ካፒቴን ሐሪስን ስሚዝ እንዲላክ ተወሰነ ። ካፒቴን ስሚዝ ባለፈው ዓመት በውሉ ጊዜ ከሬር አድሚራል ሔዊት ጋር ወደ ዐድዋ መጥቶ ካፄ ዮሐንስም ፣ ከራስ አሉላም ጋር ተዋውቋል ።[1] "ከካፒቴኑም ጋር ሰአድ አፌንዲ የሚባለው ግብጻዊ መኰንን ግብጾቹን ከደርቡሾች እጅ ለማውጣት ዐፄ ዮሐንስ የረዱትን ምስጋና ለማቅረብ አብሮ መጥቷል" የተባለው ውሸት መሆኑን ራሱ ካፒቴን ስሚዝ በመጽሐፉ ፣ "ሐሰት የፈጠራ ወሬ ነው" ብሎ አስተባብሏል ።[2] ወልቃኢቲ ብሩ የሚባሉት

1 A. Del Boca, Gli Italani in Afıca, p· 215.
2 F. Harson Smith, Throught Abyssina, p. 113

የነአቶ ሚካኤል ፣ የነአቶ መንገሻ አባት ግን ፣ ለአስተርጓሚነት ተመርጠው አብረው መጥተዋል ።

ካፒቴን ስሚዝ የንግሥቲቱን ደብዳቤና ገጸ በረከት እንደያዘ በየካቲት 13/1878 ዓ ም ምጥዋ ደርሶ ከጄኔራል ፖዞሊኒ ጋር ተገናኝቶአል ።

ዳሩ ግን ፣ በመካከሉ በኮሎኔል ሳሌታ እግር ተሾሞ ወደ ምጥዋ የመጣው ዠኔራል ካርሎዠኔ የሚባለው የኢጣልያ ጦር አዛዥ ከወደቡ እያለፈ የሰሐጢንና የዊአን አገር በመያዙ የተነሣ ሁኔታው ስለ ደፈረሰ ፣ ጄኔራል ፖዞሊኒ ወዳፄ ዮሐንስ ሳይደርስ የውሉን ረቂቅ እንደያዘ በበላይ ትእዛዝ በመጋቢት 13/1878 ወደ ሮም ተመለሰ ። ካፒቴን ስሚዝ ከኢጣልያ አዛዥ ከጄኔራል ካርሎ ዠኔ ለመጓጓዣና ለስንቅ መጫኛ የሚያስፈልገውን ከብት መሪውንም ፣ አጃቢውንም ተቀብሎ ወደ አሥመራ ተጓዘ ።

አሥመራም ሲደርስ ራስ አሉላ በክብር ተቀብለው ካስተናገዱት በኋላ ፣ በወልቃኢቴ ብሩ አስተርጓሚነት ስለ ሔዊት ውል አሳብ ለአሳብ ተለዋውጠው ነበር ። በውይይታቸውም ላይ ራስ አሉላ ውሉ በምን ምክንያት እንደ ተሻረ እንዲያስረዱቸው ቢጠይቁት ፣ ካፒቴን ስሚዝ ግብጾች ምጥዋን ለማስተዳደር ብዙ ሥራ ስለ አጋጠማቸው አውሮፓውያን (ኢጣሊያኖች) እንዲይዙ የአውሮፓ ኃያላን ፣ ከቱርኮች በቀር ፣ በሙሉ ፈቅደዋል ሲል መለሰላቸው ። ወደፊትም ኢትዮጵያ ከኢጣሊያኖች ግንኙነቷ የሠመረ እንደሚሆንና ኢጣሊያኖችም ከንግድ በቀር መሬት እንደማይፈልጉ ሊያረምናቸው ሞከረ ። ራስ አሉላ ግን ፣ አንድ ሰው ንግድና ወዳጅነትን ሲፈልግ ከቦታው ተቀምጦ ነው እንጂ የወዳጅን መሬት አይወስድም ። ጣሊያኖች ወደ እኛ የሚያስመጣውን የቤሪንና የአራፋሌን ወረዳ ይዘዋል የሚል ቅሬታቸውን አቀረቡለት ። በዚህም ጊዜ ካፒቴን ስሚዝ ጣሊያኖች እነዚያን ሥፍራዎች የያዙት ጸጥታ ለመጠበቅ እንደሆነ አስረድቶ የኢጣሊያ የመልዕክተኛ ሲመጣ ሁሉንም ከእርሱ ጋር መነጋገር እንደሚችሉ ገለጸላቸው ።

በዚህ አነጋገር ፣ ካፒቴን ስሚዝ ኢጣሊያ ምጥዋን ለመያዝ ከቱርክ በቀር የአውሮፓ ኃያላን ፈቅደዋል ሲል ከዕውነት የራቀ ሐሰተኛ መልስ ሰጥቷል ። የኢጣልያን ምጥዋን መያዝ ፈረንሳይና መስኮብ በግልጽ ተቃውመዋል ። እንግሊዝና ጀርመን የኢጣልያንን ይዞታ ሲደግፉ የቀሩት የአውሮፓ ሀገሮች ግን ፣ ለጉዳዩ ግድ የሌላቸው ነበሩ ። ከዚሁም አያይዞ እንግሊዛዊው ሙኰንን ፣ “ኢጣልያኖች ከእናንተ ጋር በወዳጅነት ከመነገድ በቀር መሬታችሁን አይፈልጉም” ያለው ወይም በኢጣሊያኖች ስብከት ራሱ ተታሏል ። አለዚያም

የሚያውቀውን እንደማያውቅ አድርጎ ራስ አሉላን በሐሰት ሊያግባባ ልፈጓል ማለት ነው ።

መቸም በሥልጣኔ የተራመደው ፣ በኤኮኖሚ በልማት የፋፋው አውሮፓዊ በዚያን የቅኝ አገዛዝ በሠፈነበት ዘመን የፈቀደውን የሚናገርበት ፣ የወደደውን የአፍሪካ ክፍለ አህጉር ከጓደኞቹ ጋር ተስማምቶ ወይም ተሻምቶ የሚይዝበት ፣ ኋላ ቀር የሆነውን የማናቸውንም ክፍለ ሀገር ተወላጅ በንቀት ዝቅ አድርጎ የሚመለከትበት ጊዜ ስለነበረ ፣ ለአገዛዙም ለአነጋገሩም ወሰንና ገደብ አልነበረውም ። ስለዚህ ከአገር ፍቅርና ከዠግንነታቸው በቀር የአውሮፓን ሥልጣኔ ያልቀመሱትና የፖለቲካውን የውዝግብ ወሃ ከምንጩ ከአውሮፓ ያልጠጡት ራስ አሉላም እንደ ጌታቸው እንዳፄ ዮሐንስ የኢጣልያንንም ወረራ ከመቅደላ ዠምሮ እንደ ወዳጅ ይመለከቱት የነበረውን የእንግሊዝን ክዳትና የኢጣልያንን ደጋፊነት እየተገረሙ ከመደነቅ ፣ በጦር ሜዳ ተሰልፈው ከመመከት በቀር የቅጥፈት አንደበቱን በደንበኛ መልስ ዘግተው ለማስተባበል አልቻሉም ።

የሆነ ሆኖ ራስ አሉላ ፣ ካፒቴን ስሚዝንና ጓደኞቹን ከነጓዙ ሲያስተናግዱ ሰንብተው ቀጥለው መሪ ጨምረው ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ ወደ ሚገኙበት ወደ አሸንጌ ልከዋቸው ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በሚያዝያ ወር መጨረሻ ላይ ተገናኝተው ደብዳቤውንና ገጸ በረከቱን በዝርዝር አስረከቡ ። ንጉሠ ነገሥቱ ባሁኑ ጊዜ ከቤተ መንግሥታቸው ከዐድዋና ከመቀሌ ርቀው አሸንጌ የተገኙት በወሎና በዋጅራት በሃይማኖት የተነሣ እነሸከ ጦልሃ የቀሰቀሱትን ሽፍትነት ለመደምሰስ መጥተው ነበር ።

ካፒቴን ስሚዝ ያመጣውን ትክክለኛ የንግሥት ቪክቶርያ ደብዳቤ አላገኘሁትም ። ነገር ግን ፣ ቀደም ብሎ ስለ ኢጣልያኖች አገባብና አያያዝ ንጉሠ ነገሥቱ በደብዳቤ ላቀረቡት ስሞታ የመጣ መልስ ሆኖ በደብዳቤው ውስጥ ንጉሠ ነገሥቱ ከኢጣልያኖቹ ጋር እንዲስማሙ የሚጠይቅ መሆኑ አይጠረጠርም ። መቸም በንግሥቲቱ ስምና ማኅተም የሚመጣው ደብዳቤ ሁሉ ፣ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴርና በጠቅላይ ሚኒስትሩ ጽሕፈት ቤት ተጠንቶና ተረቆ የቀረበው ነው ። ብዙም ጊዜ ዐፄ ዮሐንስ የሚጽፉትንና ከንግሥት ቪክቶርያ ለንጉሠ ነገሥቱ የሚመለሰውን ደብዳቤ ሁሉ የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ሎንዶን በሚቀመጠው የኢጣልያ አምባሳደር በኮርቲና ወይም በጉዳይ ፈጻሚው አማካይነት ለኢጣልያ ባለሥልጣኖች እያሳዩና እየተመካከሩ ነው ።

በዚህም ሁለቱ መንግሥታት ፍጹም ስምምነታቸውና በኢት
ጵያ ላይ በኅብረት መሥራታቸው ይታወቃል ። 1

ካፒቴን ሐሪሰን ስሚዝ ፣ ከደብዳቤው ጋር ለንጉሠ ነገሥቱና ለል
ጃቸው ለራስ አርአያ ጭምር ያመጣውን ገጸ በረከትና ደብዳቤ አቅ
ርቦ ሲነጋገር ሰንብቶ ፣ ራሱም ተስተናግዶ ሽልማትም ባለጐፈር የ
ርቅ ለምድ ከነቀሚሱ ሁለት የብር ጦርና ጋሻ ከሰሎሞን ኒሻን ጋር
ተሸልሞ በሚመለስበት ጊዜ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በበኩላቸው ለመጣ
ቸው ደብዳቤ መልሱን አዘጋጅተው በመስጠት አሰናበቱት ። የደብ
ቤው ቃል ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

. . . በነገሡ በ49 ዓመት አመ 8 ለኅዳር በ1885 ዓ. ም.
በዊዘር ግምብዎ (ቤተመንግሥት) የተጻፈ ክቡር ደብዳቤዎ
ከለማኀተሙ አመ 30 ለሚያዝያ (ለግንቦት) ደረሰን ደግሞ
ከፍቅርዎ ላይ ፍቅር ለማብዛት አንድ ለኔ አንድ ለልጄ ለራ
አርአያ የሰደ ዱልኙን የከብረት (የከበረ) ሁለት ጐራዴ በምስተር
ሐሪስን ስሚዋስ እጅ ተቀበልሁ ደረሰኝ። እግዚአብሔር ይስጥልኝ
በፊትም ቱርኮች (ግብጾች) ጉልበት ተሰማኝ ጥበብ አበዛኝ ብለው
ጥንተ ነገሥታት ኢትዮጵያ አባቶች ሲገዙት የነበረውን አገሬ
ቢይዙብኝ ፣ ደግሞ የምፅዋን በር የጦር መሣሪያ ሌላም ለቤተ
መንግሥት የሚሆን ዕቃ እንዳይወጣ ቢዘጉብኝ ከዚህ በኋላ ቀጥለው
በግፍ እቤቴ ድረስ መጥተው ቢወጉኝ ይኸን ሁሉ በደሌን
ለርስዎ ጻፍሁልዎ ።

እርስዎ ግን እስተውለው ፣ አውጥተው አውርደው
ከቤተ መንግሥት ሹማምንቶችዎ ጋር መክረው የምጽዋ
በር ይከፈት በእንግሊዝ ጠባቂነት የሀበሻ ነጋዴ ምጽዋ
ላይ አይቀረጥ እንደልቡ ይውጣ ይግባ የጦር መሣሪያም
ሌላም ለቤተ መንግሥት የሚገባ ዕቃ ይውጣ አይከልከል
ቱርኮችም የነበሩበትን አገር ለቀው ወደ አገራቸው ይመ
ለሱ እንነዚያ ከነበሩበት የተገኘ የጦር መሣሪያም አገሩም
ለንጉሠ ኢትዮጵያ ይሁን ተብሎ ተዋውለን ይኸም የቃል
ኪዳን ደብዳቤ ተጻፈ ታተመ ። ምጥዋ ግን ቱርኮች ሲለቁ
ለሀበሻ ንጉሥ ይሁን ተብሎ እውነት ነው ከውል አልገባም ።
አልተጻፈም አልታተመም ።

ነገር ግን ከዚህ ማህል ኢጣልያኖች መጥተው ምጽዋ
ላይ ተቀምጠው ውል አፍርሰው የሀበሻን ነጋዴ ቀረጡ ።
ደግሞ ከዚያው ተቀምጠው የሆነ ያልሆነውን እየጻፉ እንዳያ
ጣሉኝ በውላችን የሀበሻ ነጋዴም እንዳይቀረጥ የሚጠብቅ
ልኝ በደሌን የምነግረው ከእንግሊዝ ቤተ መንግሥት አንድ
ሰው ምጥዋ ላይ ይቀመጥልኝ ። ከኢጣልያኖች ጋር ተፋቀሩ
ብለው ቢጽፉልኝ (የሚጽፉልኝ) ነገርዎ አገሬን እንያዝ
ብሀ አይበሉኝ እንጂ እንፋቀር ቢሉኝ አልፋቀርም አላል
ሁም ይህ ስለሆነ ግን አላረፉም የያዙትንም በእጃቸው
ይዘዋል ያልያዙትንም እንይዛለን ይላሉ ። እየተላላኩ የሀበ
ሻን መሬት ሁሉ ይመረምራሉ ። ከኢጣልያ ጋር ተፋቀሩ
ያሉኝንም ከዚህ በፊት ጠብ አልነበረንም ። ደግሞ አገሬን
ይዘውብኛል እንጂ እኔ ካገራቸው አልደረስሁም ። ነገር
ግን የምፋቀርበትን ብልሃቱን አላወቅሁትምና የዚህን ብልሃ
ቱን ገልጸው እንዲልኩብኝ ይሁን ። የዚህን ምላሹን ሰምቶ
እኔም ምላሹን እጽፋለሁ ። ተጽሕፈ ሐሸንጌ ከተማ ። የደ
ብዳቤው ቀን እንደ ኢትዮጵያ ቁጥር ሚያዝያ 18 ቀን
1878 ዓ.ም. ነው ።

በዚህ ደብዳቤ ውስጥ ፣ ዐፄ ዮሐንስ ከሁለት ዓመት በፊት በሔ
ዊት አማካይነት ምጥዋንና አካባቢውን ያስተዳድር ከነበረው ከቀድሞ
ባለጋራቸው ከግብጽ መንግሥት ጋር ሲዋዋሉ ፣ በመዠመሪያው እን
ቀጽ ላይ በምጥዋ ወደብ ወደ ኢትዮጵያ የሚገባውም ዕቃና የጦር
መሣሪያ ፣ መድፍም ጥይትም ቢሆን ከኢትዮጵያ የሚወጣውም በእንግ
ሊዝ ወኪል ተቆጣጣሪነት በነጻ እንዲያልፍ በግልጽ ተጽፎ የነበረ
ውን አሁን ጣልያኖች እንኳን የጦር መሣሪያ ጥይት ጠባንጃና መድፍ
ወደ ኢትዮጵያ በነጻ እንዲገባ መፍቀድ ቀርቶ ቀረጥ እየተከፈለ እን
ኳን እንዲገባ አይፈልጉም ። እንግሊዞችም ኢጣልያኖች ምጥዋን እን
ዲይዙ ሲፈቅዱላቸው ይኸን የሔዊትን ውል እንዲጠብቁ ውል አላስ
ገቡቸውም ። ኢጣልያኖቹ ባሁኑ ጊዜ የሚከተሉት ዓላማ ቀደም ብሎ
እስማኤል ፓሻና የግብጽ ባለሥልጣኖች ይከተሉት የነበረውን የማ
ጭበርበር ሥራ ነው ። ባንድ ወገን ፣ "የኢትዮጵያ ወዳጅ ነን" እያሉ
በሌላ በኩል ነዋሪውን የእስላምና የክርስቲያን ሕዝብ በሐሰተኛ ስብ
ከት አንድ ጊዜ "ምጥዋን የያዝነው በእንግሊዝና በቱርክ ፣ በግብጽና
በኢትዮጵያ ፈቃድ ነው" እያሰኙ ፣ ሌላ ጊዜ ደግሞ ገንዘብ በመስገሥ
"ወደኛ ኑ ፣ እኛ የናንተ ጠባቂና አሠልጣኝ ለመሆን ፣ ንግድ
ለማስፋፋት ፣ አገር ለማልማት ነው የመጣነው" እያሉ በመስበክ በዚሁ
ጉን መተላለፊያ የሆነውን መንገድና በር እየተሸቀዳደሙ በመያዝ

1 L'Itala in Africa — Tome VI - Documenti (1887—1888), pp. 170—173.

በያዙት አገር ይዞታቸውን እያጠናከሩ ለመከላከያ ምሽግ እየሠሩ ተቀ ምጠዋል ። ይኸንንም ንጉሠ ነገሥቱ ከሐማሴን ገዥ ከራስ አሉላ ፣ ደግሞ ከአይለቱ ወረዳ ገዥ ከሻለቃ አርአያና ከጊንዳው አስተዳዳሪ ከባላምባራስ ተሰማ በዝርዝር ሰምተው ዐውቀውታል ።

በዚህ መካከል ፣ ይህን ከመሰለ አጥቂ ባላጋራ ጋራ ከእንግሊዞች በኩል የመጣው "ታረቁ ተስማሙ" የሚለው መልእክት በእርግጥ ለንጉሠ ነገሥቱ ግራ አጋቢ ሆኖባቸዋል ። ስለዚህ ነው ለንግሥቲቱ በጻፉት ደብዳቤ ላይ ፣ "...የምንፋቀርበትን ብልሃቱን አላወቅሁትምና ብልሃቱን ገልጸው ይላኩብኝ" እስከ ማለት ያደረሳቸው ። [1]

በዚህ ምክንያት ፣ ካፒቴን ሐሪሰን ስሚዝ ይዞ የሔደው ይህ ደብ ዳቤና የደብዳቤውም ስሞታ የተመሠረተበት የሔዊትን ውል ጣልያ ኖቹ ሲያፈርሱት ፣ እንግሊዞቹ በፈረንሳዮችና በሱዳን ግምባር ከኢጣ ልያኖች በኩል የሚያገኙትን የመሣሪያነት ጥቅም ብቻ በመመልከት ወኪላቸውን እንደ ውሉ ቃል ምጥዋ ላይ አስቀምጠው ፣ ውሉን ለማስከበ ርም ሆነ በሐቀኛ ውል ላይ የተመሠረተውን የኢትዮጵያንም በደል ተመ ልከተው በኢጣልያ ላይ ምንም ዐይነት ተጽዕኖ ለማድረግ አልፈለጉም ።

በሎንዶንም የመሪዎች ለውጥ ተደርጎ ሌቤራሎቹ ግላድስተንና ግራንቪል ተሽረው ወግ አጥባቂዎቹ እነሳሊስበሪ በሥልጣን ቢተኩም ፣ በውስጥ አስተዳደርና በኤኮኖሚ አያያዝ ይለያዩ እንጂ ፣ በውጭ ፖሊ ቲካ ፣ በቅኝ አያያዝና በግዛት ማስፋፋት በኩል የሚከተሉት ፖሊሲና ስልት የባሰ ወይም የሁሉም ተመሳሳይ ነው ። በኢጣልያም አገር ጠቅ ላይ ሚኒስትሩ ደብረስቲስ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ማንቺኒ በፍራንቸስኮ ክሬስፒና በነካርሎ ቢላ ቢለወጡም፣ በኢትዮጵያና በቀይ ባሕር ወደቦች ላይ በዝመሩት የመስፋፋት ጉዳይ ዓላማቸው አንድ ዐይነት ነው ።

በዚህ ምክንያት ፣ ቀድሞ በእንግሊዝ መንግሥት ወዳጅነት ከልብ ይመኩ የነበሩት ዐፄ ዮሐንስ ፣ ባሁኑ ጊዜ ኢጣልያ ወደ ምጥዋ የመ ጣው በእንግሊዝ መንግሥት ፈቃድ መሆኑን ስለ ተረዱ ፣ እንግሊዞች

1 F. Harison Smith, Through Abyssinia, p 219.

ቀድሞ ከመቅደላው ጦርነት ወዲህ በመቀሌ ቤተ መንግሥት የተወደ ዱትን ያህል ባሁኑ ጊዜ መጠላታቸውን ተልኮ የመጣው ራሱ ካፒ ቴን ስሚዝ በደንብ ተረድቶታል ። [1]

ስለዚህም በሃይማኖት ፣ በወታደርነት ፣ በነጻነት አጠባበቅ ብቸኛ ሆና የኖረችው ኢትዮጵያ ያላት የመጨረሻ ዕድል አሁንም በአርበኞች ልጆቿ በመተማመን ብቻዋን መከላከል ስለሆነ ፣ ወደፊት በኢጣልያ ተስፋፊነት አንጻር በዶጋሊ ፣ በሰሐጢ በኳዓቲት በሰናፌ ፣ በሃይላ ፣ በአ ምባ አላጌና በመቀሌ ሲዋጉ ቆይተው የሁለቱ ተዋጊዎች ዕድል በመጨረሻ ዐድዋ ላይ ይወሰናል ።

1 F. Harison Smith, Through Abyssinia, pp. 194—195.

ምዕራፍ ሠላሳ አምስት

በዶጋሊ ጦርነት ዋዜማ የኢጣልያኖች የማታለል ዘዴ ፣ በባላባቶች ፍልሚያ መካከል የውስጥ አንድነታችን መላላት ፣ የነሳሊምቤኒ ሰላይነት ፣ የፈረንሳዮች ኢትዮጵያን ደጋፊነት

የኢጣልያ ጦር ወደ ምጥዋ የገባው ፣ በትክክል ለቅኝ አገዛዝ ዓላማ መሆኑን የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶ እያወቀው ፣ "ዐፄ ዮሐንስ ፍጹም ክርስቲያን ናቸው አምላካቸውን ይፈራሉ" ማለትን ከየወኪሎቹ ስለሰማ ፣ አገባቡን በአምላክ ፈቃድ ነው ለማስኘትና በዚህም ለማጭበርበር ሲል በጻፈላቸው ደብዳቤ ላይ ፣ "ወደ ምጥዋ የገባነው ምስጢሩ በማይመረመረው በአምላክ ፈቃድ ነው" የሚል ዐረፍተ ነገር በመጨመር ሊያታልላቸው ሞክሮ ነበር ። ዐፄ ዮሐንስ ምንም አምላካቸውን ወዳድና የሃይማኖት ሰው መሆናቸው የታወቀ ቢሆንም ፣ በአጭበርባሪው ደብዳቤ ሊታለሉለት አልቻሉም ።

ከዚሁ አያይዞ ኢጣልያዊው ንጉሥ በምጥዋና በአካባቢው መያዝ ሊጠቀም የፈለገው እሱና ሕዝቡ መሆኑን በግልጽ እያወቀው ፣ ኢትዮጵያን ለመጥቀም አገር አቋርጦ ባሕር ተሻግሮ የመጣ በማስመሰል ፣ "የኛ ምጥዋ መግባት ከኛ ይልቅ ለሐበሻ ይጠቅማል" ያለውም ሁለተኛው ማጭበርበር ነው ። ሦስተኛው ማጭበርበር የእንግሊዝም ፣ የኢጣልያም የውጭ ጉዳይ ባለሥልጣኖች የምጥዋን መያዝ ግብጽ እንዲያውቀውና የቱርክ መንግሥትም ፣ ነገሩን እንዲቀበለው በጐንም በቀጥታም ሲያባብሉ ኢትዮጵያን ግን ፣ በንቀት ዐይን ከመመልከት የተነሣ ሁኔታውን ላፄ ዮሐንስ ደብቀው ሳለ ጦሩ ምጥዋ ወደብ ላይ በተራገፈበት ሰዓት የጦሩ አዛዥ ፣ "ምጥዋ የገባነው በእንግሊዝ ፣ በቱርክና በሐበሻ መንግሥታት ፈቃድ ነው ፤ አመጣጣችንም በወዳጅነት ንግድን ለማስፋፋት እንጂ መሬት አንፈልግም" የሚል የይፋ ማስታወቂያ መበተኑ ነበር ።

ነገር ግን ፣ የኢጣልያ መንግሥት መሪዎች በዚያን ጊዜ ያጭበረበሩ የነበሩት የኢትዮጵያን መንግሥት ብቻ ሳይሆን የራሳቸውንም ሕዝብ ጭምር ነበር ። በኢጣልያ አገር በድብቅ የቆየው የምጥዋ ወደብ መያዝ በይፋ እንደ ተሰማ በምክር ቤት ግቢም በውጭም ብዙ ክርክር ፈጥሮ ነበረ ። በመጨረሻ የወታደሩን አላላክ በምስጢር ያዘጋጁት ባለሥልጣኖች በምክር ቤት አባሎች ተከሰው ፣ "ወደ ምጥዋ

ጦር የላከነው ለቅኝ አገር ፍለጋ ነው” ብለው በግልጽ በመናገር ፋንታ አንድ ጊዜ “ለንግድ ነው” ሌላ ጊዜ ፡ “አረመኔውን ሕዝብ ለማሠልጠን ነው” በሚል አነጋገር ትክክለኛ ዓላማቸውን ለመግለጽ እየደበቁ ብዙ ግርግር ከተፈጠረ በኋላ ፤ በመጨረሻ ጉዳዩን ያውጠነጠነው ማንቺኒ ተሽሮ በርሱ እግር የውጭ ጉዳይ ሚኒስትርነቱን ካርሎ ፌሊቼ ደሮቢላ የሚባለው ተሾመ ። እሱም እንደ ተሾመ የቅኝ ፈላጊዎቹ ቁጥር ከመበርከቱ የተነሣ ማንቺኒ በሥራው አመራር ተንቅፎ ተሻረ እንጂ እርሱ ምጥዋን በመያዝ የወጠነው የቅኝ ፍላጐት ዓላማ አልከሸፈም ። ሮቢላም በወዲህ በራስ አሉላ በኩል ያለውን ተቃውሞ አዲስ ከተሾመው ከጄኔራል ካርሎ ጄኔ በሚደርሰው ራፖርት እየተማመነ ፤ “አረመኔውን የአሉላን ጦር ለማቆም ከ600 እስከ 700 የሆነ ወታደራችን በቂ ነውና የቀረው መመለስ አለበት ። እዚያ የሚቀሩት ወታደሮቻችን ከኢጣልያ ባንዲራ ጋር በመድፎቻቸው በትር የሐበሻን ወታደሮች ከደጋው ወደ ቆላው እንዳይንቃነቁ ያደርጉዋቸዋል” እያለ ምክር ቤቱን ያጽናና ነበር ።

እውነትም ከመማክርቱ አንዱ ደረንሲስ ፍራንቸስኮ የሚባለው “ምጥዋ ያሉት ወታደሮቻችን በራስ አሉላ እንዳይጠቁ ሁኔታውን በየጊዜው እኛ አማካሪዎቹ መረዳት ስላለብን ፤ ሁልጊዜ ራፖርት ይቅረብልን” የሚል ጥያቄ ቢያቀርብ ፤ ለዚህ መልስ በጄኒ አባባል የተታለለው ሚኒስትሩ ደ ሮቢላ የጄኔራል ጄኔን ጉብዝና አድንቆ ፡ “ሌላ ብዙ የምንወያይበት ዓለም አቀፍ ቁም ነገር ጉዳይ እያለን ስለነዚህ በእግራችን ድኳ ሥር ስላሉት አራት ሽፍቶች ጉዳይ ምክር ቤቱ ማሰብና መነጋገር ያለበት አይመስለኝም” የሚል የንቀት መልስ በመስጠት የምክር ቤት አባሎቹን የሥጋት መንፈስ ሊአረጋጋ ሞከረ ።[1] “አራት ሽፍቶች” የተባሉት የራስ አሉላ ሰዎች ናቸው ።

ምጥዋ እንደ ተያዘ ከኢጣልያኖቹም ከእንግሊዞቹም ፡ ብዙ የማጭበርበር ሁኔታ ሲታይ ከፈረንሳይ ቆንሲሎች በኩል ግን ፤ እውነተኛው ሁኔታ ላፄ ዮሐንስ ተገልጾአል ። ለጊዜው ንጉሠ ነገሥቱም ሆኑ የምድር ባሕሪ ገዥ (ኤርትራ) ራስ አሉላም ለጠብ አልቸኮሉም ። ሁለቱም አጋማሽ አሳባቸውንና የጦር ኃይላቸውን በሔዊት ውል መሠረት ስሜን ምዕራባዊውን ክፍል ለማግኘት የጦርነት ፊታቸውን ወደ ከሰላና ወደ መተማ አዙረዋል ። በዚያም ራስ አሉላ በቅርቡ ግብጾቹንም ለማውጣት

1 F. Martini, Cose Africane, p 2; A. Del Boca, Gli Italiani in Africa Orientael' p. 220.

ከሰላንም በመፋለም ከደርቡሾች ጋር ሲዋጉ ቆስለው ተመልሰዋል ። ከዚህም ጋር በሚያሳዝን አኳኋን ቀድሞ ራስ ወልደ ሚካኤል ከግብጾች ጋር ሆነው ዐፄ ዮሐንስን ያውኩ እንደነበረ ሁሉ ፤ አሁን ደግሞ ያፄ ዮሐንስ የአጐታቸው የትልቁ ራስ አርአያ ልጅ ደጃች ደብብ አርአያና ሌሎችም የክርስቲያንና የእስላም ሹማምንት በሹመትና በገንዘብ እየተደለሉ ለኢጣልያኖቹ ገብተው መሣሪያ ሆነዋል ።

በሌላው የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገር እንደሚደርሰው ፤ በሰሜን ኢትዮጵያም ከመረብ ምላሽ ባሉት አውራጃዎች በአጋሜ የደጃች ሰባጋዲስ ወገኖች ለእንደርታዎቹ ለራስ ወልደ ሥላሴ ወገኖች መታዘዝን እንደማይወዱ ከመረብ ወዲያ ያሉትም በሐማሴን የተስፋ ጽዮን ወገኖች ፤ በደምበላን የደጃች አድጎ አምበሳ ወገኖች ፤ በካርኒሽም ደጃች ስብሐቱ ከነቤተሰባቸው ፤ ከአከለጉዛይ ደጃች ባሕታ ሐጐስ ፤ በሠራዬ የነባላምባራስ ተስፋ ማርያምና የፊታውራሪ ተስፋ ሚካኤል ወገኖች እርስ በርሳቸው ባላንጣ ከመሆናቸውም በላይ ፤ ዐፄ ዮሐንስ ባባታቸው ከመረብ ወዲህ የሹም ተምቤን ምርጫና በእናታቸው የእንደርታው የራስ ወልደ ሥላሴ ወንድም የደጃች ደብብ ልጅ የወይዘሮ ሥላስ ልጅ በመሆናቸው ፤ እንዲሁም የታወቁት የጦር አለቃቸው ራስ አሉላም ከመረብ ምላሽ ከተምቤን ስለሚወለዱ ፤ ከመረብ ወዲያ ያሉት እላይ የጠቀስናቸው ባላባቶች ለነዚህ መታዘዙን ፤ የጦር ኃይል ካላስገደዳቸው ወይም የሹመት ዕድገት ማርኮ ካልያዛቸው በቀር ፤ ራሳቸውም ቤተሰባቸውም እንደ ውርደት ይቆጥሩታል ። ባንዱ በሐማሴን አውራጃ ውስጥ በሐጸጋው ተወላጅ በራስ ወልደ ሚካኤልና በጸሐዘጋው ባላባት በደጃች ኃይሉ መካከል የነበረውን ጠብና ፍልሚያ ባለፈው ተመልክተናል ።

በዚያው ባንዱ አውራጃ ውስጥ እና ባንድ ቤተሰብ ውስጥ የነበሩት ዘመዳሞች እንኳን በሥልጣንና በበላይነት ፍለጋ የእርስ በርስ ውጊያ ያደርጉ ነበር ። ከውጊያው በኋላ ዕርቁ ፤ ከዕርቁ ወዲህ ተመልሶ ውጊያው ዐልፎ ዐልፎ መታየቱ አልቀረም ። በዚህ ምክንያት ደጃች ደብብና ዐፄ ዮሐንስ የታናሽና የታላቅ ልጆች ሆነው ሳለ ፤ ደጃች ደብብ ከዶጋሊ በፊት ካፄ ዮሐንስ ሸፍተው ወደ ኢጣልያ እንደ ገቡና ከዶጋሊ ጦርነት በኋላ ፤ የዐፄ ዮሐንስና የኢጣልያ ጦሮች በሰሐጢ ለጦርነት ሲሰላለፉ ከኢጣሊያኖቹ ከድተው ወዳፄ ዮሐንስ እንደመጡ ፤ ቀጥሎም ካፄ ዮሐንስ ሞት ወዲህ ለራስ መንገሻ ላለመታዘዝ ወደ ኢጣልያኖቹ ሲመለሱ ወደፊት ይነበባል ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፤ የኢጣልያ ጦር ምጥዋ ከገባበት ጊዜ ዠምሮ ምንም ያህል ጊዜ ሳይቆይ ከነሰዋቸው ገብተው ለኢጣልያ ታማኝ የሆኑ ቀኛዝማች (በኋላ ደጃዝማች) አድጉ አንበሳ የደምበሳን ባላባት ፤ ቀጥለው ደጃዝማች ተስፋ ማርያም የዓዲኳላው ፤ ደጃች

ኪዳነ ማርያም የደቂ ተስፋው መሆናቸውን የኢጣልያኖቹ ሰነድ ያረጋግጣል ።[1] እንደዚሁም የኢጣልያ ጦር አዛዥ ፣ ግራና ቀኝ በተስፋፋና ሥልጣኑን ባጠነከረ መጠን ፣ ከክርስቲያንም ከእስላምም ወገን ብዙዎቹ ገብተውለታል ። ከእስላሞቹ ወገን ሐመድ ሐሰን ከንቲባይ የሐባቡ ተወላጅና ሌሎች ጓደኞቹ በዚህ ጊዜ ከኢጣልያኖቹ ጋር በመደረብ እነራስ አሉላን ከማወክ ላይ ይገኙ ነበር ። የኢጣልያ ባለሥልጣኖችም ‘አለያይተህ ግዛ’ በሚለው የገዥዎች ዘዴ በመጠቀም ባንድ ወገን ገንዘብና ሹመት ከማዕርግ ስም ጋር እያደሉ ፣ ለክርስቲያኑ ወገን “መጣንልህ እንዳንተው እኛም ክርስቲያን ነን” ሲሉ ፣ ለእስላሙ ወገን ደግሞ ክርስቲያኖቹ እንዳያጠቁህ ጠባቂህና ተከላካይህ እኛ ነን” እያሉ በመሰበክና በውል በመተሳሰር ያታልሉታል ።

ይህ የውስጥ የመለያየት ሁኔታዎች ስለ ጠቀመው ፣ እላይ እንደ ተባለው የምጥዋው አዛዥ በጠቅላላው በኢትዮጵያ አንድነት ድርጅትና ትጥቅ ፣ በተለይም በራስ አሉላ የጦር ኃይልና ብርታት ቅንጣት ያህል ሥጋት ሳያድርበት ለመከላከያ ሚኒስትሩ ለሪኮቲና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለሮቤላ የዚህን መንፈስ በማሳደሩ ሚኒስትሮቹ የንቀቱ ተካፋይ በመሆን ፣ “በየቀኑ የምጥዋ ሁኔታ ይገለጽልን” ብለው ለጠየቁት አማካሪዎች ፣ “በጫማችን ድኳ ሥር ላሉት አራት ሽፍቶች ጉዳይ ምክር ቤቱ በምንም ዐይነት ማሰብ የለበትም” እስከ ማለት ደርሷል ። ጄኔራል ጄኔ አሁንም በኢትዮጵያ ጦር ላይ የነበረውን ንቀትና በራሱ ኃይል የመተማመኑን ስሜት ለመግለጽ ሲል ጥር 21 ቀን 1879 ዓ.ም. ለካርሎ ሮቢላ በጻፈው ሰፊ ራፖር ውስጥ ፡—

> “. . .ከአሉላ በቀር ወታደሩ እኛን መውጋት አይፈልግም። ራስ አሉላ እኛን ለመውጋት በበቅሎ ሲመጣ የጊንዳው ሹም ባላምባራስ ወርቁ ደንጊያ ተሸክሞ አይሆንም ብሎ እንደ ለመነው ሰምቻለሁ። ንጉሠ ነገሥቱም አትዋጋ ብሎታል ነገር ግን ፣ አሉላ ሁለት ዐይነት ስሜት አለው ። ወደፊት ለመግፋት ፍርሃት ፣ ወደኋላ ለመመለስ ዕፍረት. . . ስለ ዚህ አሉላ ቢወጋኝ ተስፋ እንደማደርገው አሸንፈዋለሁ። . . .ከዚያም አልፈን ለወደፊቱ ጸጥታ ሊሰጠን የሚችለውን ቀበሌና ለበጋ ወራት ለወታደሮቻችን ተስማሚ

1 L'Italia in Africa — Serie Storico — Militare Vol. 1, Cap. VII - pp. 130-123. Abyssinia ed Erytrea - M.Pate Seconda - pp. 141-291.

> የሚሆነውን (ደጋውን አሥመራን) ሥፍራ መያዝ ነው” የሚሉ ቃላት ይገኙበታል ።[1]

በዚህ ዐይነት አጻጻፍ ፣ የራስ አሉላን ደካማነት በመግለጽ ጄኔራሉ ተታሎ በሮማ የነበሩትን የሩቅ አለቆቹንም አታሏል ። በቅርብ የገቡለት ያገር ተወላጅ ሰላዮች ደግሞ ፣ ጄኔን ደስ በሚለው መንገድ፣ ረብ ለማግኘት ሲሉ ብቻ የሆነ ያልሆነውን እየፈጣጠሩ በማቅረብ ያታለሉት ይመስላል ። እርሱ በነዚህ ሲታለል እርሱ አለቆቹን ፣ አለቆቹ ደግሞ ከርሱ የሚደርሳቸውን በማመን የምክር ቤቱን አባሎችና በጠቅላላው የኢጣልያን ሕዝብ አሰቱን እውነት እያደረጉ በማቅረብ አታለውታል ። የዚህ ሁሉ እንደ ሰንሰለት የተያያዘው ውሸትና ማታለል ፣ ሊበጣጠስ የቻለው እንደተራ ሽፍታ የተናቁት ራስ አሉላ በዶጋሊ ጦርነት ማሸነፋቸው በኢጣልያ አገር በቴሌግራም ሲሰማ ብቻ ነበር ።

ይኸን የመሳሰለው ሁኔታ በሚታይበት ጊዜ ፣ በኢጣልያኖቹ ዘንድ በትጋት የተያዘው በኢትዮጵያ ላይ ሰላዮችን አሠራጭቶ ውስጣዊ ሁኔታን የማሰለሉና ማስረጃዎችን የመሰብሰቡ ጉዳይ ነበር ። በዚህ ሥራ ላይ እንዳሉ እነጉስታቮ ቢያንኪ ፣ እነጃን ፒዬትሮ ፖሮ በአዳል አገርና በሐርጌሳ አካባቢ ከዚህ በፊት መሞታቸው ይታወሳል ።

ለስለላ ወደ ኢትዮጵያ የሚላኩት ፣ አብዛኛውን ጊዜ ለአገባብ እንዲመች የእጅ ባለሙያዎች አናጢዎች ሐኪሞችና መሐንዲሶች ነበሩ ። ከዚህ የተነሣ አውጉስቶ ሳሊም ቤኒ የሚባለው መሐንዲስ አባይ ላይ ድልድይ እሠራለሁ የሚል ተስፋ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በመስጠት ከርሱም ጋር በሕክምና አገለግላለሁ በሚል ሰበብ ዶክተር ቸዛሬ ኔራሲኒ የሚባል ሐኪም ውስጡን ለስለላ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ተመድበው ተልከዋል ። እንደዚሁም ከነዚህ ጋር ሻለቃ ፌዴሪኮ ፒያኖና ቴኔንቲ ታንግረዲ ሳቧሩ የሚባሉት የጦር መኰንኖች ከጦር ሚኒስቴር ውስጡን ለዚሁ ለስለላ ክፍል ተመርጠው ላዩን መሐንዲሶች ተብለው, የሲቪል ልብስ ለብሰው በምጥዋ በኩል መጥተው ወደ አሥመራ ደርሰው ከራስ አሉላ ጋር ንግግር ዠምረው ነበር ። ለማስመሰል ሲሉ ሁለት የገምቢ መሣሪያ የያዙ ተራ ሠራተኞችና እንደዚሁም ሻለቃ ፒያኖ ንጹሕ የቤተሰብ አባት

1 L'Italia in Africa - Serie Storico - Vol. 1, Documenti (1887—1888 -) G. Giglio - pp. 1-50.

ለመምሰል አማኑኤል የሚባለውን የ11 ዓመት ወጣት ልጁን አስከ ትሎ ነበር ።

እነዚህም በፈቃድ ብታኅሣሥ ወር 1879 ዓ.ም. አሥመራ ገብተው ሳለ ፤ በዚሀ ጊዜ ራስ አሉላ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በእንደርታ ነበሩና የርሳቸውን ወደ አሥመራ መመለስ ሲጠባበቁ ራስ አሉላ ወደ አሥመራ ተመልሰው ሁሉንም በደስታ ተቀብለው እርዳታ ማድረግና ማስተናገድ እንደ ዠመሩ በዚሁ ጊዜ ፤ "በሰላዮቻቸው አማካይነት ኢጣልያኖቹ ከምጥዋ ወደብ እየወጡ ዙላንና ዊአን በወረራ ይዘው መሽገው ተቀምጠዋል ። ለኑሮ የሚያገለግላቸውን የምንጭ ጉድጓድ ሁሉ እያበጁ አያያዛቸውን ያጠነክራሉ ። ወደ አሥመራም የመጡት ጣልያኖቹ ሰላዮች ናቸው እንጂ በፍጹም መሐንዲሶች አይደሉም" የሚል ወሬ ከደንበኛ ምንጭ ደረሳቸው ።

በዚህ ጊዜ አሉላ ፈረንጆቹን በፊታቸው አስቀርበው የዊአን በኢጣልያ ጦር መያዝ እንደሰሙ ገለጹላቸው ። ዋንየው ሳሊምቤኒ እርሱና ጓደኞቹ ንጹሐን መሐንዲሶችና የሥራ ሰዎች እንጂ ፤ የዚህን የጦርነትና የፖለቲካ ነገር እንደማያውቁ ተናገረ ። ራስ አሉላ ግን ፤ በርሱ አነጋገር ለመታለል ስለ አልቻሉ ፤ "ቢል እንግዲያው ዤኔራል ካርሎ ዤኒ ያንተው ወገን ስለሆነ ፤ ደብዳቤ ጽፈህ ዊአን እንዲለቅና በምጥዋ ወደቡ ዐርፎ እንዲቀመጥ አድርግ ብለውት እሺ ብሎ ለግብር ይውጣ ጽፎ ነበር ። ነገር ግን የኢጣልያ ጦር ከወደቡ እየወጣ የመስፋፋቱ ጉዳይ ወደ ደጋው ወደ አሥመራም ፤ ወደ ከረንም የመዝመቱ ነገር በካርሎ ዤኒና በጓደኞቹ አሳሳቢነት በሮማ በከፍተኛ ባለሥልጣኖች የተወሰነ ጉዳይ ስለሆነ ፤ ዤኔራል ዤኒ የዙላንም የዊአንም ምሽግ ከማጠባበቅ አዳዲስ ወታደርም ከመመልመል ጋር የመጣበትን ወረራ ለማቆም አልቻለም ።

በዚህም ምክንያት ፤ ራስ አሉላ በመሐንዲስነትና በሕክምና ስም ለስለላ የመጡትን ሁሉንም ጠርተው ፤ "መሐንዲስ ነን ብላችሁ በሐሰት ያወራችሁት እኛን ለማሞኘት ነው እንጂ ፤ ሰላዮችና የጦር አለቆች መሆናችሁን ስለ ደረስሁበት ፤ ወደ ጐጃም ለመሔድ አትችሉምና ሁላችሁም በእስር ቤት ቆዩ" ብለው እርሳቸው ከአሥመራ ወደ ጊንዳ ወርደው በቀጥታ ከዤኔራል ካርሎ ዤኒ ጋር ይጻጻፉ ዠመር ። [1] "የመሸግኸውን ካለቀቅህ እነዚህን የታሰሩትን እገድላለሁ" ብለው እስከ ማስፈራራት ደርሰው ነበር ። ወደፊት ባሰው ምዕራፍ እንደምናነበው ፤

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, pp. 218—219.

ራስ አሉላ በሰሐጢና በዶጋሊ ተዋግተው ምንም ቢያሸንፉ ፤ ብዙ ሰው በተለይ በሰሐጢው የክቢ ጦርነት ላይ ስለ ተጐዳባቸው ፤ እውነትም እነዚህን ሰላዮች ለመግደል አስበው ሳለ በአክራይ የነበሩት ፈረንሳዩ አባዤን ባቲስት ኩልቦ በምክር ገላግለው አዳኗቸው ይባላል ። *

በኢጣልያኖቹ አጥቂነት በእንግሊዞቹ ተባባሪነት ግንባር ፤ ፈረንሳዮቹ ከቀድሞ ከነሳርዚክ ፤ ከነጋስቶን ለሜይ ዠምሮ ያፄ ዮሐንስ ረዳቶች ስለሆኑ ፤ አሁንም በምጥዋ የሚቀመጠው ፍራንሷ ሱማኝ የራስ አሉላ ረዳት ስለሆነ ፤ ምንም እንኳን በካቶሊክ ስ ባኪነታቸው ካፄ ዮሐንስ ጋር ባይስማሙ በፈረንሳይ ዜግነታቸው ምክንያት ራስ አሉላ የአባ ኩልቦን ምክር በጥሞና ተቀብለዋል ።

ባለፈው የምጥዋ አያያዝ ፤ የኢጣልያንና የእንግሊዝን መመሳጠር እንደ ገለጡላቸው አሁንም ላፄ ዮሐንስም ፤ ለራስ አሉላም የኢጣልያን ትክክለኛውን አያያዝ ምናልባትም የነአውግስጦስ ሳሊምቤኒን የነሻለቃ ፒያኖን ሰላይነት በትክክል የገለጸላቸው ይኸው ቆንሲሉ ሱማኝ ይሆናል ። ራስ አሉላ ከሱማኝ ጋር በዶጋሊ ጦርነት ዋዜማ ከሚጻጻፉቸው ደብዳቤዎች ውስጥ ፤ "መልእክት ዘራስ አሉላ. . . ይድረስ ከቆንስል ፈረንሳዊ ሱማኝ. . . በክቡር ቃል የሰደድህልኝ ደብዳቤ ደረሰኝ የፍቅራችንም ነገር በቀደም እንደጻፍሁልህ ነው. . . ጣልያን የሚያደርገውን ነገር የምታየውና የምትሰማው ነው. . ." የሚሉ ቃላት ይገኙባቸዋል ። ደብዳቤው ምስጢራዊ ስለሆነ ባይገልጹትም ፤ ከቆንሲሉ የመጣላቸው መልእክት የኢጣልያኖቹን የአጥቂነት ዓላማ የሚያመለክት መሆኑ አይጠረጠርም ። የፈረንሳይ እርዳታ የተገኘውም ፈረንሳዮች ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ካላቸው የቅኝ አገዛዝ ፉክክር የተነሣ መሆኑን እንባቢ አይዘነጋውም ።

* ማርከስ በገጽ 86 ሰላዮቹ የተለቀቁት ከዶጋሊ ጦርነት በፊት እንደሆነ ይገልጻል ።

ምዕራፍ ሠላሳ ስድስት

የዶጋሊ ጦርነትና የራስ አሉላ አሸናፊነት

ጥር 28 ቀን 1878 ዓ.ም. ጣልያኖቹ የምጥዋን ወደብ ይዘው ከወዲህ የነራስ አሉላን ተቃውሞ በሐሰተኛ ወሬ ለማዘናጋት በሚጣጣሩበት ጊዜ ፤ ከመጋቢት ወር ዠምሮ አዳዲስ ጦር እየተከታተለ ወደ ምጥዋ በመግባት ምሽጉን ከማጠባበቁም በላይ ፤ ከወደቡም እየተሳበ አገር በመያዝ የ1878 ዓ.ም. ዘመንን አሳለፈ ። በዚሁ ዓመት በታኅሣሥ ወር የኢጣልያ መንግሥት ለዚህ የወረራ ጉዳይ ክብደት ለመስጠት ኮሎኔል ሳሌታን አስነሥቶ በርሱ እግር ዤኔራል ካፎሎ ዤኒን ሾመ ። ግብጾችንም በሰላምም በማስገደድም ምጥዋን ለቀው ወደ አገራቸው እንዲመለሱ ካደረጉ በኋላ ፤ ጣልያኖቹ በምጥዋና በአካባቢው ብቻቸውን ጌቶች ሆኑ ። በዚሁ ጊዜ ካፄ ዮሐንስም ፤ ከነራስ አሉላም እየተቀያየሙ ወደነርሱ የተጠጉትንም ፤ ያልተጠጉትንም ያገር ተወላጆች እያባበሉ በማቅረብ ከዚህ በፊት እንደልነው ፤ ለክርስቲያኑ ለብቻው "መጣንልህ" እስላም ነክ የሆነውን "ክርስቲያን እንዳያጠቃህ ጠባቂህ እኛ ነን" እያሉ ላስተዳደርም ለውጊያም ያደራጁት ዠመር ።

በሳሌታ ጊዜ ከወደቡ አጠገብ ያሉት ምንኩሎና ዊዓ ከተያዙ ወዲህ አሁን ካርሎ ዤኒ ወረራውን እየቀጠለ ከወደቡ 19 ኪ.ሎ ሜትር ዐልፎ ዶጋሊን እስከ 26 ኪ.ሎ ሜትር* ዘልቆ ሰሐጢን ይዞ ይመሽግ ዠመር ። ለጊዜው በትኩሱ ተከላካይም አልገጠመውም ። የዚህን ሁኔታ ሁሉ ዐፄ ዮሐንስም ፤ ራስ አሉላም ሲመለከቱት እስከዚህ ጊዜ ድረስ ይተማመኑበት የነበረው የሔዊት ውል አታላይ መሆኑን እያዩ ተገነዘቡት ። በተለይ ደግሞ ፤ 'ምጥዋ የገባነው ባፄ ዮሐንስ ፈቃድ ነው' ብለዋል የሚባለውን ወሬ በሰሙ ጊዜ ፣ በኢጣልያኖች በኩል እንደዬት ያለ ቅጥፈት እንደሚነገር ታዝበው ባጠገባቸው ከብዙ ዘመን ዠምሮ በአገልግሎት የኖረውንና ይወዱት የነበረውን ናሬቲን "ኢጣልያኖች ለካ ውሸታሞች ናቸው" በሚል ስሜት እርሱንም ፊት ነሥተው ቀይቶ በመጨረሻም ስላለፈው አገልግሎቱ 5.000 ብር ሰጥተው

---

* ሩቤንሰን በገጽ 380 ዶጋሊን እስከ 30 ኪሎ ሜትር መዝለቁን ገልጿል ።

አስናበቡት ።* ለመዘጋጀትም ይሁን ወይም ዐቅም በማጣት ከመ
መዠመሪያው ላይ አሉላ ቸኩለው ጦርነት እያንሡ እንጂ ፣ በኢጣል
ኖቹ ምጥዋ መግባትና መስፋፋት ገና ግብጾቹ ሳሉ በነገሩ ተከራክ
ውበታል ። ስለዚህ ገና ሳሌታም ግብጾቹም በኅብረት በምጥዋ በሚ
ሩበት ጊዜ ዋናው በግብጽ ስም ያስተዳድር የነበረው ኮሎኔል ቺር
ሳይድና ምክትሉ ከተመለሱ ወዲህ ፣ ምጥዋን ለመጨረሻ ጊዜ ከ
ጣልያኖቹ ጎን ሆኖ ያስተዳድር ለነበረው ለማርኮፖሎ ቤይ ራስ አሉ
ከዚህ የሚከተለውን ደብዳቤ ጽፈውለታል ።

> የተላከ ከራስ አሉላ ዘውእቱ ቱርክ ፓሻ ። ይድረስ ለክቡር ማርኮፖሎ ቤይ ። ኢጣልያኖች መጥተው ምጥዋ ሲገቡ ለምን ዝም አላችኋቸው ። ይኸም አመጣጣቸው በምስር ከደዊ (ከዲቭ) ፈቃድ እንዳልሆነ በኢትዮጵያና በምጥዋ መካከል ያለውን መንገድ እኔ እዘጋዋለሁ ። እናንተስ ለምን ፈቃድ ሰጣችኋቸው ይህቺም ስፍራ የኢትዮጵያ ግዛት መሆኗን ኢጣልያኖችም እንዲቀመጡበት አለመፍቀዱን በስመ ንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ አስታውቃችኋለሁና ወደ አገራቸው ይመለሱ ። ሐምሌ 3 ቀን 1878 ዓ.ም.

ኢጣልያኖቹ ምጥዋ የገቡት በጥር 28 ቀን ሲሆን ፣ ደብዳቤው
የጻፉለት በመንፈቁ በሐምሌ ወር ነው ። ይኸውም ማለት በዚሁ ዘመ
በሚያዝያ ፣ በግንቦትና በሰኔ ከወደቡ እያለፉ የምንኩሎን የዊዓን አ
ባቢ ከያዙ በኋላ መሆኑ ነው ። የሆነ ሆኖ ፣ ማርኮፖሎ ራስ አሉላ ለ
ፉለት ደብዳቤ የሰጣቸው መልስ እንዳለ ለመመልከት ባፈላል
አላገኘሁትም ። ስውዬው በዚህ ጊዜ ከኢጣልያኖቹ ዘንድ ተለጥ
የሚያገለግል ሲሆን ፣ የምጥዋም አያያዝ በከፍተኛ ደረጃ በሮማና በ
ንዶን ባለሥልጣኖች ውስጣዊ ስምምነት ያለቀ ስለሆነ ፣ በቂ ምክንያ
አግኝቶ መልስ የሰጣቸው አይመስለኝም ።

ራስ አሉላ ፣ ይኸን ደብዳቤ ለማርኮፖሎ የጻፉት የኢጣልያ ጦ
በገባበት ዓመት በ1878 ዓ ም. ቢሆንም ፣ ቀጥሎ ባለው በ1879 ዓ.ም
ባንድ ወገን የኢጣልያኖቹ "በወዳጅነት ንግድ ለማስፋፋት ነው የ
ጣነው" የሚለው ማጭበርበር ፣ በሌላ ወገን የእንግሊዝ መንግሥ
በነካፒቴን ሐሪሰን ስሚዝ አማካይነት ፣ "የኢጣልያን ምጥዋን መያ

* ሩቤንሰን በገጽ 380 ዶጋሊን እስከ 30 ኪሎ ሜትር መዝለቁን ገልጿል ።

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, p. 217.

ተቀበሉ" የሚለው ተጽዕኖ ፣ በሦስተኛ በኩል በሒዊት ውል መሠረት ለሜናዊ ምዕራብ ኢትዮጵያን ከግብጾች ለመረከብ በከሰላ በኩል ከደርቡሾች ጋር የሚደረገው ጦርነት ጊዜ ስላልሰጠ ፣ በትኩሱ የኢጣልያን ጦር ለመቃወም እንዳልተቻለ ሁኔታው ያስረዳል ።

ስለዚህ ፣ ራስ አሉላ ወደ ከሰላ ከመዝመታቸው በፊት ለማርኮፖሎ ጽፈው ከዚያም ወደ ከሰላ ዘመቱ ። በኮፊት ከደርቡሾች ጋር ተዋግተው ቢያሸንፉም የከሰላን ከተማ እጅ ለማድረግ አልቻሉም ። በኮፊቱም ጦርነት ብዙ ሰው አልቆባቸዋል ። ራሳቸውም እንደ ቆሰሉ ተመልክቷል ። ስለዚህ በዚያ በኩል ያለውን ለጊዜው እንዳለ ትተው በ1879 ዓ.ም. ወደ አሥመራ ሲመለሱ ፣ የኢጣልያ ጦር ከወደቡ ዐልፎ ስሐጢ ፣ ዊዓና ዙላ ገብቶ መመሸጉን ሰሙ ።[1] ጄኔራል ጄኒ ይኸንን ወረራውን እንዲቀበሉት የአርኪቆውን (ደሆኖ) ባላባት መሐመድ ቤይ ወይም ናይብ መሐመድ የሚባለውን እየላከ የወዳጅነት ደብዳቤ እያስመሰለ በመጻፍ ያባብላቸው ነበር ።

ራስ አሉላም ፣ የኢጣልያኖች የወረራ አያያዝ ወሰን እንደሌለው ፣ የሚናገሩትም ፣ የሚጽፉትም ሁሉ ሐሰት የሞላበት መሆኑን በመረዳት የጦርነት ዝግጅታቸውን ሳይተዉ ከአሥመራ ወደ ጊንዳ በሚጓዙበት ጊዜ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ጻፉለት ።

> የተላከ ከራስ አሉላ ይድረስ ከጄኔራል ካርሎ ጄኒ... ሰላምታ...በናይብ መሐመድ የላኩብኝ ቃል መልካም ነው። እንግዲህ ወዳጅ ከሆንን ጦር ሠራዊትዎን ከዊዓ ያስነሡ ነጋዴውም በአድገዴ (ሐባብ) በኩል መሆኑ ቀርቶ ለመሸጥም ለመግዛትም ከጊንዳ በኩል ይመላለስ ዊዓ ያለው ጦርዎ እስከ ጥር 13 ቀን ድረስ ይልቀቅ ። ዙላ ያለው ወታደርዎ ከአንድ ወር በኋላ ይውጣ ። ወዳጅነት ከፈለጉ ይኸ መፈጸም አለበት ። ያለዚያ ግን ወዳጅነት መቅረቱን ይወቁት ጥር 5 ቀን 1879 ዓ.ም.

ለዚህ ደብዳቤያቸው ጄኔራሉ እንደዚህ ሲል ይመልሳል ።

> በ5 ጥር የተጻፈውን ደብዳቤዎን ናይብ መሐመድ ሰጥቶኝ አነበብሁት ። ወዳጅነት እንደምፈልግ ዘወትር ነግሬዎታለሁ። ዊዓ ያሉት ወታደሮች ይኸን ወዳጅነት አይቃወሙም ። እኔ መቼም ቃሌን አልለውጥም ። ወታደሮቹ ዊዓ የሚቀመጡት

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, pp. 277—297.

ላገሩ ጸጥታ ሲባል ነው ። እንዲያውም ከማናቸውም ወገን
ውጊያ ቢገጥማቸው እንዲቋቋሙ ከቀድሞው የበለጠ አጠ
ንክሬያቸዋለሁ ይኸንንም የምልዎት የኢጣልያ መንግሥት
ሌሎችን ሲያከብር ራሱም መከበር እንደሚፈልግ እንዲ
ያውቁት ብዬ ነው ። የኛ ወዳጅ እስከሆኑ ድረስ እኔም
ወዳጅዎ ነኝ ። ምጥዋ ጥር 15 ቀን 1887 ዓ.ም.

በዚህ ጊዜ የኢጣልያ ወታደር ምጥዋ ከገባ ሁለት ዓመት
ሆኖታል ። በምጥዋ ሲገቡ ኢጣልያኖቹ ዙላንና ዊዓን በቅድሚያ
ቀጥለው ሰሐጢን ሲይዙ የሚሰጡት ሰበብ አንደኛው "ይኸን ክፍል
ግብጾች ያስተዳድሩት ስለነበርና እኛ በነርሱ እግር ከገባን መያዝ
አለብን" ሁለተኛው "የምጥዋን ወደብ ለማስተዳደር ፣ ንግድን ለማስ
ፋፋት ፣ ያካባቢውን ጸጥታ መጠበቅ ስለሚገባ ይዘነዋል ።" ሦስተኛው
"በዚህ አካባቢ ያሉት እስላም ነክ የሆኑት ጎሣዎች በኛ የጥበቃ ሥር
መሆንን ስለመረጡ ፣ ከላይ የራስ አሉላ ሹማምንት የነሻለቃ አርአያ
የነባላምባራስ ተሰማ ሰዎች ከጊንዳና ከአይለት እየመጡ ስላጉላሉ
ዋቸው እነርሱን የመጠበቅና የመከላከል ግዴታ አለብን" የሚል
ነው ። ለነዚህ ሁሉ ራስ አሉላ የሚሰጡት መልስ ፣ ከምጥዋ ወደብ
ዝምሮ ያለው ወረዳ የእስላምም ፣ የክርስቲያንም ሕዝብ የሰፈረበት
የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ግዛት ነው ማለታቸውን ከየደብዳቤያቸው
ተገንዝበነዋል ። በእርግጥ በሔዊት ውል ውስጥ የግብጾች መልቀቅ
የኢጣልያኖች በግብጾች መተካት በምስጢር ስለተያዘ ፣ በሁለተኛው
አንቀጽ የቦጎስ ይዞታ ያዬ ዮሐንስ የግዛት ክፍል እንደሚሆን ሲጠ
ቅስ ፣ የምጥዋ ወደብና ቅርብ የወደቡ አካባቢ የሆኑት እነአርኪቆ ፣
እነአራፋሊ ፣ እነዶጋሊ ፣ * እነሰሐጢ ፣ እነአይለት ወደማን እንደሚ
ሆኑ አልተጠቀሰም ።

የሆነ ሆኖ ፣ የኢጣልያ ጦር አዛዥ በየጊዜው እነዚህን አካባቢ
ዎች ወታደር እየላከ ሲያስይዝ ራስ አሉላ በትኩሱ በወታደር ኃይል
ሊቃወሙት ያልቻሉበት ምክንያት ካዬ ዮሐንስ ፈቃድ ማግኘቱ ብቻ
ሳይሆን ራሳቸውም ፣ ጭፍሮቻቸውም ለዘወትሩ ነዋሪነታቸው ከጊንዳ
በላይ በአሥመራ ከተማና በደጋማው ሥፍራ ስለነበረ ፣ ከጊንዳ በታች
በበረሃውና በቆላው እስላማዊ ሕዝብ በበረከተበት መካከል ነዋሪ
ወታደር የማስቀመጡ ጉዳይ በውሃም ፣ በስንቅም ፣ በአየርም ፣ በኅብረ
ትም ረገድ ችግሩ የበረከተ በመሆኑ ነው ። በእውነትም በቱርክና

* በአማርኛ አጠራር ዶጋሊ የሚባለው በትግርኛ ተደአሊ ይሉታል ።

በግብጽ የበላይነት ሥር በየባላባቱ ሲተዳደር ለብዙ ዘመናት የኖረው
የእስላም ሃይማኖት ያቀፈው የሐባብ ፣ የሰናሂት ፣ የሰመሀርና የሾሆ
ሕዝብ ከራስ አሉላና ከክርስቲያናዊ ጭፍራቸው ጋር የነበረው ኅብ
ረት የጠነከረ ነው ማለት አይቻልም ።

ስለዚህ ፣ ራስ አሉላ ከከሰላ ጦርነት እንደ ተመለሱ የዊዓንና የዙ
ላን ሠፈሮች ኢጣልያኖች መያዛቸውን ፣ ሰሐጢንም መመሸጋቸውን
እንደተረዱት ለጄኔራል ካርሎ ጄኒም ባለፈው ያነበብነውን ደብዳቤ
ጽፈውለት የእምቢታና የማስፈራሪያ ቃል ከመለሰላቸው በኋላ ፣ 5 000
የሚደርስ የጦር ወታደራቸውን እንዳሰከተሉ በጥር ወር አጋማሽ ላይ
1879 ዓ.ም. ከጊንዳ ቈልቁል ወደ ሰሐጢ መጥተው ወደ ምሽጉ
ለመድረስ አምስት ኪሎ ሜትር ሲቀራቸው ሠፈር አደረጉ ። በዚህ
ጊዜ በሰሐጢ የ2 ኮምፖኚ የነጭ ፣ 300 ያገር ተወላጅ ወታደር ይዞ
መሽጎ የተቀመጠው ማዦር ቦረቲ ከምሽጉ ወጣ ብሎ ጦርነት እን
ደገጠመ ሁኔታው አደገኛ መሆኑን ሲረዳው ፣ ከነጦሩ ወደ ምሽጉ
ተመልሶ ራስ አሉላም ተጠግተው በተደረገው ውጊያ ከኢጣልያኖቹ
ወገን ፌደሪኮኩዎም የሚባለው የመቶ አለቃ ከሁለት የኢጣልያና
ከሦስት ያገር ተወላጅ ወታደሮች ጋር ሞተ ። ይሁን እንጂ ፣ በምሽጉ
ውስጥ ተገን ይዘው የሚዋጉት የኢጣልያ ወታደሮች በውጭ ያለም
ንም ተገን በሚዋጉት በኢትዮጵያ ወታደሮች ላይ ብዙ ጉዳት ማድረ
ሳቸውን ራስ አሉላ ሲመለከቱ ፣ የሰሐጢን ምሽግ ትተው ወደታች ወደ
ዶጋሊ ወርደው ሠፈሩ ። *

በዚህ ጊዜ ፣ ማዦር ቦረቲ መከበቡን ገልጦ የጦር እርዳታም ፣ ስን
ቅም ባስቸኳይ እንዲላክለት ያንለቱን ከሰዓት በላይ ወደ ጄኔራል
ጄኒ በግሥጋሤ ልኮ ነበረ ። ጄኔራሉም ምንኩሉ ለሠፈረው ለሦስተ
ኛው ባታዬ የእግረኛ ጦር አዛዥ ለኮሎኔል ቶማስ ዴክሪስቶፎሪስ
ወታደርም ፣ የጦር መሣሪያም በበቅሎና በግመልም ጭኖ በቶሎ ወደ
ተከበበው ወደ ሰሐጢ ምሽግ እንዲዘምት አዘዘው ።

ከዶጋሊ ምንኩሎ ርቀቱ 11 ኪሎ ሜትር ነው ። ከምጥዋ ዶጋሊ
19 ኪሎ ሜትር ሲሆን ፣ ምንኩሎ ከምጥዋ የሚርቀው 8 ኪሎ ሜትር
ነው ። በሰሐጢና በዶጋሊ መካከል ያለው ርቀትም 7 ኪሎ ሜትር ስለሆነ

* በሰሐጢ ምሽግ ከበባ 200 የራስ አሉላ ሰዎች ሞተዋል ። ማርከስ በገጽ 86 የሞ
ቱት ቁጥር 100 ይሆናል ይላል ። ከኢጣሊያኖቹም 5 መሞታቸውን ጠቅሷል ።

ከስሐጢ ምጥዋ 26 ኪሎ ሜትር ይሆናል ። ስለዚህ ኮሎኔል ክሪስቶፎሪስ ትእዛዙ ከሰዓት በላይ እንደ ደረሰው ሌሊቱን ጭምር ሲዘጋጅ አድሮ ሲነጋ 540 የነጭ ፣ ሃምሳ ያገር ተወላጅ ወታደር [1] ሁሉም በደንብ የታጠቁ 10 የሚሆኑ መድፎች ፣ ሁለት መትረየሶች እንደያዘ ከሌሊቱ በ11 ሰዓት በሐያ ደቂቃ ከምንኩሎ ተነሥተው ከጥዋቱ በሁለት ሰዓት ተኩል ዶጋሊ አጠገብ ሲደርሱ ፣ ራስ አሉላ ወታደሮቻቸውን ግራና ቀኝ ሥፍራ ሥፍራ አስይዘው ይጠባበቁ ነበር ። ጣሊያኖቹ ግን ፣ ሁልጊዜ የኢትዮጵያን ጦር በመናቅ መንገድ ለመንገድ ሲመጡ ፣ "ራስ አሉላ እነርሱን በሩቅ አይተው ወደ ጊንዳ እንደሚሸሹ የጦር መኰንኖቹ እምነው ይኸንኑ በጉዞ ላይ ይጨዋወቱ ነበር" ይባላል ። ይሁን እንጂ ፣ የራስ አሉላን አመጣጥና የጦራቸውን ብዛት የሰሙ አንዳንድ በጣልያኖቹ ውስጥ የተቀጠሩ ፓሽ ባዙቆች ከጉዞ ላይ ሰረቅ እያሉ ወደ ሜካ በመግባት የጠፉ ቢኖሩም ፣ በቅርብ የመጣውም ቀደም ብሎ የነበረውም የነጭ ወታደር ወደፊት ሲገሠግሥ ሳለ ሳያስበው ከራስ አሉላ ጦር የእሮምታ ተኩስ ላይ ወደቀ ።

ኮሎኔል ክሪስቶፎሪስ ወታደሩ በቶሎ የመከላከያ ሥፍራ እየፈለገ በመያዝ እንዲመክት ለየሹማምንቱ ትእዛዝ ወዲያው ሰጥቶ ወታደር ከወታደር እየተታኰሰ ውጊያው በተጋጋለበት ሰዓት እርዳታ እንዲደርስለት ወደ ካርሎ ዤኒ በጥድፊያ መላከተኛ ላከ ። ዳሩ ግን ፣ ተኩሱ በሚጋጋልበት ሰዓት ኢትዮጵያውያኑ እያደር ዙሪያውን እንደ ቀለበት ከበው ጠላቶቻቸውን መውጫ መግቢያ አሳጧቸው ። ጣልያኖቹም በያለበት መከበባቸውን ሲያውቁት ጠንክረው ይዋጉ ዠመር ። ነገር ግን ፣ ከያዙት የጦር መሣሪያ ግማሹ በተለይ መድፉና መትረየሱ ከግብጾች በውርስ ይሁን በግዥ ያገኙት አሮጌ መሣሪያ ስለነበረ በመካከሉ አልሠራ እያለ አስቸገረ ። ጥይቱም አለቀባቸው ። ወደ ዤኒ የተላከው መልክተኛ ኢጣልያኖቹ አደገኛ ሁኔታ ላይ መገኘታቸውን አስረድቶ በአራትና በአምስት ሰዓት መካከል ደርሶ እርዳታው ተዘጋጅቶ ከመላኩ በፊት ራስ አሉላና ወታደሮቻቸው ከወዲህ የድል አድራጊነት ሥራቸውን አከናውነው ጨረሱ ። ውጊያውም ያለቀው በመጨረሻ ላይ በጨበጣ ጦርነት ነበር ።

በውጊያው ላይ ዋናው አዝማች ኮሎኔል ቶማሶ ደ ክሪስቶፎሪስ ከ22 የጦር መኰንኖቹ ጋር በጦሩ ሜዳ ላይ እየተዋጋ ወደቀ ። ከመሞቱም በፊት ሻምላውን በቀኝ እጁ ይዞ ፣ "ኢጣልያ ሕያው ትሁን

---

1 ዘውዴ በገጽ 223 ፣ ሩቤንሰን በገጽ 381 የወታደሮቹ ቁጥር 500 ብቻ መሆኑን ሲገልጽ ፣ ማርኰስ ደግሞ በገጽ 86 ብዛታቸው 550 ነበረ ይላል ።

ኢጣልያ ሕያው ትሁን! ወደፊት ቅደም! በለው!" እያለ በመጮህ የዠግንነት ሞያ ለማሳየት ሞክሮ እንደነበረ በቁስለኞቹ አንደበት የተነገረው ፣ በኋለኛው ጊዜ በወገኖቹ በኢጣልያኖቹ ዘንድ የመደነቅ ታሪክ አግኝቷል ። ያልተናገረውንም በመጨማመር ቆስሎ ከመውደቁና ሕይወቱ ከመጥፋቱ በፊት በሕይወት ላሉት 12 ወታደሮች በውጊያ ወድቀው ለተረፈረፉት ወታደሮች "የብረት ሰላምታ ስጡ" የሚል ቃል ወርውሯል እየተባለ በየጊዜው ሲጻፍና ሲታመን የቆየውን የዛሬው ተመራማሪ ጸሐፊ አንጀሎ ደልቦካ የፈጠራ ወሬ አድርጎታል ።

በውጊያው ላይ ራሱ ኮሎኔል ክርስቶፎሪስ ከ22 የጦር መኰንኖች ጋር ሲወድቅ 418 ወታደሮች ሞተዋል ። * ከነዚህም ውስጥ ቆስለው ወደ ምጥዋ እንደርሳለን ብለው በሌሊት ጉዞ እያቃሰቱ በመንገድ የሞቱ ምጥዋ ደርሰው ነፍሳቸውን ያተረፉም ይገኛሉ ። አንዳንዶቹም ምጥዋ ሆስፒታል እንደተኙ ለየዘመዶቻቸው በጻፉት ላይ ፣ "ሹማምንቶቻችን ያለምንም ጥናትና ድርጅት ከጦርነት ላይ አጋፍጠውን 'ኢጣልያ ሕያው ትሁን ወደፊት ግፋ' ብለው በመጨረሻ እኛን ጥለውን እነሱ ሸሹ" የሚል ሮሮ ያቀረቡ ነበሩ ። ከተረፉት የጦር መኰንኖች መካከል ካፒቴን ሚሸሊኒ የሚባለው የመድፈኛ የጦር መኰንን እንደ ቆሰለ ወድቆ ሳይሞት የሞተ በመምሰል ከሬሳ ጋር ድምፁን አጥፍቶ ውሎ ሲጨልምና ጸጥ ሲል ከጥቂት ጓደኞቹ ጋር በሌሊት የችግር ጉዞ ተጉዞ ምጥዋ ከገባ በኋላ ፣ እንደ ቀሩት ቁስለኞች በራስ ሙዱር ሆስፒታል ታክሞ ከዳነ በኋላ ወደ አገሩ በሕይወት ለመመለስ ችሎአል ። [1]

በአገራችን የጦርነት ዝክረ ነገር በመዝገብ ይዞ ለትውልድ ማቆየት እምብዛም ስላልተለመደ ፣ በዶጋሊ ጦርነት ከኢትዮጵያ ወገን የሞቱትንም ፣ የቆሰሉትንም የሹማምንቱንም ፣ የወታደሩንም ቁጥር በትክክል አናውቅም ። ደልቦካ በመጽሐፉ ከራስ አሉላ ወገን የሞተውም የቆሰለውም እስከ 1 ሺ መድረሱን ያመለክታል ። [2]

ምንም እንኳን ፣ በዶጋሊ ጦርነት በኢጣልያና በኢትዮጵያ ፣ እንደዚሁም በእንግሊዝ መካከል ብዙ የፖለቲካና የጦርነት ውዝግብ በመፈጠሩ ባፄ ዮሐንስ ዘንድ ቅሬታ ቢፈጥሮ ራስ አሉላ ከጦር ጠቅላይ

---

* ማርኰስ በገጽ 302 የሞቱት 430 ሲሆኑ ፣ የቆሰሉት 82 መሆናቸውን ገልጿል ።

1 L'Italia in Africa — Serie Storico - Ethiopia - Mar Rosso - Tomo VI Documenti (1878—88) - G. Giglio, PP. 27—32. Ang. Del Boca, Gli Italiani io Africa Orientale, pp. 240—243.

2 Ibid.

መሪነቱ ቢገለሉም ፣ በዶጋሊው ጦርነት የራስ አሉላ የጉብዝና ዝና በመላው ኢትዮጵያ ተሠራጭቷል ። በኢጣልያኖቹም በኩል ከማናቸውም የዐፄ ዮሐንስ መኰንን የበለጡ የታወቁና በየመጽሐፉ የሚታወሱ ናቸው ። ከዶጋሊ ጦርነት ወዲህ በየጊዜው እንደዚህ እየተባለ ተገጥሞላቸዋል ።[1]

1. መብቱን ዮሐንስ ላሉላ ቢሰጠው
   እንደ ቀትር እሳት ቱርክን ገላመጠው
   ጣልያንም ወደቀ እያንቀጠቀጠው
   አጭዶና ከምሮ እንደ ገብስ አሰጣው

2. አባ ነጋ አሉላ ካሥመራ ቢነሣ
   እንዳንበሳ ሆኖ እሳት እያገሣ
   የችግር ምስጋና ባይወሳ
   ቢቸግረው ጣልያን አለ ፎርሳ ፎርሳ

3. ጣልያን በሀገርህ አልለማህም ወሬ
   የበዝብዝ አሽከሮች እነሞት አይፈሬ
   ዘለው ጉብ ይላሉ እንደ ጕፈር ዐውሬ

4. አባ ነጋ አሉላ የዶጋ ላይ ኮሶ
   በጥላው ያደክማል እንኳንስ ተቀምሶ

5. ጣልያን ሰሐጢ ላይ እግሩን ቢዘረጋ
   በብረት ምጣዱ በሰሐጢ አዶጋ
   አንገርግቦ ቆላው አሉላ አባ ነጋ

6. ተው ተመከር ጣልያን ይሻላል ምክር
   ሰሐጢ ላይ ሆነህ መሬት ብትቆፍር
   ኋላ ይሆንልሃል ላንተው መቃብር
   ይቺ አገር ኢትዮጵያ የበዝብዝ አገር
   ምንም አትቃጣ እንዳራስ ነብር

ይሁን እንጂ ፣ በዶጋሊ የራስ አሉላ አሸናፊነት ያስፈቃዴ ተዋጋህ በማለት በንጉሠ ነገሥቱ ዘንድ ቅሬታ ሲያሳድር ፣ በሌላ በኩል በንጉሠ ነገሥቱ ዙሪያ የነበሩ መሳፍንትና የንጉሠ ነገሥቱ ቤተሰቦች ሳይቀሩ ባንድ ወገን አሉላ ከተራ ቤተሰብ የተወለዱ መሆናቸውን በመጥቀስ

---

1 ተ.ጸ.መ. ፣ የኢት. ታሪክ ካፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀ.ኃ.ሥ. ፣ ገጽ 69

በሌላ በኩል ጠላትን በማሸነፍ ዝናቸው እየገነነ በሔደ መጠን ፣ ለወደፊት አስፈሪ ሊሆኑ ይችላሉ በማለት በንጉሡ ዘንድ ጥላቻና ጥርጣሬ እንዲያድር ያደርጉ ነበር ይባላል ።

ከዶጋሊ ጦርነት ቀደም ብሎ በነበረው ጊዜ የወሎ ፣ የዋጅራት ፣ የየጁ ፣ የራያና የአዘቦ ሕዝብ እስላሙ ሁሉ ክርስትና እንዲነሣ ዐፄ ዮሐንስ ባወጁት ምክንያት እነሸክ ጣህላ የቀሰቀሱት የተቃውሞ ጦርነት አልበረደም ነበር ። ስለዚህም ብዙ ጊዜ ንጉሠ ነገሥቱ ከመቀሌም ከዐድዋም ወደነዚሁ ወረዳዎች እየዘመቱ ለመደምሰስ የተደጋገመ ሙከራ አድርገዋል ። አሁንም ራስ አሉላ በዶጋሊ የኢጣልያን ጦር ማሸነፋቸው ወሬው የመጣላቸው ደብረ ታቦር (በጌምድር) ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር ባሉበት ሰዓት ነበር ።

በሸዋ ደግሞ ፣ በዚሁ ራስ አሉላ ከአሥመራ ወደ ጊንዳ ከጊንዳ ወደ ሰሐጢ ወርደው በዶጋሊ ከኢጣልያኖቹ በሚዋጉበት ሰዓት ራስ ዳርጌ አሩሲን ለማስገበር የሚታገሉበት ፣ ንጉሥ ምኒልክ ለከተማቸው ለእንጦጦ ከእቴጌ ጣይቱ ጋር ዋና አልጋ ጠባቂ ራስ ጐበናን ትተው እርሳቸው ወደ ሐረርጌ አሚር አብዱላሂን ለማስገበር የሔዱበት ጊዜ ነበር ። ምኒልክ አሚር አብዱላሂን በታኅሣሥ 29 ቀን 1879 ዓ.ም. አሸንፈው በጥር 3 ቀን ሐረር ከተማ በገቡ በ5ኛው ቀን ራስ አሉላ በዶጋሊ ጦርነት ቀናቸው ማለት ነው ።

ራስ አሉላ በሰሐጢ የነበሩትን የምሽግ ተከላካዮች ለመርዳት የመጣውን ቁጥሩ ከ500 በላይ የሆነውን ጦር እንዳሸነፉ ወደ ምጥዋና ወደ ምንኩሎ ሔደው ወደቡን ለመያዝ ሳያምራቸው አልቀረም ። በዚያን ሰዓት በወደቡ የነበረው የኢጣልያ ጦር ቁጥር 2000 ወታደር ቢሆንም ፣ ይኸው ጦር በያለበት ተበታትኖ በምጥዋ ወደብ የነበሩት በመቶ የሚቆጠሩ ፈቃደኞች ግሪኮችና ዐረቦች ፣ እንደዚሁም ጥርቅም ባንዳ ብቻ ስለነበሩ ፣ በጄኔራል ካርሎ ጄኔና አጠገቡ ባሉት ሹማምንቶች ዘንድ የዶጋሊ ጦርነትና ውጤቱ እንደ ተሰማ ታላቅ ፍርሃትና ሥጋት ነበር ። ስለዚህም ጄኔራሉ በፊተኛው ጊዜ በያለበት የበታተነውን ጦሩን በቶሎ እንዲሰበሰብ አደረገው ።

ስለዚህ ጉዳይ ፣ ኤሚሊዮ ዴላቪታ የሚባለው የኢጣልያ የጦር መኰንን ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ሐተታ ይሰጣል ።

> “. . . እንደ አላጌውና እንደ ዐድዋው ፣ ከዚህ ከዶጋሊው ድል አድራጊነቱ በኋላ ጠላት በፍጹም ወታደር አልባ የሆነውን ምጥዋን ገሥግሦ በመውረር የድል አድራጊነቱን ፍሬ መልቀምን አላወቀበትም ። የዚህም ምክንያት ሐበሾች በጠባያቸው ድል ለማድረግ እርግጠኛ የሚሆኑ

በትን ነገር ካልጨበጡ አይዋጉም ። አወላዋይነት ያለበትን ነገር (ጦርነት) ለመግጠም ጥንቃቄ ማድረግ ይወዳሉ. . .”፤

ጸሐፊው መኰንን የሚለው በአጋጣሽ እውነት ሊሆን ይችላል ። የራሱ የጦርነቱ ዝርዝር ታሪክ እንደሌለን ሁሉ ፤ የራስ አሉላን ወደ ምጥዋ አለመዝመት በኛ በኩል ሰበቡንና ችግሩን የሚናገር ጽሑፍ ባይኖረንም ከአሁኑ ዘመናችን ላይ ሆነን የመላ ግምት ስንሰጥ አንደኛ ፤ የስለላ አቅማችው ደካማ ስለነበረ ፤ በምጥዋ ወደብ መሽጐ የተቀመጠውን የጦር ኃይል በትክክል አይረዱትም ይሆናል ። ሁለተኛ ጦሩ ትንሽም ቢሆን ፤ በደንብ መሽጐ የሚከላከል ጦር ከውጭ የመጣበትን ጠላት እንደ ምንም እንደሚያጠቃው በዚያው ሳምንት በሰሐጢ በተደረገው ውጊያ የደረሰባቸውን ሊገመግሙት ይችላሉ ። ሦስተኛ ከሁሉ የበለጠ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ በዙፋን ባላንጣቸው በምኒልክ አንጻር በእስላማዊው ሕዝብ አሸፋፈት ፤ በሰሜናዊ ምዕራብ ኢትዮጵያ በደርቡሾች አነሣሥና አጥቂነት ፊት ፤ ካንድ በእንግሊዝ መንግሥት በተደገፈ ኃያል አውሮፓዊ መንግሥት ጋር ለረዥም ዘመን ጦርነት መግጠሙን እንደማይፈልጉት አይስቱትምና ከንጉሠ ነገሥቱ ባልተቀበሉት ግልጽ ትእዛዝ ምጥዋን ለመውረር መሞከሩ አደገኛ መሆኑ ሳይሰማቸው አይቀርም ። በዚህም ላይ በሔዊት ውል ውስጥ የግብጽ መሪና ንጉሠ ነገሥቱ ሲዋዋሉ የምጥዋ የወደብ ባለቤትነት ለግብጽ ስለረጋ ፤ ከግብጽም ለኢጣልያ የተላለፈው በእንግሊዝ መንግሥት ፈቃድ መሆኑን አሉላ በግልጽ ስለሚያውቁ ፤ በዚህ ሁሉ ምክንያት መዘዙ ወደበዛው ወደ ምጥዋ ወደብ በማምራት ፈንታ ከዶጋሊ ወደ ጊንዳ ፤ ከጊንዳ ወደ አሥመራ ተመልሰው መዠመሪያ በመልእክት ቀጥለው ራሳቸው በመገናኘት ሁኔታውን ለጌታቸው ለማብራራት ተወሰኑ ።

ስለዚህ ፤ ዤኔራል ካርሎ ዤኒ የራስ አሉላን ከነጦራቸው ወደ አሥመራ መመለሳቸውን ከሰላዮቹ ካረጋገጠ በኋላ ፤ ድንጋጤው በርዶ ወደ ዶጋሊ ሰው ልኮ የሞቱትን የወገኖቹን ሬሳ በሰላምና በጸጥታ ያስለቅም ዠመር ። ፌሪኒ ኦታቪዮ የሚባለው የሃምሳ አለቃ ወደ ኢጣልያ አገር ለወንድሙ ለሉዊጂ ከምጥዋ በጻፈው ደብዳቤ ላይ ፡—

ውድ ወንድሜ ከጦርነቱ ወዲህ በሦስተኛው ቀን ባለቆቼ ትእዛዝ ጦርነቱ ወደ ተደረገበት ቦታ የዤግናውን

1 E. Bellavita, Adua, p. 59—67.

ያገራችንን ተወላጅ የሌተና ኮሎኔል ቶማሶ ደ ክሪስቶፎሪስንና ከርሱ ጋር የወደቁትን ሬሳ ለማምጣት ሔድን. . . እንዴት ያለ አስቀያሚ ትርዒት አለው ። ሦስት ጕብታዎች ራቁታቸውን በሆኑና ገና በሚደሙ ሬሳዎች ተሸፍነዋል ። የነዚህም ሰውነታቸው ከብዙ ቦታ ተቆራርጧል ። አንዳንዶቹም የተሰለቡ አሉ ። ጅብና አሞራ ምንም ያህል አልጐዳቸውም ። ውሎ በማደር ሬሳዎቹ ጠቋቁረዋል . . . ከጥቂት ፍለጋ በኋላ የኮሎኔል ክሪስቶፎሪስን ሬሳ አገኘንና በድንኳን ጨርቅ ጠቅልለን በግመል አጉዘን ወደ ምንኩሎ ስንደርስ የክብር አቀባበል ተደርጎለት በካቶሊኮቹ መቃብር ተቀበረ. . . ሲል ያረጋግጣል ።[1]

ነፍሱ የወጣውን ሬሳና አንዳንዱንም ገና የሚያጣጥረውን ሬሳ የምጥዋ ባለሥልጣኖች ከማግሥቱ ጊዜ ዠምሮ እያስለቀሙ የሞተውን በመቅበር ፤ የቆሰለውን በማሳከምና የዳነውን ወደ ኢጣልያ አገር በመርከብ ያግዙ ዠመር ።

1 M. A. Frassinesi, Saati E Dogali, pp. 34—36.

ምዕራፍ ሠላሳ ሰባት

ዓፄ ዮሐንስ የስሞታ ደብዳቤ ለእንግሊዝ መንግሥት—በገርራር ፖርታል አማካይነት የመጣው አሳዛኝ ደብዳቤ

የዶጋሊ ጦርነትና ፍጻሜው ለኢጣልያ ወዳጅ በሆኑት በእንግሊዝና በጀርመን አገር ሲሰማ 'አብ ሲነካ ወልድ ይነካ' እንደሚባለው ፤ የነጭ ደም በጥቁር በመደፈሩ ንዴት አሳድሯል ። ከጀርመን የበለጠ እንግሊዝ በመካከለኛው ምሥራቅ ፤ ባተለይ በግብጽና በሱዳን ለወጠነው የመስፋፋት ዓላማው ኢጣልያ ፤ ለመሣሪያነት ተመድቦ ሳለ እንደዚህ ያለ ውድቀት ሲያገኘው ንዴቱ የርሱ ሞቅ ያለ ነበር ። የፈረንሳይ መንግሥት ግን ፤ በምጥዋ የኢጣልያ አገባብ ሰበቡን ሁሉ ደህና አድርጎ ስለሚያውቀው ላፄ ዮሐንስ የሞራል ድጋፍ ከመስጠት በቀር በነገሩ አላዘነበትም ። በዘርና በቋንቋ እንኳን ለላቲኑ ለኢጣልያ ከእንግሎ ሳክሶኑ ከእንግሊዝ ፈረንሳይ በላቲንነት በጣም ይቀርባል ። ዳሩ ግን ፤ የፖለቲካ ጥቅም ከዝምድና የበለጠ ስለሆነ ለኢትዮጵያ የፈረንሳይ ድጋፍ እስከ መጨረሻው እስከ ዐድዋ ጦርነት ድረስ ሲዘልቅ የእንግሊዝም ወዳጅነት ለኢጣልያ አልተለየም ነበር ።

ቢሆንም ፤ ዐፄ ዮሐንስ የዶጋሊን ጦርነት ዝርዝር ሁኔታ ከራስ አሉላ ከሰሙ በኋላ የእንግሊዝን መንግሥት በዚያን ሰዓት የነበረውን አቅዋምና የእርሳቸውንም የቆየ ወዳጅነት ለጥቅሙ ሲል ለኢጣልያ እንደ ለወጠው በትክክል ቢረዱትም ፤ በመሠረቱ የእንግሊዝ መንግሥት መልክተኛውን ሬር አድሚራል ሔዊትን ልኮ ከግብጽ መንግሥት ጋር ከአዋዋላቸው ወዲህ ፤ እርሳቸው በውለታቸው ጸንተው ወታደራቸውን በመሠዋት ደርቡሾች የከፀቧቸውን ቁርኮችና ግብጾች አድነው በውሉ መሠረት በግብጽ ይዞታ ሥር የነበረውን ሁሉ ለመረከብ በሚዘጋጁበትና አብዛኛውን በተረከቡበት ሰዓት ፤ ምስጢሩ ከርሳቸው ተደብቆ በግብጽ እግር የኢጣልያ ጦር አንደኛ ምጥዋ መግባቱ ፤ ሁለተኛ ከወደቡ እያለፈ በግብጾች ይዞታ ሥር የቆየውን የአራፋሌን ፤ የዊአን ፤ የዙላንና የስሐጢን አካባቢ መውረሩ ፤ ሦስተኛ ንጉሠ ነገሥቱ በምጥዋ ወደብ እንደ ልባቸው የሚያስፈልጋቸውን መሣሪያና ሸቀጥ ያለቀረጥ ለማስመጣት እንደሚችሉ በግልጽ ከውሉ ላይ ሠፍሮ የነበረው

ዓመት ሳይሞላው በኢጣልያ ባለሥልጣኖች መሻሩ ስላሳዘናቸው፣ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ለእንግሊዝ ንግሥት ለመጻፍ ተገደዱ።

> በስመ እግዚእነ ኢየሱስ. . .መልእክት ዘሥዩመ እግዚአብሔር ዮሐንስ ይድረስ ኃበ ክብርት ወልዕልት ቪክቶርያ. . . ከጻፍኩልዎ ወዲህ* እጅጉን እንዴት ነዎ እኔ ከሠራዊቴ ጋር በእግዚአብሔር ቸርነት በእምነ ጽዮን አማላጅነት አምላክ ቅዱሳን ይክበር ይመስገን ደህና ነኝ ምህረቱ ለዘለዓለም ነውና። የውሉን ነገር መፍረሱን አምና በጾሙ ጽፌልዎ ነበር ምላሹ ግን አልመጣልኝም። በመጀመሪያ ከቱርኮች ጋር ስታስታርቁኝ ስታዋውሉኝ በሐበሻ መሬት የነበረ የቱርክ ጦር አገሬን ለቆ ወደ አገሩ ሊመለስ፣ እኔም ልሰደው ሲሄድም በስንሃት በእመዴብ ያለውን የጦር መሣሪያ ሁሉ መድፍ ነፍጥ ባሩድ ከዚያው ጥሎልኝ ሊሄድ ደግሞ ከዳተኛ ወስላታ ከኔ ተነስቶ ቅጣት ፈርቶ ወደነዚያ ቢሄድ አስረው ሊሰዱልኝ ከነዚያ ተነስቶ ከዳተኛ ወስላታ ቅጣት ፈርቶ ወደኔ ቢመጣ አስሬ ልሰድላቸው የኔ አገር የሀበሻ ነጋዴ ምጥዋ ገበያ አድርጎ ሲመጣ ሳይቀረጥ በዚህ ውል ተዋደን እላንተም እኔም ጽፈን በየማኅተማችን አትመን ባፈረሰውም ምስክር ሊሆን የላንተ ማኅተም ከኔ የኔ ማኅተም ከላንተ ተቀምጧል። አሁንም ጥቂት ሳይቆዩ ውሉን አፍርሰው ደብብ የሚባል ከኔ ከድቶ ወደነዚያ ሄዶ አስረው እንዳይሰዱልኝ ብዙ ነፍጥ ሰጥተው ሸኝተው ቱርኮች ወደ በረሀ ሰደዱት። ነጋዴውንም ዓመት ሳይሞላው ዠምሮ እስከዛሬ ይቀርጣል። እኔ ግን ባዋዋላችሁኝ በውሀ ሙላት ሠራዊቴን አስፈጅቼ ብዙ ጦር ሰድጄ ተከቦ ተጨንቆ የነበረውን ጦራቸውን አውጥቼ ሰደድሁ። ሁለተኛም ደግሞ ኢጣልያ ወዳጅ መስሎ የፍቅር ወረቀት እየጻፈ ገጸ በረከት እየያዘ እየመጣ አገሬን እየሰለለ ነበር። አሁን በመጨረሻው ቱርክ የነበረበትን አገር እንይዛለን አለ። እኔ ግን በአገሬ ምን እለሀ ብለው ተጋፍቶ ከሁለት ላይ ክር ቆርጦ ተቀመጠ። ራስ አሉላ ከሰው አገር ምን አመጣህ ሊለው ቢወርድ ተሰልፎ ከርሱ ጋር ተዋጋ ይህን ግን ወደ ላንተ መጻፌ በደሌን ትሰሙልኝ ብዬ ነው። ምን አድርጌ ነው ከኔ የደረሰ ቃል ኪዳኑ የፈረሰብኝ። አሁንም በላንተ ፈቃድ እንደሆነ ላኩብኝ። እርሱ ግን ጠግቦ ተጋፍቶ መጥቶብኝ እንደሆነ እግዚአብሔር ለተበደለ ይበል። ተጽሀፈ አመ 30 ለየካቲት በመቀሌ ከተማ በ1879 ዓ ም

* በካፒቴን ሐሪሰን ስሚዝ እጅ የላኩትን ማውሳታቸው ነው።

የእንግሊዝና የኢጣልያ መንግሥታት ባፄ ዮሐንስና በኢትዮጵያ ዠርባ ላይ ሽርክነታቸው የታወቀ ስለሆነ፣ ከዚህ በላይ ካፄ ዮሐንስ ለንግሥቲቱ የተጻፈላቸውን ደብዳቤ ጠቅላይ ሚኒስትሩና የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከተነጋገሩበት በኋላ፣ የኢጣልያ መንግሥት ጉዳዩን ዐውቆት መልስ ለመስጠት እንዲመቸው ትክክለኛ ግልባጩን ሎንዶን በሚቀመጠው በኢጣልያ ጉዳይ ፈጻሚ በሲኞር ካታላኒ አማካይነት እንዲተላለፍለት አደረጉ። እንደ እውነቱ ንጉሠ ነገሥቱ እንደ ዳኛ ሆኖ ይፈርድልኛል በማለትና በወዳጅነቱ መልክ እንደ ስሞታ የላኩት ደብዳቤ እንደ ምስጢር ተቆጥሮ መያዝ ነበረበት እንጂ ለባላጋራ መስጠት አልነበረበትም። ወይም የርሳቸውን ለኢጣልያ ባለሥልጣኖች እንደ ሰጡ የጣሊያኖቹንም ትክክለኛ የመልስ ሰነድ ላፄ ዮሐንስ መላክ ነበረባቸው። ነገር ግን፣ ይኸን ትክክለኛ የዳኝነት አቅዋም እንግሊዞቹ ስለ አልወሰዱ፣ ያፄ ዮሐንስ አቅዋምና ስሜት ለኢጣልያኖቹ ግልጽ ሲሆን፣ የኢጣልያንና የእንግሊዝ ትክክለኛ ዓላማ ላፄ ዮሐንስ ድፍንም ሳይሆን የተጭበረበረ ነበር ለማለት ይቻላል።

አሁንም ሲኞር ካታላኒ ከውጭ ጉዳዩና ከተጠባባቂው ጠቅላይ ሚኒስትር ከፍራንቸስኮ ክሪስፒ የተላከለትን መመሪያ መሠረት በማድረግ ያፄ ዮሐንስን ደብዳቤ ግልባጭ ስለሰጡት፣ ምስጋናውን አቅርቦ አሁንም በንግሥት ቪክቶርያ ስም ከእንግሊዝ መንግሥት ላፄ ዮሐንስ የሚሰጠው መልስ ዐፄ ዮሐንስን የልብ ልብ ሰጥቶ የሚያኮራ እንዳይሆን ለማሳሰብ ጉዳይ ፈጻሚው ለእንግሊዝ ጠቅላይ ሚኒስትርና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ በጻፈው ደብዳቤ ላይ፦—

> ወደ ንግሥት ቪክቶርያ ንጉሡ ዮሐንስ በጻፈው ደብዳቤ ላይ እንደሚታየው፣ በእኛና በእንግሊዝ መንግሥት መካከል ያለው የጋራ ግንኙነት እንደዚሁም ምጥዋንና አካባቢውን ለመያዝ ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር በመስማማታችን እንዳልገባው ይታያል . . . ስለዚህ በሚጻፍለት የመልስ ደብዳቤ ላይ የሁለቱ መንግሥታት ስምምነትና ወዳጅነት እንዲገለጽለት ያስፈልጋል የሚል ቃል ይገኝበታል። ይኸውም ማለት ከሁለቱ ጥብቅ ወዳጅነት የተነሣ በዚህ ወዳጅነት ተኩራርቶ የልብ ልብ የበቃው ክሪስፒ ዐፄ ዮሐንስ በእንግሊዝ ወዳጅነት ተስፋ እንዲቆርጡ በሌላው መንግሥት

ጉዳይ ገብቶ የደብዳቤ አጻጻፍ እስከ ማስተማር ደርሷል ማለት ነው ።

በዚህ ምክንያት ፥ የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ለኢጣልያ መንግሥት ወደ ምጥዋ አገባብ እንደሚስማማ ሆኖ ላፄ ዮሐንስ ያዘጋጁትን የደብዳቤ ግልባጭ ራሱ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሎርድ ሳሊስበሪ በጉዳይ ፈጻሚው በካታላኒ አማካይነት ለክሪስፒ ከላከ በኋላ ፥ ዋናውን ደብዳቤ ወዳፄ ዮሐንስ የሚያደርስ ሲፈልግ ፥ ምርጫው በካይሮ ከሚቀመጠው በባሪንግ ሥር የዲፕሎማሲውን ሥራ ከሚያካሔደው ከሚስተር ጄራል ፖርታል ላይ ወደቀ ። በዚህ መካከል ፥ የኢጣልያ መንግሥት የዶጋሊን እልቂት ለመበቀል ስለባተ ፥ ለዚህም የሚያስፈልገውን የጦር ዝግጅት ከማድረግ ላይ ስለሚገኝ ፥ በጥቅምት 1880 ዓ ም የእንግሊዝ መንግሥት ሁለቱ መንግሥታት ወደ ትልቅ ጦርነት ከመግባታቸው በፊት ፖርታል በንግሥቲቱ ስም ሔዶ ሁለቱን ወገኖች ለመገላገል የሚያስችል የዕርቅ አሳብ እንዲያቀርብ ወሰነ ። እስከዚያም ድረስ ኢጣልያኖች የበቀሉን ጦርነት በትዕግሥት እንዲያቆዩ ስምምነት ተደረገ ።

ስለዚህ ፖርታል የንግሥቲቱን ደብዳቤ ይዞ ከርሱም ጋር ምስተር ቤች በግብጽ ጦር ውስጥ የሚያገለግለውን እንግሊዛዊና እንደዚሁም አህመድ ፋህሚ የሚባለውን ግብጻዊ የአማርኛ ቋንቋ ከነጽሕፈቱ ዐውቃለሁ የሚለውን ላስተርጓሚነት አስከትሎ ከካይሮ ወደ ምጥዋ ለመጓዝ ተዘጋጀ ። የጉዞው ዓላማ በምስጢር እንዲያዝ ስላስፈለገ ፥ ማናቸውንም ጥንቃቄ ለማድረግ ሲባል ፖርታል ከስዊዝ ወደ ምጥዋ ሲጓዝ በመርከብ ላይ ሥፍራ የተያዘለት በአገልጋዩ እንግሊዛዊ በሁትሺስንና በሦስት ጓደኞቹ ስም ነበር ።

በዚህ ዐይነት ፥ ፖርታል ከነጓደኞቹ በጥቅምት 1880 ዓ ም ከካይሮ ወደ እስክንድርያ ሔዶ ከሎንዶን በንግሥቲቱና በሎርድ ሳሊስበሪ ስም ላፄ ዮሐንስ የተጻፈውን ደብዳቤና ገጸ በረከት ተረከበ ። ላፄ ዮሐንስ ፥ ለልጃቸው ለራስ አርአያና ለራስ አሉላም በስጦታ መልክ የሚቀርብ የጦር መሣሪያ አብሮ ተዘጋጅቷል ። ፖርታል ከነጓዙ ከእስክንድርያ ካይሮ ተመልሶ ከዚያ ናርጊለህ በሚባለው የግብጽ መርከብ ተሳፍሮ በጅዳና በሱአኪን ዐልፎ በጥቅምት 29 ቀን ምጥዋ ገባ ። በዚያም በጄኔራል ጄኒ እግር የተሾመው ዋናው አዛዥ ጄኔራል ሳሌታና የኢጣልያ ባለሥልጣኖች ካመት በፊት ለካፒቴን ሐሪሰን ካደረጉት የበለጠ አቀባበልና መስተንግዶ ለሰር ፖርታል አድርገው ከምጥዋ ወደ ጉራዕ እስቲጓዝ ድረስ በግብዣ ሲያንከባክቡት ውለው አደሩ ። ከዚያም ወደ አሥመራ እርሱም ጓዙም የሚጫኑበት በቅሎም ፥ ፈረስም ፥ ግመልም አቅርበው በማናቸውም ነገር አስደሰቱት ።

ፖርታል ሁለቱን ወገኖች ለማስታረቅ የሚያስችለውን ከኢጣሊያ በኩል ከዶጋሊ ጦርነት በኋላ ፥ የበቀል ጦርነቱን ሊያስቀር ይችላል ተብሎ በኢጣልያን ባለሥልጣኖች የቀረበውን የጥያቄ ረቂቅ እንደያዘ ራስ አሉላ አሉ ወደ ተባሉበት ወደ ጉራዕ ለመሔድ ተዘጋጀ ። በጄኔራል ሳሌታም አሳሳቢነት ላስተርጓሚነት ብሩ ወርቄ ፥ እንደዚሁም ለመንገድ መሪነትና ለጭነት የሚያግዙ ያገር ተወላጆች ተጨማምረው ሰር ፖርታል ከምጥዋ ወደ ምንኩሎ ሔደ ። ከዚያም በኮሎኔል አቮጋድሮ አዘጋጅነትና ሸኝነት በኅዳር መዠመሪያ ላይ በአይለትና በጊንዳ በኩል ዐልፎ ወደ አሥመራ ጉዞውን ቀጠለ ። አሥመራም ደርሶ ወደ ጉራዕ ለመጓዝ ሲዘጋጅ ፥ "ወደዚያው መጣሁ ጠብቁኝ" የሚል መልእክት ከራስ አሉላ ደረሰው ። ከዚያም ራስ አሉላ ኅዳር 11 ቀን አሥመራ እንደገቡ ከሰር ፖርታል ጋር ተገናኙ ። ዐይናቸው የነብር ዐይን የሚመስለው አሉላ ቁጭ እንዳሉ ተቀብለው እጁን እንደ ጨበጡት ለርሳቸው የመጣውን የማንችስተር ጠበንጃ ከ800 ጥይት ጋር አቀረበ ። ቀጥሎ ላፄ ዮሐንስ የሚሰጥ የንግሥት ቪክቶርያ ደብዳቤና ገጸ በረከት ስላለ ንጉሡ ወዳሉበት ወደ ደብረ ታቦር ለመሔድ ቢጠይቃቸው ፥ "ጉዳዩን ንገረኝ" ብለው እንዳስቸገሩትና አልነግርም በማለቱ ፥ "የኢጣልያን ሰላዮች ናችሁ" በማለት መጉላላት እንደ ደረሰበት ወደ ንጉሡም እነርሱን ለመላክ አሉላ የፈሩት ፥ ንጉሠ ነገሥቱ የዶጋሊን ጦርነት ሁኔታ ከነርሱ በዝርዝር ሲሰሙት እንዳይቆጧቸው ወይም ከሐማሴን ሽረው ወደሌላ እንዳያዛውሯቸው መሆኑን በአሳቡ የመሰለውንና ከየሰዉ የሰማውን በራሪ ወሬ በመጽሐፉ አስፍሮታል ።[1]

ይሁን እንጂ ፥ ራስ አሉላ የፖርታልን አሥመራ መድረስ ለዐፄ ዮሐንስ አስታውቀው ፥ ወደ ደብረ ታቦር ለመላክ ፈቃድ ሲጠባበቁ በመጨረሻ ንጉሠ ነገሥቱ ከደብረ ታቦር መጥተው አሸንጌ ላይ ለመገናኘት ማሰባቸውን ስለሰሙ ፥ ይኸንኑ ለፖርታል ገለጹለት ። ወዲያውም የዐድዋው ገዥ ቢቶደድ ገብረ መስቀል መጥተው መስተንግዶም አቅርበው ፖርታልን ወደ አሸንጌ ከሰደዱት በኋላ ፥ በአሸንጌ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ተገናኝቶ ከንግሥቲቱ የተላከውን ደብዳቤና የሰይፍ ገጸ በረከት አቀረበ ።

ከእንግሊዝ ንግሥትና ከሎርድ ሳሊስበሪ ላፄ ዮሐንስ የመጡት ደብዳቤዎች ሁለቱም በኢጣልያና በኢትዮጵያ መካከል ስላለው ክርክር

1 G.H. Portal, My Missioo to Abyssinia, pp. 57—84.

ጉዳይ ለግልግል በካይሮ ሌጋሲዮን የዲፕሎማቲክ አባል በሆነው ሚስተር ፖርታል እጅ መላኩን ፣ እርሱም የታመነና ችሎታ ያለው ሰው ስለሆነ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከርሱ ጋር በእምነትና በግልጽ ተነጋግረው የዕርቁን ነገር እንዲጨርሱ የሚል የማስተዋወቂያ ደብዳቤ ነበር ። ሁለተኛው ደብዳቤ ፍሬውን ጉዳይ የያዘው ነበር ። ከዚህ በፊት እንዳልነው ፣ በሎርድ ሳሊስበሪ ተረቆ የኢጣልያ ተጠባባቂ ጠቅላይ ሚኒስትር ተመልክቶ የተቀበለውን የንግሥቲቱንና የራሱን የሎርድ ሳሊስበሪን ደብዳቤዎች አቀረበ ። የንግሥቲቱ ደብዳቤ በተለመደው አርዕስትና ሰላምታ ይዠምራል. . .

. . .ኃያላን ከሆኑትና መልካም ስሜት ካላቸው ኢጣልያኖች ጋር በመጣላታችሁ አዝነናል ። በሒዊት አማካይነት በተደረገው ውል መሠረት የንግድን ነጻነት በደንብ ለማከናወን ምጥዋን ሔደው በያዙ ጊዜ የውሉን ጉዳይ በጥንቃቄ ፈጽመዋል ። እርስዎ ውሉ በትክክል አልተፈጸመም ብለው ሐዘንዎን በገለጹ ጊዜ ፣ ነገሩን ለመመርመርና ጠቡ የተነሣበትን ሁኔታ ለማወቅ ምስተር ሐሪስን ስሚዝን ስለ ላክነው፣ ከዚያ ወዲህ በሁለታችሁ መካከል ያለው ጠብ ተወግዶ በሰላም የወዳጅነት ግንኙነት ታደርጋላችሁ ብለን ተስፋ አድርገን ነበር ።

የንግድን ነጻነት ለመጠበቅም አንድ ወኪል ለመላክ አስበናል ። ነገር ግን ፣ የርስዎ ዤኔራል ራስ አሉላ ኢጣልያኖቹ ኢትዮጵያን ለመውረር አሳብ ሳይኖራቸው ተጓዢ ነጋዴ በደንብ እንዲተላለፍ ሲሉ በመልካም ስሜት ሰሐጢንና ዊዓን መያዛቸው ነገሩ ስለ አልገባው ተሳስቷል ። ያለአገባብ በመውጋቱ በመካከላቸው ጦርነቱ ተፈጠረ ።

አሁንም ኢጣልያኖቹ በደረሰባቸው የጦርነት አደጋ ካሣ ካላገኘን እንደሰትም ጦርነቱን እንቀጥላለን ብለው በቊርጥ ተናግረዋል ። እነሱም በጣም ኃያላን ናቸው። ነገር ግን እርስዎ ሰላም ከፈለጉ በምን ሁኔታ ለመስማማት እንደሚፈልጉ ጠይቀን ወደ ስምምነቱ እንድትደርሱ ወደፊት እንረዳዎታለን ። ነሐሴ 1887 ዓ. ም.*

በዚህ ደብዳቤ ላይ ፣ የእንግሊዝ መንግሥት የቃል ኪዳን ጓደኛው እንደመሆኑ መጠን ፣ የኢጣልያ መንግሥትን ወራሪነት በደንብና

* ዓ.ም. እ.ኤ.አ. ነው ።

በግልጽ ሲደግፍ ይታያል ። በንግድና በጸጥታ አጠባበቅ እያመካኙ የሰሐጢንና የዊዓን ወረዳ የወረሩትን ኢጣልያኖች የእናት አገራቸውን ግዛት ለመከላከል ራስ አሉላ ያደረጉት ጦርነት በእንግሊዞች ዘንድ እንደ ወንጀል ተቆጥሮባቸዋል ። አጸጻፉ ያው ክሪስፒ እንደ ተመኘው ዐፄ ዮሐንስን ተስፋ የሚያስቆርጥና የኢጣልያን የወራሪነት ዓላማ በግልጽ የሚደግፍ ነው ።

ስለዚህ ሰሞኑን መላክተኛው ፖርታል የራስ አሉላን አጥቂነት በመደጋገም ስለ ጠቀሰ ፣ ንጉሠ ነገሥቱም አሉላን ለመከላከል ሲሉ ፣ "እናንተስ እንግሊዞቹ ያገራችሁን ወሰን አበሾች መጥተው ጥሰው ቢገቡ ዝም ትሉዋቸዋላችሁ ወይ?" በሚል ጥያቄ ሲመልሱ ፣ እርሱም "በአውሮፖችና በሠለጠኑት አገሮች ዘንድ ይኸን የዶጋሊን አልቂት የመሰለ ሁኔታ አይፈጸምም" እያለ ለኢጣልያኖቹ ሲከራከር ሰነበተ። በአነጋገሩም ኢጣልያኖች በሰሐጢ መሽገው እንዳልተዋጉ ኰሎኔል ክርስቶፎሪስ የጦር ወታደር ይዞ እነዚያን በውጊያ ሊረዳ እንዳልመጣና እንዳልተዋጋ በሰላም ስንቅ ለማቀበል ጣልያኖቹ ሲመጡ ብቻ ራስ አሉላ በመንገድ አድብተው ያላገባብ እንደ ፈጅዋቸው እያስመሰለ ፣ በንግግሩ ውጊያ በማለት ፋንታ ደጋግሞ የሚጠቀምበት ቋንቋ 'ማላክር' "ፍጅት" ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከአሸንጌ ወደ መቀሌ ከመጡ በኋላ በክርክሩ መካከል ሚስተር ፖርታል ከኢጣልያኖቹ ጋር ስምምነት አድርጎ ከነርሱ የተቀበለውን የዕርቅ አሳብ ለንጉሠ ነገሥቱ አቀረበላቸው ። ከኢጣልያኖቹ ተዘጋጅቶ በሚስተር ፖርታል እጅ የቀረበው የስምምነት ረቂቅ ከዚህ እንደሚከተለው በአምስት አንቀጽ ላይ የተከፈለ ነው ።

1ኛ/ በአሳሆርታና በሐባብ የዐረብ (እስላሞች) ነገዶችና እነርሱ በሠፈሩበት ወረዳ ሁሉ የኢጣልያ የበላይ ጠባቂነቱ እንዲታወቅ ፤

2ኛ/ ሰሐጢና ዊዓ በዙሪያቸው እስከ አንድ ቀን መንገድ ያለው ወረዳ ጭምር የኢጣሊያ መንግሥት መሬት ይሆናል ።

3ኛ/ ሁለተኛ የወሰን ክርክር ተነሥቶ ጠብ እንዳይፈጠር ሁለቱ ወገኖች የሐበሻን ጥቅም ከሚጠብቀው ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር በመስማማት በወሰን ላይ ዐምዶች (ምልክቶች) ተክለው ይወስናሉ ። የጊንዳ ከተማው የሐበሻ ሆኖ እንደ ወሰን ይቆጠራል ።

4ኛ/ ሰናሂት የኢጣልያ ግዛት ይሆናል ።

5ኛ/ የሰላምና የወዳጅነት ፣ የንግድም ውል በኢጣልያና በሐበሻ መካከል ይፈረማል ።

ከዚህም በቀር ፣ ከኢጣልያኖቹ በኩል በአንደኛ አንቀጽ፡ "ባለፈው በጥር ወር በዶጋሊ በተደረገው አግባብ በሌለው ውጊያ ንጉሥ ሐዘናቸውን በይፋ እንዲገልጹ" የሚል ለፖርታል አቅርበውለት የነበረውን ሐሳብ ፣ ፖርታል ንጉሠ ነገሥቱ እንደማይቀበሉት በማመን ይኸን ወደጐን አድርጎ ከዚህ በላይ በአምስት አንቀጽ ያለውን ብቻ አቀረበላቸው ።[1]

ከዚህም ጋር አያይዞ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ይኸን የውል አሳብ ተቀብለው ከኢጣልያ ጋር መስማማታቸውን በመልከተኛው አማካይነት ለእንግሊዝ ንግሥት ቢገልጡ ፣ በሰላምና በንግድ መስፋፋት አገራቸውን ለማሳደግና ለማስፋፋት እንደሚችሉ ያለውን ተስፋ ከመግለጥ ጋር ፣ በበኩሉም የኢጣልያ መንግሥት ይኸን ውል በመቀበል ንግዱን በሰላምና በወዳጅነት እያስፋፋ ከንጉሠ ነገሥቱ መንግሥት ጋር በሰላም እንደሚኖር ከማረጋገጥ ጋር የውሉን አሳብ እንዲቀበሉ ገፋፋቸው ።

ንጉሠ ነገሥቱ ፣ የንግሥቲቱንም የሳሊስበሪንም ደብዳቤ እላይ የተዘረዘረውንም ድርድር በነብሩ ወልቃኢቴ አማካይነት ወደ አማርኛ የተተረጐመው በንባብ ተሰምቶ ጉዳዩን በየመልኩ ከተረዱት በኋላ ፣ በፍጹም እንደማይቀበሉት ገልጸው በበኩላቸው በንግሥቲቱ አማካይነት ለእንግሊዝ መንግሥት የሚላከውን ደብዳቤ አዘጋጅተው፣ ለራሱም ለመንግሥት መላከተኛ እንደሚያደርጉት ከግምጃ ቤታቸው አስገብተው ላንድ የኢትዮጵያ የደጃዝማችነት ማዕረግ ላለው የሚገባውን ቀሚስና ድርብ ኩታ ከባለ ጐፈር ለምድ ጋር አልብሰው በብር የተለበደ ጋሻና ጦር ሸልመው ወደ አገሩ መለሱት ።

ንጉሠ ነገሥቱ ለእንግሊዝ ንግሥት የመለሱት ደብዳቤ ከዚህ እንደሚከተለው ነው ።

> በስመ እግዚአብሔር . . . ከሥዩመ እግዚአብሔር ዮሐንስ ለወዳጃችን ለትልቂቱና ለደገኛዪቱ ንግሥት ቪክቶርያ. . . ከጻፍሁልዎ ወዲህ እንደምን ነዎ . . . በጥቅምት 12 ቀንና ደግሞ ከኢጣልያኖች ጋራ ታረቁ የሚል በኅዳር 16 የተጻፉ ደብዳቤዎች ደርሰውኛል በእርስዎም ላይ በቱርኮችም ላይ (ምስሮች) ምንም አለማድረጌንና ክፉ ሥራ አለመሥራቴን

1 G. Portal, My Mission to Abyssina, pp. 167—169. F. Crispi, La Prima Guerra d'Africa, pp. 34—35.

> በእውነት ገልጨ እነግርዎታለሁ በእኔና በእንግሊዝ በምስርም መካከል የተደረገው ውል እኔ ሳልፈቅድ አንድ እንኳ መሣሪያ በምጥዋ በኩል እንዳይወጣ ነበር ። እነሱ ግን ውሉን አፍርሰው መሣሪያ አምጥተው ለሺሆ ጎሳ ሸጠዋል ። ሺሆም ጎሳ ባገሬ ላይ ትልቅ ሁከት አስነሥቷል ።
>
> ኢጣልያኖች ተበድለናል ስለ ማለታቸው ግን ፣ ጥፋቱ የነሱ ነው እንጂ የእኛ አይደለም ። የኢትዮጵያን ነጋዴዎች በመከልከላቸውና ስሐጢንና ዊዓን በመያዛቸው ጠብ የጀመሩ እነሱ ናቸው ። ንግዱን ስለምን ከለከሉ ፣ ወደአገሬ ስለምን ገቡ እኔም በንግሥት ቪክቶርያ ፈቃድ መጥታችሁ እንደሆነ ማኅተም አሳዩኝ ፣ አለዚያ አገሬን ልቀቁ ብዬ ጻፍኩላቸው ። እነሱ ግን፣ እምቢ ስለአሉ በዚህ ምክንያት ከራስ አሉላ ጋር ጦርነት ገጥመው ከሁለቱም ወገን ብዙ ሰዎች ሞቱ ። እርስዎስ ኢየሱስ ክርስቶስ የሰጠኝን አገር እንደ ምን ለኢጣልያኖች ልቀቅ ይሉኛል ፣ ልቀቅ እንኳ ቢሉኝ ያልተገባ ነገር ነው ።
>
> የእርስዎ አሳብ በመካከላችን እርቅ ለማድረግ እንደሆነ ይህ እርቅ የሚሆነው እነርሱም ባገራቸው እኔም በአገሬ ሆነን ነው ። አሁን ግን በሁለታችንም ወገን ፈረስ ተጭኗል ጐራዴም ተመዟል ቁጥሩም እንደ አሸዋ የሆነ ወታደሬ ለጦርነት ተዘጋጅቷል ። ኢጣልያኖች ጦርነት ማድረግ ፈልጋዋል ።
>
> ቢሆንም ኃይል የኢየሱስ ክርስቶስ ነውና የፈቀዳቸውን ያድርጉ እኔ ግን በሕይወተ ሥጋ እስካለሁ ድረስ እነሱን ፈርቼ በጉድጓድ ውስጥ ተደብቄ ለመኖር አልችልም ። በኅዳር 24 ቀን 1880 ዓ.ም. በእሸንጌ ከተማ ተጻፈ ።

እንደዚሁም ከንግሥት ቪክቶርያ በምስተር ፖርታል እጅ ስለ ተላከላቸው አንድ በወርቅ ያጌጠ ጐራዴና አንድ በሩቅ የሚያሳይ መነጽር መድረሱን ገልጸው ፣ ለልጃቸው ለራስ አርአያም ለተላከው ማለፊያ ጐራዴ ለብቻም የምስጋና ደብዳቤዎች ጽፈው ከሰጡት በኋላ ከመቀሌ ቤተ መንግሥታቸው አሰናብተውት ወደገሩ ሔደ ። ከዚህ ጊዜ በኋላ በኢትዮጵያም ፣ በኢጣልያኖቹም በኩል የጦርነቱ ዝግጅት በግልጽ ይካሔድ ጀመር ።

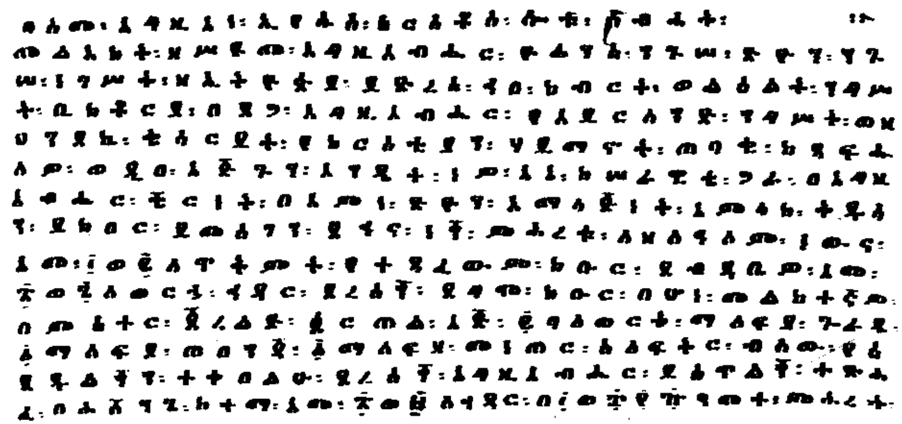

ዐፄ ዮሐንስ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት

(ፐብሊክ ሬኮርድ ኦፊስ ፥ ለንደን)

[illegible]

ዐፄ ዮሐንስ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት

(ፐብሊክ ሪኮርድ ኦፊስ ፡ ለንደን)

መልእክት፡ዘራስ፡አሉላ፡ዝሠንቱ፡
ቱርክ፡ባሻ፡ይድረስ፡ከጀሮልድ፡ፖር
ታል፡የእንግሊዝሬ፡ንጉሥት፡መልክ
ተኛ፡እንዴት፡ሰንብተሃል፡እኔ፡እግዚአ
ብሔር፡ይመስገን፡ደኅና፡ነኝ፡የቀድ
ሞው፡አርቃችንን፡ታውቀዋለህ፡ከናን
ተም፡ወዲ፡ኢትዮጵያ፡አለፈቃዳችሁ፡
አዋቻሁ፡ኢመጣ፡እእረግ፡ሐግእጥ።እና
ንተም፡ከኛ፡አለፈቃዳችን፡ከኢትዮጵ
ያ፡ወጂናንተ፡አዋቻን፡ኢመጣ፡እእረ
ቻሁ፡ሐሉለዱልግ፡ይህ፡ነው፡እርቃችን፡
አሁንም፡በሁለታችን፡ቤተ፡መንግሥት፡
መንግሥት፡መካከል፡ጠብ፡የለንም፡መ
ብ፡የሚያጣላን፡ያለ፡ነጋዴ፡ተክሐክሎ፡
ይስ፡በዚህ፡ይብብ፡በሚባል፡ሺፍታ፡ነው፡
እንጂ፡በሁለታችን፡ጠብ፡የለንም።አሁን
ም፡ይበብ፡ምጥዋ፡ውስጥ፡ነው፡ያለና፡
እንድርቃች፡እንዲፍቀሉችን፡ይበብን፡
እንድትዝ፡ይሁን፡ከኢጣልያን፡ጋሬም፡
ያጣላን፡ይብብ፡ነው፡ይህን፡ማለቴ፡ከሁ
ለት፡ቤተ፡መንግሥት፡መካከል፡ያለ፡
አመጠኛ፡ቤጠቶ፡የቤተ፡መንግሥት፡
ፍቅር፡ይጠናል፡ነጋዴም፡እንዲወትሮ
ው፡ይነግዳል፡ብዬ፡ነው፡ግን፡ይህን፡
ማለቴ፡የፍቅሬችንን፡እይታ፡ነው፡እንጂ፡
የትእዘዝ፡አይደለም፡ይፀተጽሐፈ፡አመ
፳ወ፰ለጥቅምት።

ራስ አሉላ ለሰር ጀራልድ ኸርበርት ፖርታል የጻፉት

(ፐብሊክ ሪኮርድ ኦፊስ ፡ ለንደን)

ምዕራፍ ሠላሳ ስምንት

የምኒልክ ኃይል እየተጠናከረ መሐድ በምዋዋ መያዝና በዶጋሊ ጦርነት ንጉሡ የነበራቸው አቅዋም

በዚህ ዘመን በነበረው የንጉሡ ነገሥታዊ ሥልጣን ደካማነትና እንዲሁም በኃይለኛና በደንበኛ ማዕከላዊ መንግሥት እጦት የተነሣ ባዬ ተክለ ጊዮርጊስ ዘመነ መንግሥት ዮሐንስና ምኒልክ፣ ራሳቸውም ተክለ ጊዮርጊስ ጭምር በየፊናቸው ከውጭ መንግሥታት ጋር የወዳጅነት ግንኙነት ያደርጉ እንደ ነበረው፣ እሁንም ቢሆን ንጉሥ ምኒልክ የዐፄ ዮሐንስን የበላይነት ዐውቀው፣ የንጉሡ ነገሥትነትንም ሥያሜ በይፋ ከለቀቁላቸው በኋላ፣ እንደ እንድ የነጻ መንግሥት መሪ ከውጭ መንግሥት ጋር የነበራቸውን ግንኙነት አላቋረጡም።

በ1870 ዓ ም ዐፄ ዮሐንስና ንጉሥ ምኒልክ ሰላሌ ተገናኝተው ስምምነት ባደረጉበት ጊዜ፣ በዚያው ምዕራፍ ላይ የተመለከትነውን ግዴታ ሲያስገቡ፣ ምኒልክ ከወጭ መንግሥታት መሪዎች ጋር በጽሑፍም፣ በመላክተኛም አማካይነት ግንኙነት እንዳያደርጉ ንጉሠ ነገሥቱ ግዴታ አላስገቧቸውም። ጉዳዩ እንደዚሁ በዝንጋታና ባለማወቅ ይታለፍ ወይም ተጠይቀው ምኒልክ እምቢ ይበሉ በትክክል አናውቅም። የሚመስለው ግን፣ ሳይታወቅ እንደዚሁ መታለፉ ይመስላል። ራሱ መገበራቸው እንደ ትልቅ ውጤት ስለ ተቆጠረ፣ ይኸኛውን ችላ ማለት ግዴታ የሆነ ይመስላል።

ይሁን እንጂ፣ ከ1870 ዓ ም እስከ 1880 ዓ ም ድረስ ባለው የ10 ዓመት ጊዜ ውስጥ ዮሐንስና ምኒልክ የበላይና የበታች ሆነው ይነስ ይብዛ በስምምነት ኖረዋል። በመካከሉ ጠብ የሚያስነሣ ነገር ሲገጥም ሁለቱም ሲያበርዱት ታይቷል። በዚህም ጊዜ ውስጥ ንጉሥ ምኒልክ ያዬ ዮሐንስን የበላይነት ዐውቀው በመገበር ተስማምተው፣ በዚህ በኩል የነበረውን ችግር ካስወገዱ በኋላ፣ እንደ ልባቸው ግዛታቸውን በደቡብ፣ በምዕራብና በምሥራቅ ኢትዮጵያ በኩል ማስፋፋት፣ ከቀድሞውም የሸዋ ግዛት በቀር በቅርብ ካቀኗቸው እውራጃዎች በጦር

አለቆቻቸው አማካይነት ወታደር እያስመለመሉ ኃይላቸውን ማጠና
ክር ፥ ከውጭ መንግሥታት በተለይም ከኢጣልያኖችና ከፈረንሳዮች
ጋር እየተላላኩ በስጦታም ፥ በግዥም በሚያገኙት ዘመናዊ የጦር መሣ
ሪያ ወታደራቸውን ማስታጠቅና ማደራጀትን ሥራዬ ብለው ይዘ
ውት ነበር ።

በ1874 ዓ ም ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጋር በእምባቦ ተዋግ
ተው ካሸነፉ ወዲህ ፥ በ1879 ዓ ም ከአሚር አብዱላሂ ጋር በጨ
ለንቆ ተዋግተው ሐረርጌን ከያዙ በኋላ ፥ በማናቸውም ረገድ ኃይላ
ቸው ከቀን ወደቀን እየጠነከረ ሔዶ ንጉሠ ነገሥቱን እስከ ማሥ
ጋት ማድረሱ ግልጽ ነበር ።

በዚህ ዐይነት ፥ በውስጥ አስተዳደርና በወታደር እያያዝ አቅዋማ
ቸውን እያጠነከሩ ፥ በዲፕሎማቲክ በኩል ደግሞ ከውጭ መንግሥ
ታት ጋር የነበራቸውን ግንኙነት ገና በዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ ዘመነ መን
ግሥት የዠመሩትን ባሁኑ ጊዜ የበለጠ እያስፋፉት ሔደዋል ። ከኢጣ
ሊያ ጋር ግንኙነት የዠመሩት ከ1864 ዠምሮ መሆኑን የግንኙነቱ
አማካይ ሞንሲኜር ፥ ጕለዮልሞ ማሳያ የሚባሉት የካቶሊክ ሚስዮን መሪ
መሆናቸውን አባ ሚካኤል የሚባሉ ኢትዮጵያዊ በዚሁ ዘመን ከምኒ
ልክ ተልከው ወደ ኢጣልያ ሔደው ለኢጣሊያ ንጉሥ ለቪክቶር አማ
ኑኤል ካልዓይ ደብዳቤ አቅርበው ፥ የመዠመሪያውን የኢጣሊያንና
የሸዋን ግንኙነት እንደ ከፈቱ በታሪክ ተመዝግቦ የሚገኘውን ከዚህ
በፊት አውስተናል ።

ከዚያ ወዲህ ግንኙነቱ በመጻጻፍ ደረጃ ከዘለቀ በኋላ ፥ በመጨ
ረሻ በ1869 ዓ ም ማርኬዝ ኦራሲዮ አንቲኖሪ የሚባለው ከኢጣልያ
አገር በተለይ ከዦዎግራፊ ማኅበር ተልኮ መጥቶ ከንጉሥ ምኒልክ
ጋር ተገናኝቶ አንኮበር አጠገብ ልጥ ማረፊያ የሚባለው ሥፍራ ለማ
ረፊያ ተሰጥቶት እንደ ነዋሪ መልእክተኛ ሆኖ ተቀመጠ ። በዚያም
ሲኖር አቶ ነከሬ የሚባሉ ኢትዮጵያዊ ባልደረባ ተሰጥተውት የፖለቲካ
ውንም ፥ ያገር ምርመራውንም ሥራ ሲያካሒድ ፥ በመካከሉ በ1874
ዓ ም ዓውሬ አደን ሲሔድ ጠበንጃ ባርቆ ገደለውና እዚያው ልጥ
ማረፊያ ተቀበረ ።

ከአንቲኖሪ በኋላ ደግሞ ፥ ኮንት ፒዮትሮ አንቶኔሊ ወደ አንኮ
በር መጥቶ ደንበኛ ነዋሪና የኢጣሊያ ጉዳይ ፈጻሚ ሆኖ ተቀመጠ ።
በርሱም አማካይነት የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶና የሸዋ ንጉሥ ምኒ
ልክ የጠበቀና የተቀራረበ ግንኙነት አድርገው ደብዳቤና ገጸ በረከት
በየጊዜው እየተለዋወጡ ወዳጅነታቸውን አጠበቁ ። ቀድሞ ዐፄ ዮሐ
ንስ "ኢጣልያ ወዳጅ መስሎ የፍቅር ወረቀት እየጻፈ ገጸ በረከት እየያዘ

እየመጣ አገሬን እየሰለለ ነበረ" ብለው ለንግሥት ቪክቶርያ
በጻፉት ደብዳቤ ላይ ከገለጹ በኋላ በመጨረሻ ግን ፥ የኢጣልያን የወ
ረራ ምኞት በግብርም በአሳብም ተረድተው እንደጻፉት ንጉሥ ምኒ
ልክም የኢጣልያ መልክተኞች ወደ ሸዋ ሲመላለሱ ከመልክተኞቹ አን
ደበት ዘወትር የሚሰሙት ፥ ፈረንጆቹ በሃይማኖት ክርስቲያኖች ፥
ከእስላሞቹ መንግሥት አደጋ ክርስቲያኖቹን የሚጠብቁ ፥ ባገር ላይ
ሥልጣኔን የሚያስገቡ ፥ የባሪያን ንግድ ለማስቀረትና ንግድን ብቻ
ለማስፋፋት የሚጣጣሩ ይመስሏቸው ነበር ። እንዳዬ ዮሐንስ እርሳቸ
ቸውም በዚያን ሰዓት ይወነጅሉና ይወቅሱ የነበረው በቀይ ባሕር
ዳር ያለውን የኢትዮጵያን ግዛትና በር የያዙትን ቱርኮችንና ግብጾችን
ነበር ። ሁለቱንም ነገሥታት የባሕር በር የማጣቱ ጉዳይ ያብከነክና
ቸው ነበር ።

ስለዚህም ፥ ንጉሥ ምኒልክ በ1872 ዓ ም ለሦስተኛው የፈረንሳዊ
ሬፐብሊክ ፕሬዚዳንት ለሙሴ ዡል ግሬቪ በጻፉት ረዥም ደብዳቤ
ውስጥ ፥—

"...ብዙ ጊዜ ወዳንተ መንግሥት ጽፌን ነበር ። አንድ እንኳ
መልስ አላገኘንም . . . ምነው የለመንነውን አትመልሱልንምን
የምንለምነውም ብርሃን (ሥልጣኔ) ነው እንጂ ሌላ አይደለም . . .
. . .ይህም ብርሃን ለምሥራቅ ሁሉ የተረፈው ምነው ከኛ ድረስ
አለመምጣቱ . . .የአውሮፓ ሥርዓት ሁሉ ምልክት ወደ መንግ
ሥታችን ተሰምቷል ። የባርያ ንግድ ጠፋ ዕለት ዕለት የወንበዴ
መቅሠፍት እናጠፋለን . . . ግብጻውያን ግን በኢትዮጵያ ሰዎች
ጥሩ ክርስቲያን በሆነ ሕዝብ የሚቀኑ በመልካም ሥርዓት ከቆሙ
ከአውሮፓ ሕዝብ ጋራ እንዳንሰማማ መሰናክያውን ሁሉ ያመ
ጡብናል ። የኢትዮጵያ በር ሁሉ በእጃቸው ነው ለኛ የሚጠቅ
መውን ፥ መልካም ነገር የሚሰበውን ምክንያት ሁሉ ይከለክሉ
ናል . . . "የሚል የሮሮና የወቀሳ ቃል ይገኝበታል ።

ከዚህም እያይዘው ፈረንሳይ የያዘውን የአቦክ (ጅቡቲ) በር
ለሸዋ መንግሥት በቸርነትና በፈቃዱ የሚሰጥ መስሏቸው ፥
"የፈረንሲስ መንግሥት ግን ለተጨነቁ ሰዎች የምታስብ ለተከበቡም
የምትረዳ ናት . .ምነው አቦክ (ጅቡቲ) የፈረንሳውያን በር የሚ . . .
ሆን ለወትሮው የሸዋ በር አይሆንም ? ወንድማችነን የምንለም
ነው ይህ ነበር ነገሩን በጣም መርምሮ ሲያበቃ . . ." የሚል ቃል
ጨምረዋል ።

እንደዚሁም ፥ ቀደም ብለው በደብዳቤና በመልክተኛ አማካይነት
የተዋወቁትን የኢጣልያ ንጉሥ ሲጠቅሱ ፥ "የሮማ የጊዎግራፊያ ማኅበር

ከወዳጃችንና ከወንድማችን የኢጣሊያ ንጉሥ ፣ አገር የሚያዩ መል
ክተኞች ሰደው ነበር” የሚል ቃል ይገኛል ። ይህ አሁን ወንድምና
ወዳጅ የሚሉት የኢጣሊያ ንጉሥ ኡምቤርቶ ወደፊት እንደምን ጠላ
ታቸው እንደሚሆን ይገነዘቡታል ።

አሁን ግን ፣ ንጉሥ ምኒልክ በዚህ ዘመን ከምጥዋ ወረራ በፊት
በፈረንጆቹ የመንግሥታት መሪያዎች ላይ ያላቸውን አለኝታና ተስፋ
በትክክል ይገልጻል ። በአውሮፓ የፈረንጆቹን አሳብ ሁሉ እየተከ
ታተለ የሚጽፍላቸው ወኪል ስለሌላቸው ፣ የፈረንጆቹን የወራሪነት
መንፈስ አፍሪካም እንዳትሠለጥን የሚያደርጉትን ተንኮል እምብዛም
አያውቁትም ። ቢያውቁት ኖሮ ፣ የኢጣሊያ መንግሥት እንዳደረገው
የፈረንሳይ መንግሥት ከባላባቶቹ ገዝቶ በውል የያዘውን የጅቡቲን
ወደብ በልመናና በፈቃድ ይሰጠኛል ብለው ተስፋ በማድረግ በደብዳቤ
እስከ መጠየቅ አይደርሱም ነበር ።

በዚህ ዘመን ባለው የአውሮፓ ሥልጡንነትና ኃያልነት በአፍ
ሪካ አለመሠልጠንና ደካማነት የተነሣ ፣ የአውሮፓውያንን የወረራ
ተንኮል ማናቸውንም የዚህን ዘሙን የአውሮፓ የአጥቂነት በትር ቢስ
ሙም ቅሉ ፣ ከመቻል በቀር ምንም የሚያደርጉት ነገር አልነበረም ።
በኋለኛው ዘመን እንደ ተፈጠረው ያለ አቤቱታ እንኳ የሚቀርብበት
ዓለም አቀፍ ማኅበር አልነበረም ። የኢጣሊያ መንግሥት በግብጾች
እግር ገብቶ ምጥዋንና አካባቢውን ሲወር ፣ ዐፄ ዮሐንስ በጥቅሻ እን
ዲይዝ ለጋበዘውና ለሚያበረታታው ለእንግሊዝ መንግሥት አቤቱ
ታና ስሞታ ማቅረብ ግዴታቸው ሆኖ ሳለ ፣ የቅኝ አገዛዙ አንጋፋው
መንግሥት ምንም ሊያደርግላቸው አልቻለም ። ቢችልም የሩቁን ጥቁር
‘ያልሠለጠነ’ አፍሪካዊ መንግሥት ከመርዳት ይልቅ ነጩን አውሮ
ፓዊ በጦርነትና በፖለቲካ ሊረዳው የሚችለውን በዘርና በጉርብትና
የሚቀርበውን ኢጣልያን መርዳቱ ይቀለዋል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ንጉሥ ምኒልክ በማናቸውም ረገድ ከፈረንሳዊ መንግ
ሥት ጋር በሙሴ አርኑ ፣በሙሴ ሸፍኔ ፣በሙሴ ብሬሞ ፣ በሙሴ ሳቩሬ
. . . አማካይነት ፤ ከኢጣልያ መንግሥት ጋር በአባ ማስያስ ከዚያም
ወዲህ በማርኬዝ አንቲኖሪ ፣ በኮንት አንቶኖሊ ፣ በትራቬርሲ ፣ በሳሊ
ምቤኒና በሌሎችም አማካይነት ከሁለቱም መንግሥታት ጋር ግን
ኙነታቸውን በሚቀጥሉበት ጊዜ ፣ ወደ ንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣን ያወ
ጣኛል ብለው ያመኑበትን የጦር መሣሪያ እንደልብ ይሰበስቡ ነበር ።
ለዚህም ጉዳይ አማካይ የነበሩት የአውሳው ባላባት መሐመድ አን
ፉሪ ፣ የዘይላው ባላባት አቡበከር ፣ የመሐመድ አንፉሪን ልጅ ያገባው
አብዱራህማን ፣ የትግራይ ተወላጆች ዮሴፍና ንጉሤ የሐራምባው አቶ

አጥሜና ያንኮበሩ አቶ ነከሬ ናቸው ። ዮሴፍ በኋላ ግራዝማች ተብለው
የውጫሌን ውል የተረጐሙ ናቸው ። በዘይላ በኩል ለሚመጣው የጦር
መሣሪያና ሸቀጥ አቡበከር ተቀብሎ ለሐረሩ ገዥ ለደጃች መኰንን ሲያ
ስተላልፍ ፣ በአሰብ በኩል ደግሞ የሚመጣውን መሐመድ አንፉሪ
ተቀብሎ ለአንኮበሩ ገዥ ለአዛዥ ወልደ ጻድቅ ያስተላልፋል ። ሁለ
ቱም እየተቀበሉ ገጸ በረከቱንም ይሁን ወይም የጦር መሣሪያውን ፣
አዲስ አበባ ለንጉሥ ምኒልክ ይልካሉ ወይም ራሳቸው ያስረክባሉ ።
ከፈረንሳይ የበለጠ ንጉሥ ምኒልክ የወዳጅነትና የጥቅም ፣ የንግድ
ግንኙነታቸውን ከኢጣልያ መንግሥት ጋር አጠንክረው ነበር ። በመ
ጨረሻም በግንቦት 10 ቀን 1875 ዓ ም በ18 አንቀጾች የተከፈለ የወ
ዳጅነትና የንግድ ውል የኢጣልያ ንጉሥ ወኪል አንቶኔሊና ንጉሥ
ምኒልክ አንኮበር ላይ ተዋዋሉ ።

ስለዚህ ከዐፄ ቴዎድሮስ ሞት ወዲህ ኢትዮጵያ የሦስት ነገሥ
ታት (ተክለ ጊዮርጊስ ፣ ዮሐንስ ፣ ምኒልክ) አገር ትመስል እንደ ነበር
አሁንም የምኒልክ ሁኔታ ሲታይ ፣ አንድ መንግሥት በሌላ መንግሥት
ውስጥ ወይም ኢትዮጵያ አሁንም የሁለት ነገሥታት አገር እንደሆ
ነች የሚያስቆጥር ነበር ። በውጭ አገር መንግሥታትም ዘንድ የሚ
ገመተው በዚሁ ዐይነት ነበር ። የሁለቱም ነገሥታት አቅዋም በየጐ
ብኝዎቹ አስተያየት እየተገመገመ ዮሐንስ “ሃይማኖት አጥባቂ የሥ
ልጣኔ ተቃዋሚ” እየተባሉ ሲዘለፉ ፣ ምኒልክ “ሥልጣኔ ወዳድ ፣ እን
ግዳ ተቀባይ ፣ ስለ ሃይማኖት እምብዛም ግድ የሌላቸው” እየተባሉ
በመሞገስ መጽሐፉም ፣ ጋዜጣውም በውጭ አገር የሚጻፈው በዚሁ
ዐይነት ነበር ።

የሆነ ሆኖ ፣ ምኒልክ የኢጣልያኖችን ምጥዋ መራገፍ አስቀድሞ
በተባራሪ ወሬውን እንደ ሰሙት ፣ ቀጥሎም በሐረር አሚር አብዱላሂን
አሸንፈው እንደ ተመለሱ ኢጣሊያኖች ከምጥዋ ወደብ እያለፉ መስፋ
ፋታቸውን ፣ በመጨረሻም የዶጋሊውን ጦርነትና የራስ አሉላን አሸ
ናፊነት የሰሙት ካፄ ዮሐንስ ደብዳቤ መሆኑንና በሰሙም ጊዜ በኢጣ
ልያ የወረራ ሁኔታ መገረማቸውንና መሥጋታቸውን ፣ በሸዋም የኢጣ
ልያ መልካሙ አቅዋም እንደ ተበላሸ ባጠገባቸው የኢጣሊያ መንግ
ሥት ወኪል ሆኖ የተቀመጠው ኮንት አንቶኔሊ ያረጋግጣል ። የኢጣ
ልያው ነዋሪ መልክተኛ የኢጣልያ ጦር ምጥዋ ስለ መግባቱ ምኒልክ
ከንጉሠ ነገሥቱ ደብዳቤ በደረሳቸው ጊዜ መልክቱ የደረሳቸው ካፄ
ዮሐንስ መሆኑን ሳይገልጹ ካንድ ተመላላሽ ነጋዴ እንደሰሙ መስ
ለው እንደ ጠየቁትና እርሱ ስለዚህ ስለምጥዋ መያዝ የሚያውቀው
ነገር አለመኖሩን እንደ ገለጸላቸው ያስረዳል ።

በእርግጥም የሮማ ባለሥልጣኖች ባለፈው እንዳመለከትነው ፣ ወደ ምጥዋ ጦር የላኩት ምክር ቤቱም ሳይጠየቅ ፣ ሕዝቡም ሳይሰማ በድብቅ ስለነበር በዘመኑ የመገናኛ ችግር እርሱ አንኮበር ወይም እንጦጦ ተቀማጭ ሆኖ በእርግጥም ላይሰማው ይችላል ። የዚሁን ጉዳይ ይኸው አንቶኔሊ እንጦጦ ሆኖ ለኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር በግንቦት 1878 ዓ.ም. በጻፈው ሪፖርት ላይ እንደዚህ ይላል ።

> . . . አንድ በትግሬ የሚኖር ነጋዴ ፣ኢጣልያ በወታደር ኃይል ምጥዋን ይዞታል በየቀኑም የጦር መሣሪያ ያገባል 30 የሚሆኑ የጦር መርከቦች በምጥዋ ወደብ ቆመዋል ብሎ ከጠረፍ ስለጻፈልኝ ፣ ይህ ነገር ሐሰት ነው ወይስ እውነት ብለው ንጉሡ (ምኒልክ) ሲጠይቁኝ ከኢጣልያም ከአሰብም ምንም ስለዚህ ጉዳይ የደረሰኝ ወሬ የለም ብዬ መለስሁ ። በዚያን ጊዜ የኢጣልያ የጦር አዛዥ ለምጥዋ ሕዝብ ያደረገውን አዋጅና ነጋዴው የጻፈውን በዝርዝር አነበቡልኝ ። በዚያን ጊዜ ምንም እንኳን ገና እርግጡን ባልገነዘበው ነጋዴ የተባለው የበላዩ አለቃ (ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ) መሆናቸው ገባኝ ። እኔም ከአሰብና ከኢጣልያ አገር ትክክለኛውን ወሬ እስካገኝ ድረስ ስለዚህ ጉዳይ ምንም የማስረዳው ነገር የለኝም ብዬ አስታወቅሁ...ከዚህ ቀን ዠምሮ ያለን ግንኙነትና በዚህ አገር (በሸዋ) ያለው ሁኔታችን የሚያወላውል አደገኛና እንግዳ ነገር ሆነ ። ኢጣልያ በርሳቸው ላይ ጦርነት እንደማታደርግ ቢገነዘቡም ፣ በነገሩ መገረምና ሥጋት በፊታቸው ላይ ይታይ ነበር . . .[1]

በእርግጥ እስከዚህ ጊዜ ድረስ እላይ እንዳልነው ፣ በዮሐንስም በምኒልክም ዘንድ እንግሊዞችም ፣ ፈረንሳዮችም ፣ ኢጣልያኖቹም በመጨረሻ እውነተኛው መልካቸው በተግባር እስኪገለጽ ድረስ እንደ ወዳጅ እንደ ጠባቂ ይታዩ ነበር ። ምኒልክና የኢጣልያ ንጉሥ ኡምቤርቶ በሚጻጻፉት የወዳጅነት ደብዳቤ ላይ ከየመልክተኞቹ አንደበት በሚሰማው ፣ "ኢጣልያ ከንግድ ማስፋፋትና ከወዳጅነት በቀር መሬት አይፈልግም" እየተባለ ነበርና አሁን ምኒልክን ከሥጋትና ከመገረም ላይ የጣላቸው ፣ እብለት ከሌለበት ከንጉሠ ነገሥቱ ደብዳቤ ላይ እንደ ወዳጅ ይመለከቷቸው የነበረው የኢጣሊያኖችን አገር ወራሪነት መስማታቸው ነው ።

አንቶኔሊ ብዙ ጊዜ በአንኮበርም ፣ በአንጐለላም ፣ በእንጦጦም ሲቀመጥ ከምኒልክም ፣ ከመኳንንቱም ፣ በተለይ ከአንኮበሩ ገዥ ከአዛዥ

1 F. Crispi, La Prima Guerra d'Africa, pp. 76—78; C. Rossetti, Storia Diplomatica, p. 27.

ወልደ ጻድቅ ጋር ቅርብ ግንኙነት ስለ ነበረው ፣ በኢጣልያኖቹ ምጥዋ መግባት የምኒልክ መሥጋትና መገረም እርሱን ትንሽ ሳይገርመው አልቀረም ። ሁልጊዜ አፍሪካዊን የመናቅና የማቅለል ስሜት ስለአለ በአንቶኔሊ አጻጻፍ በንጉሥ ምኒልክ ዘንድ የነበረውን የንጉሠ ነገሥትነት ምኞት ስለሚያውቅ ፣ ላፄ ዮሐንስ መገበራቸውም ያለውድ በግድ መሆኑን በመገንዘብ ፣ ከኢጣልያ መንግሥትም ጋር በነበራቸው ጥብቅ ወዳጅነት "መልካም ነው በርቱ እናንተ ከምጥዋ በኩል ስትዋጉ ፣ እኔ ደግሞ ዐፄ ዮሐንስን እወጋለሁ" የሚል መልስ ሲጠብቅ ሳለ ፣ አሁን የምኒልክ መገረምና የመሥጋት ሁኔታቸው እንደ ገረመው በሌላው አጻጻፉ ይታያል ። እንደዚሁም ምጥዋ በተያዘ በሁለተኛው ዓመት ስለ ደረሰው ስለዶጋሊ ጦርነት ሌላው ሌዎፖልዶ ትራቨርሲ የሚባለው የአንቶኔሊ ጓደኛ ኢጣልያ አገር ለሚገኘው ለፕሮፌሰር ዳላቬዶቫ በጻፈው ደብዳቤ ላይ፡—

> "የዶጋሊ የጦርነት ውጤት በቅድሚያ ከራስ አሉላ ቀጥሎ ከንጉሠ ነገሥቱ ተጽፎ ወሬው በዚህ አገር (በሸዋ) የተሰማ ጊዜ የሐበሾቹ (የሸዋዎቹ ጭምር) ደስታ እስከ ማላበድ ደርሶ ነበር ። ነገሩ የእኔን ራስ መብረቅ እንደ መታው ቆጥሬዋለሁ ፤ ብዙ ገንዘብ የወጣበት ብዙ ድካም የተደረገበት አሳብ(በንግድ የመስፋፋቱ ጉዳይ ?) እንደ ጭስ በኖ ጠፋ ። እንግዲህ አገራችን ብዙ በሚሊዮን የሚቆጠር ሰውና ገንዘብ ወደሚስያጠፋ ጦርነት መግባቷ ነው . . . ንጉሡ ብቻ ከሌሎቹ ብልህነት ስለአለው የነገሩን አደገኛነት በመገንዘብ በሥጋት የተዋጠ ይመስለኛል . . . "ሲል ጽፏል ።[1]

በዚህ ዐይነት ፣ በአንኮበርና በልጥ ማረፊያ ብዙ ዘመን በመቀመጥ የንጉሡንም ባለሟልነት እስከ ማግኘት የደረሰው ይኸው ሌዎፖልድ ትራቬርሲ አሳቡና ምኞቱ ኢጣልያ ወደ ኢትዮጵያ በሰላምና በወዳጅነት ገብታ ሁለቱ አገሮች በንግድና በልማት አብረው እየሠሩ ለመጠቀም እንደ ነበረ በአጻጻፉ ይታወቃል ። የዚህንም አሳብ የሚደግፉ በኢጣልያ አገር ብዙዎች እንዳሉ ከዚህ በፊት አውስተናል ። ነገር ግን ፣ እዚህ እዶጋሊ ጦርነት የተደረሰውና ወደፊትም እስከ አላጌውና እስከ ዐድዋ ኃይለኛ ጦርነት የሚራዘመው በዚህ የቅኝ አገዛዝ ምኞት በተጋነነበት ሰዓት የደጐቹ አሳብ እየመነመነ የከፉዎች ምኞት እያሸነፈ በመሔዱ ነው ።

1 A. Del Boca, Gli Italiani in Africa, p. 271.

ምዕራፍ ሠላሳ ዘጠኝ

በኢጣልያና ባፄ ዮሐንስ መካከል የምኒልክ ያስታራቂነት አሳብ አለመሳካት ፡ ለፈረንሳይ ፕሬዚዳንት የተላኩት የስሞታ ደብዳቤዎች ፍሬቢስነት

በዚህ ዘመን ፡ ኢትዮጵያን የሁለት መሪዎች አገር ከሚያስመስ
ላት አንዱ ፡ ኢጣልያኖች ምጥዋ ገብተው በተስፋፉበት ሰዓት የምኒ
ልክ የአስታራቂነት አቅዋምና ከሡዥመሪያው ላይ ያፄ ዮሐንስም
አሳቡን መቀበል ነበር ። በሁለቱም ቤተ መንግሥት ፈረንሳዮችና
ኢጣሊያኖች ስለ የግል አገራቸው ከመሥራት ላይ ይገኙ ነበር ።
በሸዋ ቤተ መንግሥት በዚያን ጊዜ አንቶኔሊ የኢጣልያን ምጥዋ
መግባት ከመንግሥቱ መሪዎች በተለይ ከቀጥታ አለቆቹ ከውጭ
ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥልጣኖች በዝርዝር ከተጻፈለት ወዲህ በተቻ
ለው መጠን የሚሯሯጠው ለምኒልክና ለየመኳንንቱ የጦር መሣሪያና
የሸቀጣ ሸቀጥ ገጸ በረከት በማቅረብና በማባበል ወዳፄ ዮሐንስ እን
ዳይደረቡ ለማድረግ ነበር ።

ባንድ ወገን ደግሞ ፡ በሰሜን ባፄ ዮሐንስ ዘንድ ፖርታል ከእን
ግሊዝ መንግሥት ተልኮ የዕርቅ አሳብ አቅርቦ ሁለቱን ጠበኞች ለማ
ስማማት በሚሞክርበት ጊዜ ፡ ለሜይ የሚባለው በምጥዋ የፈረንሳይ ቆን
ሲል የእንግሊዝና የኢጣሊያን መመሳጠር ለንጉሠ ነገሥቱ በመግ
ለጽ ዕርቁ እንዳይቃና ጥረት አድርጓል ። በሸዋም ካፒቴን ሎንግቢ
የሚባለው የፈንረሳይ ተወላጅ ከእንግሊዝም ፡ ከኢጣልያም ለኢትዮጵያ
የሚሻለው ፈረንሳይ መሆኑን ገልጾ ፡ "የኢጣልያ መንግሥት የጦርም
ሆነ የገንዘብ ኃይሉ ደካማ ሆኖ ብድር በብድር ነው" እያለ በምኒ
ልክ ዘንድ ለማስናቅና ለማጥላላት ቢሞክርም ፡ ለጊዜው በሸዋ ቤተ
መንግሥት ቀደም ብሎ ከዐሥር ዓመት ዠምሮ የተመሠረተውን የኢ
ጣልያኖቹን ወዳጅነት ሊፈነቅለው አልቻለም ።

በሌላ ወገን ደግሞ ፡ ምኒልክ ካፄ ቴዎድሮስ ሞት ወዲህ የንጉሠ
ነገሥትን ሥያሜ በራሳቸው ለራሳቸው ከተቀዳጁ በኋላ ፡ በዕርቅ ይኸን
ሥያሜ ለዮሐንስ መልቀቃቸው ፡ የወሎ ግዛት ከእጃቸው መውጣቱ ፡

ንጉሠ ነገሥቱ "ምኒልክ ያመጠብኝ እንደሆነ በሸዋ እንግሠዋለሁ" በሚሉ ዓላማ መሸሻ ሳይፉን ማቅረባቸውና ማከበራቸው በምኒልክ ዘንድ ግልጽ ቢሆንም ፣ ሁለቱ ውስጡን እየተጉነታተሉ ላዩን በጋብቻ ተሳስረው የስምምነት መልክ እያሳዩ ተቻችለው በነበሩበት ሰዓት በምጥዋ በኩል በኢጣሊያና ባዬ ዮሐንስ መካከል ጠብ ስለተፈጠረ ፣ በምኒልክና በመኳንንቶቻቸው ዘንድ ተመክሮና ተዘክሮ የተወሰነው ምኒልክ ሁለቱን ጠበኞች እንዲያስታርቁ የሚል ነበር ። በዚህ ምክንያት የኢጣሊያኑ ወኪል አንቶኔሊ መኳንንቱ ባሉበት ተጠርቶ ከምኒልክ የተነገረው ቃል እንደዚህ የሚል መሆኑን በኢጣልያንኛ ቋንቋ ራሱ ባሠፈረውና ለመንግሥቱ ባስተላለፈው ማስታወሻ ውስጥ ይገኛል ።

"የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትና የኢጣሊያ ንጉሥ ለውጊያ መሰለፋቸውን ሰማሁ ።

እኔ እንደ አንድ ኢጣልያዊ ኢጣልያን እወዳለሁ ። ሔጄም ይቺን የተወደደች አገር ለመጐብኘት ምኞቴ ነው ማን ያውቃል አንድ ቀን እምላክ ይኸን ምኞቴን ይፈጽምልኝ ይሆናል ።"

ባንድ ወገን ደግሞ ፣ እዚህ ላይ ዝርዝሩን መግለጽ አስፈላጊ ባይሆንም ፣ "ከጃንሆይ (ዮሐንስ) ጋር በእምነትና በወዳጅነት በመሐላ ተሳስሬያለሁ ። አሁን እኔን የቸገረኝ ሊዋጉ በተሰለፉ ሁለት ወዳጆች መካከል መገኘቴ ነው . . . እኔ መቸም አንድ ንጉሣዊ አማራ ነኝ አገሬንም እወዳለሁ ስለዚህም የምፈልገው የሁለታችሁን ዕርቅ ነው ።

በዚህ ምክንያት ፣ ጃንሆይንና የኢጣልያን ንጉሥ የምጠይቀው ሽማግሌ ሆኜ እንዳስታርቃቸው ፈቃዳቸው እንዲሆን ነው ። አሳቤን ሁለቱም ወገኖች የተቀበሉ እንደሆነ ወደ ኢጣልያ አገር መልክተኛዬን እልካለሁ በዚህም የተነሳ (ዕርቅ የሆነልኝ እንደሆነ) ባገሬ ታሪክ ውስጥ ስሜ ይገኛል ። ከሁለቱ ወገኖች አንዱ ዕርቁን እምቢ ያለ እንደሆነ የማደርገውን እኔ አውቀዋለሁ ፤ ጦርነት ለፈለገው ወገን የኔን ድጋፍ አልሰጠውም ።"[1]

በዚሁ መንፈስ ለኢጣሊያ ንጉሥ ኡምቤርቶ የጻፉትን ደብዳቤ በልጥ ማረፊያ ተቀማጭ የሆነው የአንቶኔሊ ጓደኛ ዶክተር ራጋሲ

1 Carlo Rosseti, Storia Deplomatica dell Etiopia Durante il Regno di Menelik II, pp. 31—32.

ቪንቸንሶ ይዞ ወደ ሮማ እንዲሔድ ሲደረግ ፣ ስለዚሁ ጉዳይ ደብዳቤና ገጸ በረከት ይዘው ወዳዬ ዮሐንስ የተላኩት ደጃዝማች መሸሻ ወርቄ * እና ቢቶደድ አጥናፌ ፣ ጳጳሱ አቡነ ማቴዎስ ነበሩ ። ጳጳሱ የተላኩት ለጉዳዩ ክብደት ለመስጠት ነበር ። የተጻፈው ደብዳቤ በትክክል ምን እንደሚል ለመረዳት ራሱንም ወይም ቅጅውን ለማግኘት አልቻልንም ። ዶክተር ራጋሲ የምኒልክን ያስታራቂነት ደብዳቤ ይዞ በሚሔድበት ጊዜ አንቶኔሊም በዚሁ አጋጣሚ ጊዜ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለክሪስፒ በጻፈው ደብዳቤ ላይ ፣ "አደራችሁን የምኒልክን አስታራቂነት በንቀት ተመልክታችሁ ችላ እንዳትሉት" የሚል ቃል ጨምሮ ልኳል ። ይኸንንም ለማሳሰብ የተገደደበት ምክንያት ፣ ባንድ ወገን በከፍተኛ ደረጃ የእንግሊዝ መንግሥት ሰር ዤራልድ ፖርታል ልኮ ሁለቱን ጠበኞች ለማስታረቅ መዠመሩን ፣ በሌላ ወገን ደግሞ ፣ በእንጦጦ ቤተ መንግሥት እኔ አስታርቄ መልካም ዝና ላትርፍበት የሚል የጋለ ምኞት በምኒልክ ዘንድ ማደሩን ስለተገነዘበውና የኢጣሊያ መንግሥት ለእንግሊዞቹ አስታራቂነት ዋጋ በመስጠት የምኒልክን በመናቅ ፣ ምኒልክ ደግሞ በዚሁ ተናደው ኅብረታቸውን በእልህ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር እንዳያደሱ ነበር ።

በቅርብ ጊዜ የኢጣልያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር በብዙ ቅጾች ከፋፍሎ ባሳተመው የሰነድ ጽሑፍ እንደሚነበበው አንደኛ ምኒልክ ወደ ዘመቻ መጠራታቸው ፤ ሁለተኛ ምኒልክ ጦሬ በየዳር አገሩ በሐረር በአሩሲ ፣ በከፋ . . . ስለ ተበታተነ ፣ እስኪሰበሰብልኝ ድረስ ጃንሆይንና ጣልያንን ላስታርቅ ማለታቸው ፣ ሦስተኛ ከዮሐንስ ለምኒልክ ቀደም ብሎ ከዶጋሊው ጦርነት በፊት በመጣው የመልስ ደብዳቤ ውስጥ "ለኛ ንጉሥ ከሌለውና ከአልጋው ከፈረንሳይ መንግሥት** የኢጣልያ መንግሥት ይሻለናል" የሚል ቃል እንደነበረበት ፤[1] አሁን ደግሞ ከዶጋሊ ጦርነት ወዲህ በኅዳር 12 ቀን 1880 ዓ ም ለምኒልክ በተላከው ደብዳቤ ውስጥ፣-

"ከኢጣሊያ ንጉሥ ጋር ያለኝ ወዳጅነት ታላቅ ነበር ። ገጸ በረከትም እንለዋወጥ ነበር ። ቆንሲላቸው ብራንኪ ሲመጣ በቤተ መንግሥቴ በክብር አስቀምጬ እስተናግደው ነበር ። በኋላ የእንግሊዝ መንግሥት መልክተኞች መጥተው ከግብጾች ጋር እናዋዋውላችሁ አሉኝና እሺ ብዬ ተዋዋልሁ . . በምን ምክንያት

* ያዬ ቴዎድሮስ አፈ ንጉሥ የነበሩት የወርቄ ልጅ ናቸው ።

** ፈረንሳይ ያለ ንጉሥ በሬፐብሊክ ስለምትተዳደር

1 Etiopia Mar Rosso, Tome 1 (1857—1885)., p. 410.

እንደሆነ ሳላውቅ ለኔም ሳይገልጹልኝ እንግሊዞች የምጥዋን ወደብ ለኢጣልያ ሰጡ እነርሱም በምጥዋና በአካባቢው ምሽጋቸውን እያጠነካከሩ የጦር መሣሪያም እኔ ላልፈለግሁት (በኔ ላይ ለሸፈቱት)) ያድላሉ በውላችን ውስጥ ያለውን በማፍረስ የኔን ሰዎች እየቀረጡ ለኔ በተሰጠው መሬት ላይ ምሽጋቸውን ይሠራሉ ስለዚህም በራስ አሉላና በነሱ መካከል የነበረው ሰላም ሊደፈርስ ቻለ ። ነገር ግን ራስ አሉላ የፈጸመውን (የዶጋሊ ጦርነት) እንዲያደርግ ከኔ በኩል አላዘዝሁትም ። አሁን የሁለታችን ጦር ለውጊያ በተሰለፈበት ሰዓት ከተቻለ ስምምነት ለማድረግ ፈቃደኛ ነኝ ። ኢጣልያኖች ግን ማናቸውንም ስምምነት እንደማይፈልጉ በምስክር ተረድቸዋለሁ ። ለቅዳሴ እንኳን የሚያስፈልገው የወይን ጠጅ (ዘቢብ) ወደኛ እንዳያልፍ ከልክለዋል ። የሆነ ሆኖ መሬቴን ከለቀቀ የኛን ሸቀጥ በነጻ የሚለቅ ከሆነ ከኢጣሊያ መንግሥት ጋር ስምምነት ለማድረግና ለመታረቅ ዝግጁ ነኝ ።" የሚል እንደሆነ ፤ የንጉሠ ነገሥቱም ይኸው ደብዳቤ በንጉሥ ምኒልክ ትእዛዝ አለቃ ዮሴፍ ካነበቡለት በኋላ ፣ ተርጉመው እንደ ሰጡት አንቶኔሊ ላለቃው ለፍራንቸስኮ ክሪስፒ በጻፈው ውስጥ ያረጋግጣል ።[1]

ከዚህኛው ሰነድ በቀር በአጠገባቸው ሆኖ የሁለቱን ጠብ ለማሟሟቅ የሚጣጣረው ይኸው ኮንት አንቶኔሊ ከእንጦጦ ወደ አደን ሔዶ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ለክሪስፒ በነሐሴ 1880 ዓ.ም. በምስጢር ቃል ባስተላለፈው ቴሌግራም ውስጥ ፣ "ንጉሡ ዮሐንስ ጐንደርን ለማዳን (ምኒልክ) እንዲዘምቱ ፣ ቀጥሎ ም ራሳቸው ኢጣሊያኖችን ለማስወጣት ወደ ሰሐጢ እንደሚዘምቱ (ለምኒልክ) ጻፈላቸው ። በማናቸውም ረገድ ምኒልክ ሁሉንም ያውቁት ዘንድ እምነትና ወዳጅነት የተሞላ ደብዳቤ ይጽፍላቸው ነበር" ካለ በኋላ ፣ እከታትሎ ላለቆቹ በላከው ራፖር ውስጥ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ዐፄ ዮሐንስ በደጃች መሸሻ ወርቁ እጅ ለንጉሥ ምኒልክ በላኩት መልእክት ውስጥ ይኸን ሁሉ ችግር የፈጠሩባቸው እንግሊዞች መሆናቸውን እነሱም የማይሆን የውል ዐይነት እያቀረቡ እንደልጅ አድርገው እንደ ተጫወቱባቸው .. በነርሱ ፋንታ የመስኮቦቹን ወይም የፈረንሳዮችን አስታራቂነት እንደሚቀበሉ ፣ ነገር ግን ከመስኮብ ጋር ወዳጅነት ስለሌላቸው ፈረንሳዮች ደግሞ ንጉሥ የሌላቸው ስለሆኑ የማይሆኑ

1 Etiopia Mar Rosso, Tome 1, p. 410—415.

መሆናቸውን አሁንም የእንግሊዞች አስታራቂነት ካልሆነ በንጉሥ (ምኒልክ) በኩል ይሞከር ፤ አለዚያ ያው ጦርነት መሆኑ ነው ከጦርነት ግን ምንም ረብ እንደማይገኝ አውቀዋለሁ ፤ ኢጣሊያም ኢትዮጵያን መግዛት አይሆንላትም ። እኔም ባሸንፍ ኢጣሊያን ባሕር ተሻግሬ ለመግዛት አንድ እንኳ ታንኳ የለኝም ። የኢጣልያ ንጉሥ ክርስቲያን ስለሆነ ወዳጅነቱን በወንጌል ምሎ ከገለጸልኝ እቀበለዋለሁ . . ራስ አሉላ እኔ ሳላዘው በመዋጋቱ አጥፍቷል . . . አሁን አግዤው በራስ ሐጐስ እጅ እንዲቆይ አድርጌዋለሁ . . . እኔ ቃሌ አንድ ሲሆን አውሮፓውያን ቃላቸውን እንደ ፈለጋቸው ይለዋውጡታል ። ትንሽ ቦታ ሲለቀቅላቸው ይዘው ትልቅ ከተማ ያደርጉታል ። ከዚያ ደግሞ ትንሽ ምክንያት እየፈጠሩ ወደፊት ይገፋሉ ብለው መላካቸውንና መሸሻ ይኸንኑ ለንጉሥ ምኒልክ ከነገሩ በኋላ ለኔ በዝርዝር አጫወቱኝ በማለት ጽፏል ።[1]

ሁልጊዜ እንደምንለው ፣ በአገራችን ሰነድ ማስቀመጥ ወይም የቃሉን መልእክት በደንብ መመዝገብ ስለ አልተለመደ ከዚህ በላይ የተነገረውን በትክክል ተመልክተን ሐተታ እንደልብ ለማድረግ ይቸግረናል ። አንቶኔሊም በኢጣልያንኛ መዝግቦት የቆየው ይህ ሰነድ ሐሰት ነው ማለት አይቻልም ። በእርግጥም ንጉሠ ነገሥቱ እንዳሉት ቀድሞ ወዳጅ የነበሩት የእንግሊዞቹም ከዳትና ተንኮል ፤ የኢጣሊያኖቹም ውሸትና ማጭበርበር ፣ ለንግድ ማስፋፊያ ወደብ ብቻ የሚይዙ መስለው እየተሳቡ ፣ አገር መውረራቸውና ቃላቸውንም አለመጠበቃቸው ግልጽ ነው ። ራስ አሉላ በዶጋሊ ጦርነት ያገኙት ድል የሚያኮራ ቢሆንም ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከእንግሊዞቹ ጋር ግንኙነታቸው እየተበላሸ የሔደው ፣ እንግሊዞቹም ወቀሳ ያበዙባቸው ከዶጋሊው ጦርነት ወዲህ ስለሆነ ፣ አሉላን በግማሽ አግዘው የጦር አለቅነቱን ለታላቅ ወንድማቸው ልጅ ለራስ ኃይለማርያም ሰጥተው ፤ ወደ መተማም የተዘመተው በዚሁ ሁኔታ እንዳሉ ነበር ።

ምኒልክ ላፄ ዮሐንስ ያስታራቂነቱን ጉዳይ በሚመለከት ጽፈውላቸው ከላይ የተነበቡት ደብዳቤዎች እንደ መጡላቸው ሁሉ ፣ ለኢጣልያ ንጉሥ ለኡምቤርቶ ቀዳማዊ ስለዚሁ ስለዕርቅ ጉዳይ ጽፈው በአንቶኔሊ እጅ ለሁለተኛ ጊዜ ከምኒልክ የተላከው እንደዚህ የሚል ነው ።

"... ባለፈው ወር በጥቅምት በርስዎ መንግሥትና በጃንሆይ መንግሥት መኻል የተነሣውን በከንቱ የክርስቲያን ደም

1 R. Battalia, La Guerra d'Africa, pp. 293—294.

እንዳይፈስ ጠብ ለማብረድ ለርስዎም ፥ ለጃንሆይም አስታራቂ ሽማግሌ ልሁን ብዬ ልኬባችሁ ነበር ። አሁን የጃንሆይ ምላሽ ቢመጣልኝ አገርዎን የሚያስማማ እጅግ መልካም ቃል ስለሆነ ደስ ቢለኝ አስታውቅዎታለሁ ። ይኸም ምላሽ ከዚህ የከፋ ነገር እንዳይመጣ ጠ ቡን የሚያበርድ እንዲሆን ተስፋ አድርጌያለሁ። አሁን ንጉሥን የምለምነው ይህ ነገር በኔና በመንግሥቴ ፊት ትልቅ ቁም ነገር ስለሆነ ፥ የላክሁብዎትን ጉዳይ ምላሹን ይላኩብኝ ብዬ ነው እኔ የምወደው ቅኑን ልቡናዬን ለርስዎና ለጃንሆይ አላይቼ ከእግዚአብሔር ኃይል ጋር በሁለት ክርስቲያን ነገሥታት ወዳጆች የመጣውን ጦርነት ለማስቀረት ብበቃ እጅግ ደስ ይለኛል ። ትጽሕፈ በእንጦጦ ከተማ ኅዳር 22 ቀን 1880 ዓ.ም”

ይህ ደብዳቤ ፥ ለኢጣሊያኖች እንደ ደረሰ የጣሊያን ባለሥልጣኖች በጉዳዩ ሲመካከሩበትም ፥ በዚሁ ጊዜ በጄኔራልድ ፖርታል አማካይነት የእንግሊዝ መንግሥት ኢትዮጵያንና ጣሊያንን ለማስታረቅ የሚሞክርበት ጊዜ ስለነበረ ፥ በድጋሚ የንጉሥ ምኒልክን አስታራቂነት አልፈለጉትም ። ይህንንም ለእንግሊዝ መንግሥት መግለጽ አይፈልጉም ። በሌላው ወገን ደግሞ ፥ አንቶኔሊ አጥብቆ እንዳሳሰበው የምኒልክን አስታራቂነት በይፋ እምቢ ብለው የምኒልክን ወዳጅነት ማጣት አልፈለጉም ። በዚህ ምክንያት ምኒልክ አስታራቂነታቸው ቀርቶ ከእንግሊዝ በኩል የቀረበውን የዕርቅ ሐሳብ ዮሐንስ እንዲቀበሉ ምኒልክ እንዲመክሩዋቸውና ዕርቁ ወደ ፍጻሜ እንዲደርስ ማድረጉ ይሻላል ተብሎ ተወሰነ ። ይህንኑም ደበስበስ ባለ አነጋገር ንጉሡ ኡምቤርቶ የምስጋና ቃል ጨምሮ ደብዳቤ ለምኒልክ እንዲጽፍ ተወሰነ ።

ይህ በዚህ ሁኔታ ላይ እንዳለ ፥ የዕርቁም ጉዳይ በእንግሊዝና በምኒልክ እንደዚሁም በጀርመን ጠቅላይ ሚኒስትር በቢስማርክ አማካይነት በሚሞከርበት ሰዓት ዮሐንስም ፥ ምኒልክም በየበኩላቸው ሁኔታውን ለፈረንሳይ ሬፑብሊክ ፕሬዚዳንት በጽሑፍ በስሞታ መልክ ማቅረቡ የተሻለ መስሎ ታይቷቸዋል ። ስለዚህ ዐፄ ዮሐንስ ከኢጣሊያና በተለይ ወዳጅ መስሎ ጠላት ሆኖ ከጐዳቸው ከእንግሊዝ በኩል የደረሰባቸውን በደል ለመግለጽ ለፈረንሳዊ መንግሥት ፕሬዚዳን ለሙሴ ዡል ግሬቪ የጻፉት ደብዳቤ እንደዚህ የሚል ነው ።

“በስመ እግዚእ ․ ․ ․ ․ ይድረስ ኃበ ክቡር ወሀፉር ለባዊ ወማዕምር ዩልዮስ ግረቢ ሊቀ ማኅበር ዘፈረንሳዊ ․ ․ ․ አሁንም እንግሊዞች የሚበድሉኝን በደል ግፌን ትሰሙት ብዬ ነው ․ ․ ․ እንግሊዞች ዘመድ መስለው እናስታርቃችሁ ብለው ላኩብኝ ․ ․ ․

በበደለኛው ፈርዳችሁ አስታርቁኝ ብዬ ብልክ ተበደልሁ እንጂ የበደልሁ ይመስል ክርስቶስ በቸርነቱ የሰጠኝን አገሬን ቦጎስን ሐባብን ፥ ሰሐጢን ፥ ዊዓትን ፥ አሳውርታን ይስጧቸውና ታረቁ የሚል ቃል ላኩብኝ ። በውስጡ ለጣሊያን ረዳት ሆነው ይኸን ሁሉ የሚያደርጉኝ እንግሊዞች ናቸው ። ምነው ስሞት የክርስቲያን ደም በከንቱ ሲፈስ ዝም ብላችሁ ታዩኛላችሁ ․ ․ ․ ይህንንም የጻፍሁላችሁ በደሌን ትሰሙልኝ ብዬ ነው እንጂ ቀብቶ ያነገሠኝ አምላክ ለነዚህ በግፍ ለተነሱብኝ ሰዎች አቅም ይነሣኛል ብዬ አይደለም ። ነገር ግን ይኸን የጻፍሁላችሁን ደብዳቤ ለወዳጆቻችሁ ሁሉ ለነገሥታቱ እየጻፋችሁ አሳዩልኝ ። ተጽሕፈ በሐሸንጌ ከተማ አመ 20 ወ 9 ለኅዳር በ1880 ዓ. ም. ።” ከዚሁ አከታትለው ንጉሥ ምኒልክ በበኩላቸው ለዚሁ ለዡል ግሬቪ እንደዚህ ሲሉ ጽፈዋል ።

“የተላከ ከንጉሥ ምኒልክ ․ ․ ․ ይድረስ ኃበ ክቡር ወልዑል ዩልዮስ ግረቢ ሊቀ ማኅበር ዘፈረንሳዊ ቤተ መንግሥት ․ ․ ․ በኢጣልያ ሹማምንትና በጃንሆይ ሹማምንት መካከል የተነሳውን ጠብ ለማብረድና ለማስታረቅ ወደ ኢጣልያ ቤተ መንግሥት ደብዳቤ ልኬያለሁ ። ደግሞም እናንተ የፈረንሳዊ ቤተ መንግሥት ከኤውሮፓ ነገሥታት ከወንድሞቻችሁ መክራችሁ በደለኛውን መርምራችሁ አናስታርቅምን ። ምንም አገራችን ቢራራቅ ሁላችን ያንድ የክርስቶስ ልጆች ነን በከንቱ የክርስቲያን ደም ለምን ይፈሳል ። እኛስ ወንድሞቻችሁ አይደለንምን ። አሁንም ወደ ፈረንሳዊ ቤተ መንግሥት ጃንሆይ ደብዳቤ ልከዋልና ምላሹ ቶሎ እንዲመጣልን ያለ ትዕግሥት እንጠብቃለን ። ጤና ይስጥዎ በታኅሣሥ በ12 ቀን 1880 ዓ. ም በእንጦጦ ከተማ ተጻፈ ። ”[1]

በዚህ ደብዳቤ ላይ ፥ “ወደ ፈረንሳዊ ቤተ መንግሥት ጃንሆይ ደብዳቤ ልከዋል ” የሚል ስለ አለበት ፥ በጉዳዩ ካፄ ዮሐንስ ጋር የተስማሙበት ይመስላል።ዐፄ ዮሐንስ ፥ “ይኸን የጻፍሁላችሁ በደሌን ትሰሙልኝ ብዬ ነው። ለወዳጆቻችሁ ሁሉ ለነገሥታቱ እየጻፋችሁ አሳዩልኝ” ብለው ሲጽፉ ፥ ንጉሥ ምኒልክም “ከአውሮፓ ነገሥታት ከወንድሞቻችሁ መክራችሁ በደለኛውን መርምራችሁ አናስታርቅምን” ሲሉ ፥ ነገሩን ሁሉ ሁለቱም የሚመለከቱት ባገራቸው በኢትዮጵያ ልማድና ባህል ነው ። ሁለቱም

1 L'Italia in Africa. . . Tome VI - Documenti, Paris, (1887—1888)- G. Giglio, pp. 275—291.

የፈረንጅ አገር መሪዎች ሁሉ ክርስቲያን ስለሆኑ ፣ በስምምነትና በወንድማማችነት የሚኖሩ ይመስላቸዋል ። የእንግሊዝና የፈረንሳዊን ፉክክርና ባላንጣነት ፣ የጀርመንንና የፈረንሳዊን የቆየ ጠብ ፣ የጀርመንና የእንግሊዝን ከኢጣሊያ ጋር የመመሳጠር ውዝግብ በትክክል የሚያውቁ አይመስልም ። ሰምተውትም ቢሆን እንኳ ደህና አድርገው አላጤኑትም ማለት ነው ።

የሆነ ሆኖ ፣ ንጉሥ ምኒልክ አሳባቸውንም ፣ ኃይላቸውንም ከንጉሠ ነገሥቱ ካፄ ዮሐንስ ጋር አጣምረው የመጣውን ጠላት በመመከት ፈንታ እንደ ባዕድ ወይም እንደ ጐረቤት መሪ ላስታርቅ ማለታቸው በዛሬው ዘመን አስተሳሰባችን ግራ የሚገባ ነው ። ነገር ግን ፣ ካፄ ቴዎድሮስ ሞት ወዲህ ስለነበረው ሁኔታችን ባለፈው ያሠፈርነው የጽሑፍና የሰነድ መስተዋት ፣ ባፄ ተክለ ጊርጊስ ጊዜ የሦስት ሰዎች (ተክለ ጊዮርጊስ ፣ ዮሐንስ ፣ ምኒልክ) መንግሥት እንደነበረ ሁሉ ፣ አሁንም ምንም እንኳን ዮሐንስና ምኒልክ የበላይና የበታች ሆነው ለመተዳደር ቢስማሙም ፣ በዚህ ጊዜ የነበረው የኢትዮጵያ መንግሥት ለሁለት የተከፈለ መንግሥት መሆኑን በትክክል ያሳየናል ። ሁለቱ ለየብቻ በቀጥታ የሚያስተዳድሯቸው አውራጃዎች ሲኖሩአቸው የሁለቱ የጦር ሠራዊት የተለያዩ ነበሩ ። ዛሬ በ14 ከተከፈሉት ክፍለ ሀገራት ውስጥ ሸዋ ወሎ ፣ ሐረርጌ ፣ አሩሲ ፣ ሲዳሞ ፣ ባሌ ፣ ወለጋ ፣ ኢሉባቦር ስምንቱ ይነስ ይብዛ በንጉሥ ምኒልክ የቀጥታ ቁጥጥር ውስጥ ነበሩ ። ወሎ አንዳንድ ጊዜ ከምኒልክ ወደራስ አርአያ ፣ ከራስ አርአያ ወደ ባላባቱ ወደ ራስ ሚካኤል ቢዘዋወርም ፣ የቀሩት ስባቱ ክ/ሀገሮች እንኳን ዐፄ ዮሐንስ በቀጥታ ከሚቆጣጠሩዋቸው ከምድረ ባሕሪ ፣ ከትግራይ ፣ ከቤጌምድር በስፋትም በሕዝብ ብዛትም ይበልጣሉ ። ስለዚህም በምጥዋና በአካባቢው መወረር ጉዳይ ከሁለቱ አቅዋም ያንደኛው ሞቅ ያለ ሲሆን የሁለተኛው ቀዝቀዝ ያለ ነበር ።

በዚህ ምክንያት ፣ የዶጋሊ ጦርነት በተካሔደበት ዓመት የንጉሥ ምኒልክ አሳብ ያተኮረው በለሙና በስፋፊው የሐረርጌ ፣ የባሌ ፣ የአሩሲ ፣ የወላይታ ዘመቻ ጉዳይ ስለነበረ ፣ ከርሳቸው ከሺ ኪሎ ሜትር በላይ ለሚርቀው ለበረሃማው ለስሐጢ ፣ ለዶጋሊ ፣ ለዊዓና ለዙላ መያዝ እንዳፄ ዮሐንስና እንደ ራስ አሉላ ማሰባቸው ባይቀርም በነገሩ የተጨነቁበት አይመስልም ። የዶጋሊንም ጦርነት ከግለሰቦችና ካፄ ዮሐንስም የሰሙት ከሐረርጌ ጦርነት መልስና አሩሲዎች ደግሞ ለራስ ዳርጌ አንገዛም ብለው ባወኩበት ሰዓት ስለነበር ፣ ምኒልክ የሰሜኑን ጉዳይ የሚመለከቱት በሁለተኛ ደረጃ ነው ማለት ይቻላል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ዐፄ ዮሐንስና ንጉሥ ምኒልክ ለመዠመሪያ ጊዜ ተገናኝተው በውል ከተስማሙበት ከ1870 ዓመተ ምሕረት ዠምሮ

እስከ 1880 ዓ. ም. ድረስ ልጅ ከልጅ አጋብተው ፣ በተቻለ መጠን በሰላም የበላይና የበታች ሆነው የዐሥር ዓመት ጊዜያቸውን ካሳለፉ በኋላ ፣ አሁንም ከዶጋሊ ጦርነት ወዲህ ዐፄ ዮሐንስ ወደ ስሐጢ እስከ ዘመቱበት እስከ ግንቦት ወር ድረስ ምንም ሁለቱን የሚያጣላ ነገር ሳይገጥም ወይም ቢገጥምም ሁለቱም ተቻችለው ኖሩ ። ንጉሠ ነገሥቱ ከስሐጢ የጦር ግንባር ወደ ዐድዋ ከተመለሱ በኋላ ግን ፣ ባንድ ወገን በሁለቱ ነገሥታት መካከል በጋብቻ ቀለበት ወዳጅነትን ፈጥረው የነበሩት ራስ አርአያ ስለሞቱና በተለይ ደግሞ በዚያን ጊዜ ያፄ ዮሐንስ መኳንንትም ከስሐጢው መልስ ፣ “ኢጣሊያኖችን ተላልከው ያመጡብን ንጉሥ ምኒልክ ናቸው” የሚለውን ወሬ እያጋነኑ ስላወሩትና ዮሐንስም ይኸንኑ ወደማመን ስለቀረቡ ፣ ከዚህ ጊዜ ዠምሮ በሁለቱ ነገሥታት መካከል የነበረው የወዳጅነትና የስምምነት መንፈስ ወደ ጠብና ወደ መወቃቀስ ሲለወጥ እናያለን ። ከዚያ ወዲህ ግን ፣ በስሐጢ ግንባር ጣልያኖች ፣ በሶሜናዊ ምዕራብ በኩል የደርቡሾቹ ወረራ ስለ አፋጠጠ ፣ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትም ወደ መተማ ዘምተው ተሸንፈው መመለሳቸው ስለ ተሰማ ፣ ዮሐንስ በምኒልክ ላይ የነበራቸውን ቂም በልባቸው እንደያዙ ምኒልክ ከነሠራዊታቸው ወደ ጐንደር ብቅ ብለው እንዲከላከሉ የትእዛዝ ጥሪ አደረጉላቸው ።

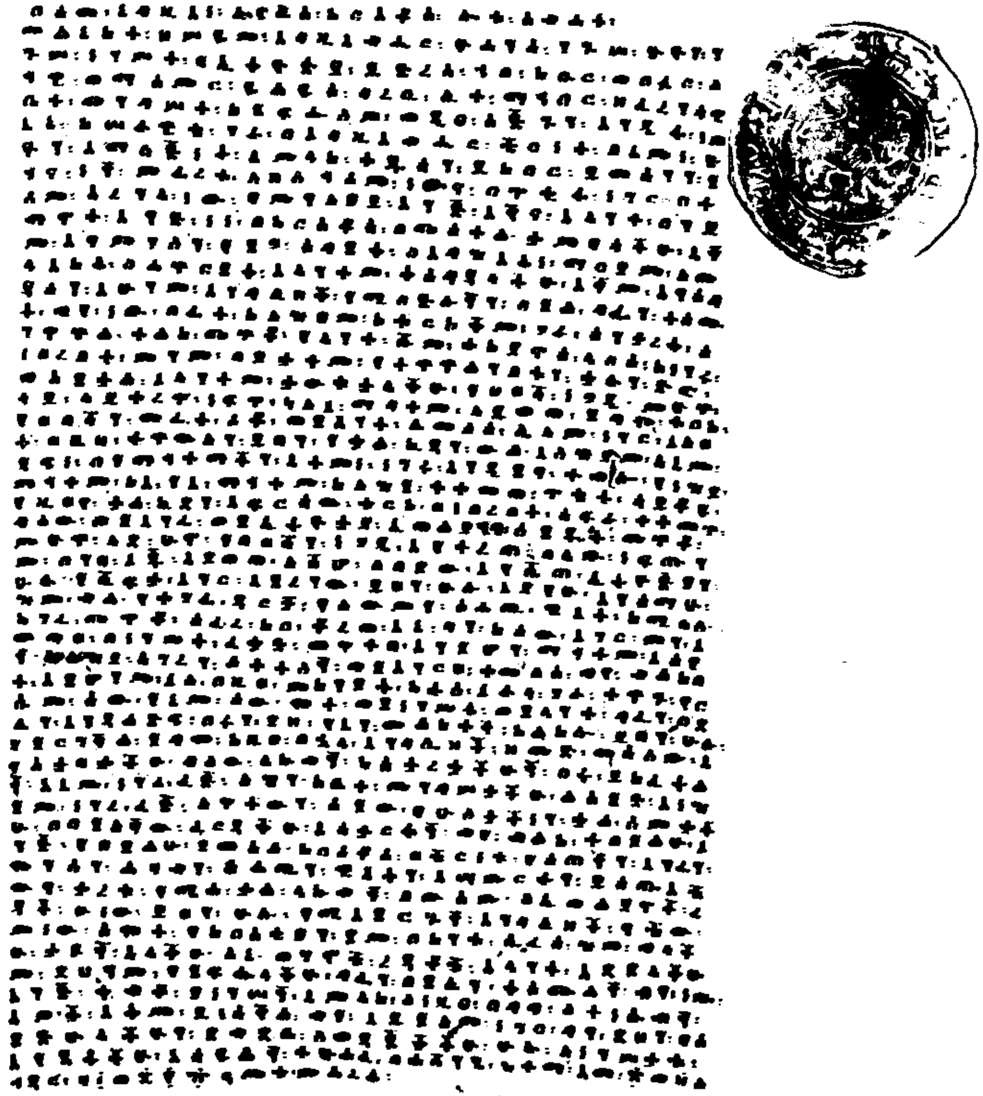

ዐፄ ዮሐንስ እንግሊዞችን እየነቀፉ ለፈረንሣይ ፕሬዚዳንት ለዡል ግሬቪ የጻፉት ደብዳቤ

(ሚኒስቴር ዳፌር ኤትራንገር ሜምዋ ኤ ዶክዮሞ አፍሪክ፣ ፓሪ)

ዳግማዊ፡ ምኒልክ ንጉሠ፡ ሸዋ ወከፋ ወሐረር ወኵሉ አውደምድ
ሩ፡ ለብሔረ፡ ጋላ። ይድረስ ወዳጄ፡ ከበሬ፡ ወዳጄ፡ ታላቁ፡ ዳኝ ወዳጅ
ኒ፡ ንጉሠ፡ ዑምበርቶ፡ በለም፡ ወሥምርያ፡ ንጉሠ ኢጣሊያ ሰላ
ም፡ ለርስዎ፡ ይሁን።

ንጉሥ፡ ሆይ፡

ባለፈው፡ ወር፡ በሚቶምት በርስዎ፡ መንግሥትና፡ በጃንሆይ መ
ንግሥት፡ መካከል፡ የተነሳው፡ በከንቱ፡ የክርስቲያን ደም
እንዲፈስ፡ ጠብ ለማብረድ፡ ለርስዎም ለጃንሆይም እ
ራቱ ሽማግሌ ልኬን፡ ብዬ፡ ልኬያቸው ነበር። እሁን የጃንሆ
ዬ፡ ምላሽ፡ ቢመጣልኝ። እገርዎን፡ የማይሰማማ እጅግ መል
ካም፡ ቃል፡ ሰለሆነ፡ ዱስ፡ ቢለኝ እስታውቀዎታለሁ። ሀዘም ም
ላሽ፡ ከዜህ፡ የከፋ፡ ነገር፡ እንዲደረግ፡ ጠበኛ የማይበረው እን
ዳሆን፡ ተስፋ፡ እደርጌአለሁ። እሁን፡ ንጉሥን፡ እምለምነዎ ደ
ሁ፡ ነገር፡ በኔ፡ በመንግሥቴ ሎተ፡ ትልቅ፡ ቁም፡ ነገር፡ ለለሆ
ነ፡ የሰኩሁበዎን፡ ጉዳይ፡ ምለሹን፡ ይላክልኝ፡ በጄ፡ ነው። እኔ
እምወደው፡ ቅኑን፡ ሉሩናውን፡ ለርስዎ፡ ለጃንሆይ፡ እሰይቼ
ት፡ ወዳጅነት፡ የመጣውን፡ ጠርነት፡ ለማስቀረት፡ ብበቃ፡ እጅግ
ደስ፡ ይለኛል። ተጻፈ፡ በእንጦጦ፡ ከተማ፡ ከም፡ ፮ ወር ለሳ
ዳር፡ በ፲ወ፰፻፸፱ ዓመተ፡ ምሕረት።

ዐፄ ምኒልክ ፣ ዐፄ ዮሐንስና የኢጣሊያን መንግሥት ለማስታረቅ ያላቸውን አቋም ለኢጣሊያኑ ንጉሥ ለኡምቤርቶ ያስታወቁበት ደብዳቤ

(ኦርኪቪዮ ስቶሪኮ ዴ ሶፒሬሶ ሚኒስቴሮ ዴልአፍሪካ ኢታሊዮና ፣ ሮማ)

ምዕራፍ ዐርባ

የደርቡሾች አጥቂነት—የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በደርቡሾች መሸነፍ፣ የጐንደር ዘረፋና ቃጠሎ

በሰሜን ምሥራቅ በኩል ፣ ባፄ ዮሐንስና በኢጣልያኖች መካከል የነበረው የጦርነት ሁኔታ በዚህ ዐይነት እንዳለ በሰሜን ምዕራብ ኢትዮጵያ በኩል የደርቡሾች አጥቂነት እየባሰ ከመሔድ ላይ ይገኝ ነበር ። ዋናው የንቅናቄው መሥራች ማህዲ [አ]ህመድ ከሞተ ወዲህ ተከታዩ ከሊፋ አብዱላሂ የማህዲን የግዛትና የእስልምናን ሃይማኖት የማስፋፋት ዓላማ በመከተል ፣ ግብጾችንና ቱርኮችን አስጨንቆ ካስወጣ ወዲህ የነበረው የጦርነት መፋጠጥ ከኢትዮጵያ ጋር ሆነ ። የመፋጠጡንም ሁኔታ ካባባሱት ምክንያቶች ዋነኞቹ ከዚህ በፊት ደጋግመን እንዳወሳነው ፣ በሔዊት ውል መሠረት እነ ራስ አሉላ የቱርኮቹንና የግብጾቹን ሕይወት ለማትረፍ ሲሉ ከደርቡሾቹ ጋር የመዋጋታቸው ሰበብ ነው ።

በ1878-79 ዓ.ም ላይ ብዙ ጊዜ ዐፄ ዮሐንስ ከሞቁ ፣ ከደመቁ አብያተ መንግሥቶቻቸው ከመቀሌም ፣ ከዐድዋም እየመጡ ደብረ ታቦር በመቀመጥ በመተማና በጋላባት የደርቡሾቹን ንቅናቄ በሩቁ ይቆጣጠሩ ነበር ። እንደዚሁም የዋጅራትን ፣ የራያና የአዘቦዎችን ሽፍትነት ለመደምሰስ በአሸንጌ በሚገኙበት ጊዜ በተለይ የደርቡሾቹ ወረራ በጋላባት በሚገፋበት ወቅት ከአሸንጌ እየተመለሱ ብዙ ጊዜያቸውን በደብረ ታቦር ያሳልፉ ነበር ። በርሳቸውም ሥር በዚያ አካባቢ የነበሩትን አውራጃዎች ቤጌምድርን ልጃቸው ራስ አርአያ ፣ ጸለምትንና ሽሬን ራስ ሐጎስ ፣ ደምቢያን ሹም ደህና ፋንታ ያስተዳድሩ ነበር ። የቀረውም በደቡብ በኩል በዳሞት ፣ በአገው ምድርና በጭልጋ የነበረው ግዛት የጐጃሙ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የግዛት ክፍል ነበር።

በደርቡሾች በኩል ደግሞ ፣ በግብጾች ጊዜ ሳሊን ኢድሪስ የሚባለው የጋላባትን ወረዳ ሲያስተዳድር ቆይቶ ነበር ። የግብጾች ሥልጣን ከዚያ አካባቢ ሲነቀል መሐመድ ዋድ አርባብ የሚባለው የሳሊን ኢድሪስ ዘመድ ከደርቡሾች ይኸውም ማለት ከከሊፋ አብዱላሂ ተሹሞ ያስተዳድር ጀመር ።

በመተማ የደርቡሾቹ መግፋት በተሰማ ጊዜ ፣ የወሎ እስላሞች ሽፍትነት እንደገና ስለ ተቀሰቀሰ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ከደብረ ታቦር ተንቃንቀው ወደዚያ ሲያመሩ በጋላባትና በመተማ የነበሩት ደርቡሾች ምቹ ጊዜ ስለ አጋጠማቸው ፣ ከወሰን ዐልፈው ደምቢያንና ጭልጋን ወረሩ ። የደምቢያውም አስተዳዳሪ ሹም ደህና ፋንታ ከደርቡሾቹ ጋር በመዋጋት ሕይወታቸው ዐለፈ ። * ዐጼ ቴዎድሮስ የተማሩበት ስመ ጥሩው ገዳም ማኅበረ ሥላሴ በዚህ ጊዜ ተቃጠለ ። ብዙም ሰው አለቀ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ንጉሠ ነገሥቱ ወሎ ውስጥ እንደነበሩ የጐጃሙን ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ጦራቸውን ይዘው ሔደው ከደርቡሾች ጋር እንዲዋጉ አዘዙዋቸው ። በሌላውም በኩል ራስ አርአያ (ልጃቸው) አምባ ጫራ ሆነው እንዲጠባበቁ ቀጥሎም ራስ ሐጎስ ፣ ዋግሹም ገብሩ፣ ደጃች በረሄና ደጃች ሥዩም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን እንዲረዱ አድርገው እርሳቸው ከወሎ ወደ መቀሌ ሔዱ ። ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት በልዩ ልዩ ምክንያት የነራስ ሐጎስ እርዳታ ሳይጨመርላቸው እስከ 100 ሺ የሚደርሰውን የገዛ ** ጦራቸውን ይዘው በአገው ምድር አድርገው ወደ ደምቢያ ተጓዙ ። ከዚያም አልፈው በጥር ወር በታበረክ አላህ በኤል ኑር ዋድ ቱጋራ የሚመሩትን አንሳሮችን አሸነፉ ። *** ከዚያም ዐልፈው መተማ ደርሰው በመሐመድ ዋድ አራብ የሚመሩትን ደርቡሾች አሸንፈው በደስታ ወደኋላቸው መለስ ብለው በደብረ ሲና ሠፈሩ ።

የዚህን ሁሉ ወሬ ዋናው የደርቡሾች ጠቅላይ መሪ ከሊፋ አብዱላሂ ሲሰማ ፣ በበኩሉ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን የሚወጋ ጦር አዘጋጅቶ የበላይ መሪ ሐምዳን አቡ አንጋ የሚባለውን ሾመ ። በርሱም ውስጥ አህመድ ዐሊ አብዱላሂ ኢብራሂም ፣ አልዜኪ ቱማል ፣ አራቢ ዳፋ አላህ የሚባሉት የጦር አለቆች የየክፍል ጦራቸውን ይዘው ይገኙ ነበር ። እነዚህ ሁሉ በደንብ ከተዘጋጁ በኋላ ፣ በአቡ አንጋ እየተመሩ ከጋላባት ወደ ደምቢያ መጥተው ሣር ወሃ ከሚባለው ቀበሌ ሠፈሩ። በዚህም ጊዜ ጥር 10 ቀን 1880 ዓ.ም በንጉሠ ነገሥቱ ትእዛዝ

---

* ሹም ደህና ፈንታ ባዬ ዮሐንስ ትእዛዝ በስናሂት በክሰላ ከደርቡሾቹ ተዋግተው የተከበቡትን ቱርኮችና ግብጾች ያዳኑ መሆናቸው ይታወሳል ።

** ከነዚህ ውስጥ 2000ባለ ጠበንጃ መሆኑን ስላጢንና ውንጌት ያረጋግጣሉ ።

*** አንሳር የደርቡሽ አንድ የነገድ ክፍል ነው ። ደብረ ሲና የሚገኘው ከጐንደር ሰሜን ምዕራብ ሆኖ ርቀቱ ከጐንደር 38 ማይልስ ግድም ነው ።

ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ገሥግሠው መጥተው ደርቡሾቹን ሲገጥሙ ፣ እነዚያ ቀደም ብለው ምቹ ሥፍራ ይዘው ይጠባበቁ ነበርና የመዠመሪያውን ግንባር ቀደም የኢትዮጵያ ጦር በቀላሉ አሸንፈው ደጆኑንም በድንጉላ ፈረስ እያባረሩ ይወጉ ዠመር ። ከዚያ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ጦር ፈራርሶ የማረኩትን ማርከው ጐንደርን ካጠፉ በኋላ ፣ ሐምዳን አቡ አንጋ ወደ አገሩ ተመልሶ እንደ ደምቡ ከማረከው ውስጥ ከአምስት አንዱን እጅ ለራሱ አስቀርቶ የቀረውን ምርኮ ከነሰዉ ለከሊፋ አብዱላሂ አስረከበ ። የምርኮኛው ቁጥር በደጃች ዘውዴ ገብረ ሥላሴ ጽሑፍ ገጽ (446) 3445 ሲደርስ በማርከስ ሐሮልድ ገጽ 101 እስከ 8ሺ ተባዝቷል ። ከ44 የጐንደር አብያተ ክርስቲያናት ውስጥ ዐርባዎቹ መቃጠላቸው በየመጽሐፉ ተጠቅሷል ።

ስለዚህ ጦርነት ወደ ብዙ ሐተታ ሳይገቡ አለቃ ተክለ ሥላሴ የሚባሉት በራሳቸው በዘመኑ የጐጃምኛ አነጋገር ከሌሎቹ ያገራችን ጸሐፊዎች የበለጠ ከዚህ እንደሚከተለው ዝርዝር ይሰጣሉ ።

> "የጐጃም ሰው ያን ጊዜ ወደ ጦርነቱ ሲሔድ አዘን ትቶ ጠግቦ እንደ እንባቦው ምካ (የትምክህት ቃል) እየተናገረ ሔደ ።
>
> "አይታሰስም ምጣድ በግምጃ
ዘንድሮ ደርቡሽ መትረፉን እንጃ"
>
> እያለ ያቅራራ ነበር ። "ያንን ሻግያ (ሻንቅላ) እንደ ፊተኛው እንደ ዱባ እየወጋን ጌጥ (ጊጤ) መጫወቻ እናደርገዋለን" እያለ ይዘባበት ነበር ። ይሸሻል እንጂ አይገጥመንም ተብሎ ሰላይ በፊታውራሪ ተሰፋዬ እግር አምስት መቶ ፈረሰኛ ወረደ. . . ወዲያው ጦር ሳይከት ማልዶ ድንገት ደረሰ ። በዚህ ጊዜ ጀግናው ሁሉ ፈረሱን አቡቀዳዲ እያለበሰ ድንፋታና ፉከራ አደረገ. . . "

በማለት የጦርነቱን አጀማመር ፣ የተዋጊውን በራስ የመተማመንና የመመካት መንፈስ ጸሐፊው ከገለጹልን በኋላ ፣ ስለ ጦርነቱ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን አሥፍረዋል ።

> "በሊቀ መኳስ የተመኙ በንጉሥ አሳሳቹ እግር ጀግናው ሁሉ ወረደ ። መጀመሪያ ነጋሪት ሲያገሣ ፣ ቀንደ መለከት ሲያክላላ መድፍ ሲተኮስ ፣ ስናድር (ጠመንጃ) ሲከተል፣ ደርቡሽ ሞኝ መስሎ አምስት ቁርጥ ሆኖ ተሰልፎ የአረር (ጥይት) በረዶ የአንድ ጊዜ ወላፈን ዝም ብሎ ተቀበለ ። ከዚህ በኋላ እረባዳው መሬት ላይ ሆኖ አሻቅቦ አንድ ጊዜ ቢተኩስ ፣ ጐጃሜን እንደ ምርት አመረተው

"የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ሠራዊትም እኩሉ ጀግና አይገጥመ ንም እያለ ገና በጕዳና ያላግጥ ነበረ ። በዚህ ጊዜ በኋላ የቀረው ሠራዊት ተሰልፎ አንድ ጥይት ሳይተኩስ መጀመሪያ የወረደው ጦር ተፈታና ሽሽት ሆነ ። ደርቡሽም በድንጉላው (በጠገበ ፈረስ) እየተጋባ ሰይፋን መልጦ (መዞ) ተለቀቀው ፤ (አባረረው)መሔጃ መድረሻ አሳጣው. . . ያን ጊዜ ንጉሡና ጳጳሱ ከገዳሙ ሆነው ጳጳሱ ሽሽተኛውን (የሚሸሸውን) እየገዘቱ ንጉሡ እየተኮሱ የአረር በረዶ ሲወርድ ፤ ፈሪ ሜዳ ሲጠበው ምድርና ሰማይ የዞረ ሲመስል ፤ መምህር ካሣ የንጉሡን ጥላ ገትሮ እንደያዘ አረር በእጁ ላይ አረፈና በታተነና ጨረሰው ። ከዚህ በኋላ በለው አባ ዳንዴ ንጉሡንና ጳጳሱን ተቆጣ ። ሠራዊታችን ሲሸሽ እኛ ምን እናያለን አለ ። ያን ጊዜ ንጉሡ ጉሉ በሚባል ፈረስ ጳጳሱ አቡነ ሉቃስ በስጋጃ (ሲጋር) በቅሎ ወጥተው አመለጡ ። ራስ በዛብ ህና ራስ ደረሶ ፤ በለው አባዳንዴ ፤ ብሩ አባጉሉ ፤ ይመር ፋንታ ልጅ ቢረሳው እየዞሩ ከደርቡሽ ጋር እየተዋጉ ንጉሡንና ጳጳሱን በዳንገር በር * ይዘው ወጡ ። . . . ሕዝቡ በፈረስም በበቅሎም ፤ በእግርም ሲሸሽ እግረኛውን ቃታ እያስጨነቀው ሳን ባው በጉሮሮው እየተወተፈ በየመንገዱ እየወደቀ ደርቡሽ ተሜ ወተበት ። "

እያሉ የጦርነቱን ሁኔታ በዚህ ዐይነት ከዘረዘሩ በኋላ ፤ በዚህ ቀን ጦርነት ፤ በለው ተክለ ሃይማኖት የሚባሉት የንጉሡ ልጅ ፤ ዳሰው በሚባል ፈረሳቸው ሆነው ከደርቡሽ መካከል ገብተው ብዙ ገድለው አምስት የሰናድር ጠበንጃ ማርከው ወደ ሠፈር ሲመለሱ ፤ ንጉሡም ጳጳሱም ሁሉም ሸሽተው ስላገኙዋቸው ፤ "እኔን እንመለስ ሳይሉ ለሞት ዳርገው ራስ በዛብህን ይዘው ጥለውኝ ሔዱ" በማለት ብዙ ቀን ከአባታቸው (ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት) ጋር ተኳርፈው መሰን በታቸውን ፤ በተደረገው ጦርነት ደጃች ካሣ ፤ ደጃች ይማም ካሣ ፤ ፊታውራሪ እሸቴ ፤ ፊታውራሪ ንጉሤ ፤ ፊታውራሪ ረታ ፤ ፊታውራሪ ይልማ ፤ ጸሐፌ ትእዛዝ አለቃ እሸቴ ፤ ቀኛዝማች ለማ ፤ ባላምባራስ ጋርጠው በጀግንነት እየተዋጉ ከጦሩ ሜዳ ወድቀው መሞታቸውን ተክለሥላሴ አብራርተው ገልጸውታል ።[1] ከሱዳኖቹ ወገን 519 ሲሞቱ ፤ 563 መቁሰላቸውን አቡ አንጋ ለአሚር አብዱላሂ በጻፈው ራፖር አመልክቷል ።

* ዳንገል በር በጣና ባሕር በስተደቡብ በደብረ ማይ ምሥራቅ ይገኛል ።

1 የእጅ ጽሑፍ ገጽ 131-132

ጸሐፊው ከዚሁ እያይዘው ጽሑፋቸውን በማራዘም ፤ ድል አድ ራጊው አቡ አንጋ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መኳንንት ውስጥ የ12 ሰው ጭንቅላት ቆርጦ ለሱዳኑ መሪ ለአሚር አብዱላሂ ሰለባ ላከ ። የቀረውን ምርኮ እየነዳ ጉንደር ገብቶ ቤተ ክርስቲያን ማቃጠሉን፣ ብዙ ክርስቲያን ማረዱን ፤ የተረፈውን ምርኮኛ እየነዳ ወስዶ በምርኮ ካገኘው ከ30,000 ብር ጋር ወስዶ አምዱርማን ለነበረው አለቃው ለአብዱላሂ ማስረከቡን ፤ ከሊፋ አብዱላሂም አቡ አንጋን አመስ ግኖ ከተማረኩት ሴት ወይዛዝርት ውስጥ ቆንጆዎቹን ለራሱ በዕቁባ ትነት አስቀርቶ ፤ የቀሩትን ጉንጫቸውን እያስተለተለ ባሪያ ሆነው መሸ ጣቸውን ከተማረኩት ሴት ወይዛዝርት ውስጥ የራሳቸው የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ልጅ ምንትዋብ አዳል የምትባለው ባለቤቷ ደጃች ጀምበሬ ሲሞቱ ፤ እሷ ተማርካ ሳለ በእስላም እጅ አልበላም ብላ (አል ሰልምም ብላ) በችጋር እንደ ሞተችና ከመሞቷም በፊት ፤

"ጕጃም የምትሔዱ እንደኔ አማትቀሩ
እርኩስ አርማ ሞተች ብላችሁ ንገሩ" ፤

ብላ እንደ ገጠመች ዘርዝረዋል ።

ሌሎች የገጠሙት ደግሞ ፤

"ማር ወኛ ከሜዳው የተዘራ አዝመራ
አጫጁ ደርቡሽ ነው ሰብሳቢው አሞራ

አትክለክልዋይ (ተክለ ሃይማኖት) ይዘህ አለንጋህን
አሞራ (ደርቡሽ) ሲበላው የገዛ ገላህን (ምንትዋብን)" የሚል ነው ።

የሆነ ሆኖ ሐቁን ስንመለከተው ፤ ባለፈው ጊዜ በኢትዮጵያ በተ ለይ በወሎና በአካባቢው የነበሩት እስላሞች በ1870-75 ዓ.ም. ላይ በግዴታ ክርስትና እንዲነሡ ተብሎ በታወጀው መሠረት የፈራው ክርስትና በመነሣት ሕይወቱን ሲያተርፍ እምቢ ባለው የእስላም ተወላጅ ላይ እስራት ፤ መቆረጥ ፤ ግድያ ፤ ስደት እንደ ደረሰበት አሁን ደግሞ የዚያ በቀል በደርቡሾች መነሣት ፤ በንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መሸነፍ ፤ በክ ርስቲያኖች ላይ የሞትና የስደት መከራ ደርሶባቸዋል ማለት ነው ።

ስለ ጦርነቱ አጀማመርና አፈጻጸም ግን ፤ ተክለ ሥላሴ እንዳሉት ጦሩ ከመሸነፍ የደረሰው ፤ እናሸንፋለን ብለው ጕጃሞቹ ትምክህት

1 በሌላ ጽሑፍ "የምትሔዱ ሰዎች የምትኛገሩ ፤ ድመት በልታ ሞተች ብላችሁ ንገሩ ።"ይላል ። ተ.ጻ.መ. ፤ የኢት. ታሪክ ካ፤ ቴዎድሮስ እስከ ቀ.ኃ.ሥ ፤ ገጽ 81

በማብዛታቸው ብቻ ሊሆን አይችልም ። ማንም ጦር ወደ ዘመቻ ሲሔድ አሸንፋለሁ ብሎ ማመንና መፎከርም መሸለልም ባህል ነው ። ነገር ግን በተለይ የአየር ኃይል በሌለበት ዘመን ፣ ብዙ ጊዜ ጠላቴን ላጥቃ ልበቀል ብሎ ወደፊት በሚገሠግሥ ጦር ላይ ምሽግ መሽጎ ወይም በተፈጥሮ እንደ ዲብ ወይም እንደ ቋጥኝ ያለውን ምቹ ሥፍራ በቅድሚያ ይዞ በልቡ ተኝቶ ጣቱን እጠበንጃው ምላጭ ላይ አድርጎ በተከላካይነት የሚዋጋ ጦር ብዙ ጊዜ አሸናፊ ሆኖ ይገኛል ። ዐፄ ዮሐንስ በመተማ የተሸነፉት ፣ ዐፄ ምኒልክም ኢጣልያኖችን በዐድዋ ያሸነፉት በዚህ ዕቅድ ነው ። ጦሩን ፈልጎ ከሚሔደው ብዙ ጊዜ የሚቀበለው አሸንፎ ይገኛል።

በተረፈ ስለዚሁ ጦርነት የነጋድራስ አፈወርቅ አጻጻፍ ከአለቃ ተክለ ሥላሴ አጻጻፍ ለየትና አጠር ብሎ እንደዚህ ይላል ።

"... የዚህን ጊዜ ዐፄ ዮሐንስ ሰሐጢ ላይ ከኢጣልያ ጋር ተሰላልፈው ነበረ * ደርቡሽ ዐፄ ዮሐንስ መያዛቸውን (መጠመዳቸውን) አይቶ ወደ ጐንደር ገፋ አጤ ዮሐንስ ለንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ውረድና ከደርቡሽ ተዋጋ ብለው ላኩ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ግን የደርቡሽን ብርታት አይተው ዛሬ የመጣው ደርቡሽ ለኔ የሚቻል አይደለም ብለው ላኩ ። እንዲህ ማለትህ ፈርተህ ነው ውረድና ተዋጋ ብለው ላኩባቸው ። ምንም ነገሩን (መሸነፋቸውን) ቢያውቁት በኔ ምንም ፍርሐት የለብኝ እስትሞት እዋጋለሁ ብለው ተዋጉ ድል ሆኑ ሰውም አለቀ እርሳቸውም ሸሽተው አመለጡ ።"

ከዚህም አያይዘው የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ድል ሆነው መሸሻቸውን ዐፄ ዮሐንስ በሰሙ ጊዜ ፣ "እንኳን እግዚአብሔር ከሞት አዳነህ" በማለት ፋንታ ፣ "ፈክረህ ወርደህ ተሸንፈህ ሰውን አስፈጀህ" ብለው እንደ ተቆጧቸውና በዚሁም ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት መቀየማቸውን ፣ ከዚህ በኋላ ንጉሠ ነገሥቱ እባክህ ደርቡሽ መጥቶ ቤተ ክርስቲያን ሲያቃጥል ታቦት ሲያረክስ ዝም አትበል ፤ ለኔ አልልም ስለ ሃይማኖትህ ስላገርህ ብለህ ተዋጋ ብለው ለምኒልክ መላካቸውን ምኒልክ ክወሎ ገሥግሠው ወደ ጐንደር በሔዱ ጊዜ ደርቡሽ ጐንደርን አቃጥሎ ወዳገሩ መመለሱን ያረጋግጣሉ ።[1]

---

* ገና እጉዞ ላይ ነበሩ እንጂ በዚህ ጊዜ በሰሐጢ አልደረሱም ።
1 አፈወርቅ ገብረ የሱስ ፣ ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ፣ ገጽ 48-49

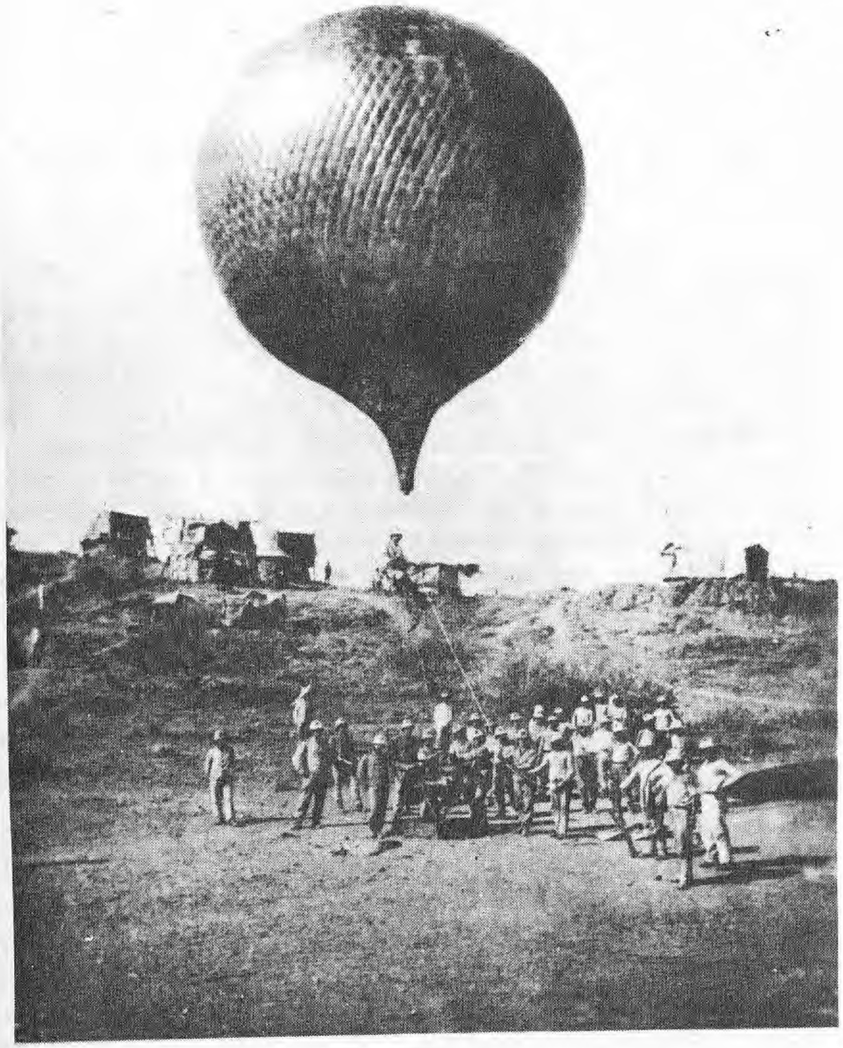

ኢጣሊያኖች ለማስፈራሪያነት ባየር የተሞላ ኳስ ወደ ሰማይ ሲለቁ

ምዕራፍ ዐርባ አንድ

በዮሐንስና በምኒልክ መካከል የተዳፈነው ጠብ—የንጉሥ ምኒልክ ጉዞ ወደ ወሎና ወደ ቤጌምድር—ታላቅ ሰልፍ በአዘዞ

የእንግሊዝ መንግሥት ፣ ለራሱ ጥቅም ሲል ለወገኑ ለኢጣሊያ መንግሥት አድላዊ በመሆኑ በእንግሊዝ መንግሥት መላክተኛ በሰር ዤራልድ ፖርታል አማካይነት የተጀመረው የግልግል ሁኔታ ሊሳካ አልቻለም ። በዚሁ ጊዜ በተደራቢ የምኒልክን አስታራቂነት ዐፄ ዮሐንስም ፣ የኢጣልያ መንግሥትም በይሉኝታ ምክንያት ከመዠመሪያው ላይ ባይገፉትም ሁለቱም ዋጋ እንዳልሰጡት ይታወቃል ። ለፈረንሳይ መንግሥት ፕሬዚዳን ለዠል ግሬቪ ዮሐንስም ምኒልክም የላኩት የስሞታ ደብዳቤ ፈረንሳይና እንግሊዝ ባላቸው የቅኝ አገር የአያያዝ ቅራኔ ምንም ዋጋ ሊያስገኝ አልቻለም ። የጀርመኑ ጠቅላይ ሚኒስትር አቶን ቢስማርክ የእንግሊዝን አስታራቂነት ለመገፋፋት በክሪስፒ በኩል ያደረገው ጥረት ዋጋ አላገኘም ።

ስለዚህ ፣ ከዚያ ወዲህ ያለው ዝግጅት ለጦርነት ብቻ ሆነ ። የጦሩም ግምባር በሰሜን ምዕራብ ከደርቡሽ ፣ በሰሜን ምሥራቅ ከኢጣልያኖች ጋር ስለሆነ ፣ ወደ ሰሜን ምሥራቅ ለመዝመት ንጉሠ ነገሥቱ ሲዘጋጁ ለምኒልክ ባለፈው ጥሪ ባደረጉ ጊዜ ንጉሡ ፣ "በየዳር አገር የተበተነው ጦሬ እስኪሰበሰብ ድረስ የዕርቁን ጉዳይ ልሞክር" ብለው ለዚሁ አቡነ ማቴዎስን ፣ ደጃች መሸሻን ፣ ቢቶደድ አጥናፌን መላካቸው ይታወሳል ። ስለነዚህ መልእክት ያገራችን ጸሐፊዎች ብላቴን ጌታ ኅሩይና አቶ እጥሜ እንዳሠፈሩት ፣ ንጉሠ ነገሥቱ አቡነ ማቴዎስን ብቻ ተቀብለው ሲያነጋግሩ ሁለቱን እንደ ሰላይ አድርገው ፊትነሥተው ሳያነጋግሩዋቸው እንደቀሩ ፣ በመጨረሻም ሁለቱን መኳንንት ወዳገራቸው ሲመልሱ አቡኑን ይዘው ወደ ሰሐጢ እንደ ተጓዙ ሲገልጡ ፣ በውጭ አገር ጸሐፊዎች በተለይም በኢጣልያኖቹ ሰነድ ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ምንም እንኳን አቡኑን በሁለተኛው የጉዞ ጊዜ ማስቀረታቸው የተረጋገጠ ቢሆን ፣ ሁለቱን መኳንንት በደንብ አነጋግረው በአቡኑና በደጃች መሸሻ እጅ ስለ ዕርቁ ጉዳይ ለምኒልክ የላኩትን ባለፈው ምዕራፍ አንብበናል ። ምናልባት የመልእክቱ መመላለስ

ሁለት ጊዜ ሆኖ የመዠመሪያው ጊዜ መልእክት በደህና ተከናውኖ በሁለተኛው ጊዜ ለምኒልክ አስታራቂነት ልዩ ልዩ ትርጉም እየተሰጠው ይኸውም ማለት ፤ "ጣልያኖችን ስበው ያመጡ ምኒልክ ናቸው ፤ አሁንም ለጦርነት ቢጠሩ ጦሬ አልተሰበሰበልኝም ያሉት ለምክንያት ነው" እየተባለ ፤ ባፄ ዮሐንስ ቤተ መንግሥት የሚነፍሰው ወሬ ስለገነነ ፤ በመጨረሻው ላይ ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ማመን ደርሰው ለምኒልክ እንደ መዠመሪያው ጥሪ ሳያደርጉ ከሸዋ ሁለተኛ ጊዜ ወደ ትግራይ የተመለሱትን አቡኑን እንደያዙ ወደ ሰሐጢ ጉዟቸውን ዠምረዋል ማለት ነው ።

ብዙ የውጭ አገር ጸሐፊዎች በተለይ ኢጣሊያኖቹ በንጉሥ ምኒልክ ቤተ መንግሥት የኢጣሊያን የወራሪነት አቅዋም አበክረው የሚቃወሙና ዐፄ ዮሐንስን በስሜት የሚደግፉ እንደነበሩ ጽፈዋል። እነዚህም የንጉሡ ባለቤት ወይዘሮ ጣይቱ ፤ ወንድማቸው ደጃች ወሌ፤ የአገው ምድሩ ተወላጅ ደጃች መንገሻ አቲከም፤ ደጃች መሸሻ ሰይፉ፤ የደጃች ገርማሜ ልጅ ደጃች መኩሪያና ብዙ የቤተ ክህነት አለቆች ነበሩ ። የመኳንንቶቹ ዮሐንስን ደጋፊነት በግልጽ አይታይም እንጂ የሊቃውንቱ ዐፄ ዮሐንስን መውደድ ዕውቅ ነበር ። የእነዚህም አደጋገፍ ከፖለቲካው ይዞታ ይልቅ በሃይማኖት በኩል ዮሐንስን ስለተዋሕዶ ሃይማኖት የነበራቸውን መንፈሳዊ ቅንዓትና ምኒልክ በዚህ ረገድ ያሳዩ የነበሩትን ቸልታና ገለልተኛነት እያነጻጸሩ በመገምገም የአንኮበር አለቆች ሳይቀሩ ፤ "ሐቀኛ የተዋሕዶ ክርስቲያን ንጉሥ ማለት ዐፄ ዮሐንስ ናቸው ። የእኝህ (የምኒልክ) ይዘታቸው አይታወቅ ፤ ሁሉ እንደ ሃይማኖቱ ይኑር ባይና የካቶሊክ ሃይማኖት ያለውን ፈረንጅ የሚያቀራርቡ ናቸው" እያሉ ውስጥ ውስጡን ያሙ ነበር ። በፊተኛው ጊዜ ከደጃች መሸሻ ሰይፉና ከወይዘሮ ባፌና ጋር እያደሙ ወዳፄ ዮሐንስም ይላላኩ እንደ ነበር የታወቀ ነው ። ምናልባት ከነርሱም ጋር በአሳብ የተደረቡ መኳንንት ይኖሩ ይሆናል ። እንዲያውም አልፈው ተርፈው እነዚሁ የአንኮበር ታላላቅ የእድባራት ሊቃውንት በፊታቸው ተሰብስበው ፤ "ሃይማኖትዎ ተዋሕዶ መሆኑን አላወቅነውምና ይገዝቱልን" የሚል ጥያቄ አቅርበውላቸው "እኔ ከናንተ ካባቶቼ ከተዋሕዶ ሃይማኖት የተለየ የለኝም" ብለው ተገዝቱ (ማሉ) ይባላል ።

በእነዚህ መኳንንትና ሊቃውንት አንጻር አብዛኞቹ መሳፍንትና መኳንንት ምኒልክን ከልብ የሚወዱ ፤ እስከ መጨረሻ ለንጉሣቸው ታማኝ የሆኑ ፤ የምኒልክ ለዮሐንስ መገበር ቅር የሚላቸውና ውሪዮ የሚያምራቸው እንደ ራስ ጐበና ፤ እንደ ደጃች መኰንን ፤ እንደ ደጃች ወልደ ጊዮርጊስ፤ እንደ ደጃች ወልዴና ሌሎችም ተሰማ ናደው፤ በሻህ

አቦዬ ፤ አጥናፌ ገበየሁ ይገኙ ነበር ። ከዚህ በፊት ስማቸውን የጠቀስነው የጐጃሙ ጸሐፊና ሠዓሊ አለቃ ተክለ ሥላሴ የዚህን ጉዳይ ሲያወሱ እንደዚህ ብለዋል ። "...የሸዋ ሰው ጉልበት እየተሰማው እንዋጋ የሰጠ (ሰሰጠ) ይስጠው ለትግሬ አንገብር እያለ ንጉሥ ምኒልክን ያውክ ነበር። ንጉሥ ምኒልክ ግን የመነሻውን ጊዜ ዐውቆ ዝም ብሉ እስተጊዜው ሲገብር ኖረ ።"[1]

ዮሐንስና ምኒልክ በ1870 ዓ.ም የበላይና የበታችነታቸውን በዕርቅ ጨርሰው ከዚያም ወዲህ ልጅና ልጅ አጋብተው በስምምነት በነበሩበት ሰዓት ምኒልክ እየተጠሩም ሆነ በራሳቸው ፈቃድ ወደ ደብረ ታቦርና (ቤገምድር) ወደ ቦሩ ሜዳ (ወሎ) ብዙ ገጸ በረከት ይዘውና ብዙ ሠንጋ እያስነዱ ከንጉሠ ነገሥቱ በሚገናኙበት ጊዜ ፤ ዐፄ ዮሐንስን የተከተሉት የትግራይ መኳንንቶችና ወታደሮች ፤ "ይኸን ሁሉ ከኛ የበለጠ ወታደር ይዘው እንዴት አይዋጉም ? ለምን ይገብራሉ" እያሉ ምኒልክን ማማታቸውን ሌላው ጸሐፊ አቶ ዐፅመ ጊዮርጊስ (አጥሜ) ጠቅሰውት የነበረው ይታወሳል ።[2]

ነገር ግን አፈወርቅ "የሸዋ ሰው እንዋጋ ...ሲል ዐጤ ምኒልክ ጊዜዎን እየጠበቁ ዝም ብለው በዠሮአቸው ይሸኙት ነበር" እንዳሉት ፤ በጠባያቸው ደመ በራድ ታጋሽና አመዛዛኝ የነበሩት ምኒልክ የግራ ቀኙን አባባል እያዳመጡ ፤ "አንተም ተው ያንተም እውነት ነው፤ ነገር ግን . ." እያሉ በፖለቲካ አነጋገር ከበሰሉት የሽማግሌ አባቶች ከነራስ ዳርጌ ፤ ከነፊታውራሪ ሀብተ ማርያም (የዝቋላው) ከነአዛዥ ወልደ ጻድቅ (ያንኮበሩ) ከፈረንጁም ሳይቀር እየተመካከሩ ፤ ባንድ ወገን ኃይላቸውን እያጠነከሩ ፤ በሌላ ወገን ካፄ ዮሐንስ ጋር የነበራቸው ግንኙነት ፈጽሞ እንዳይበላሽ "እንዋጋ ይዋጣልን" እያሉ የሚወተውቱትን በትዕግሥት እያበረዱ ጊዜያቸውን በመጠበቅ ቆዩ ። የኢጣልያ ጦር ምጥዋ የመውረዱ ወሬ ሳይሰማ ሐረርጌን ለመያዝ በሚዘጋጁበት ወቅት በ1878 ለኢጣልያ ንጉሥ በጻፉት ደብዳቤ ላይ ፤ "ካባቴ ከወዳጄ ካፄ ዮሐንስ ታረቅን አንድ አካል አንድ አምሳል ሆንን" ብለዋል ። ከዚያ ወዲህ ነገሩ እየተለዋወጠ ሔደ ።

አሁን ወደ ወሎ ለመዝመት በሚዘጋጁበት ጊዜ ፤ በየዳር አገር ያሰው ጦር ተሰብስቦ ሳያልቅ በሚካከሉ የፈንጣጣ በሽታ ተነሥቶ ብዙ ሰው ፈጀ ። ከነዚህም መካከል ብዙ ጊዜ ባፄ ዮሐንስ ደጋፊነት

1 የእጅ ጽሑፍ ገጽ 133

2 አቶ አጥሜ ፤ የጋላ ታሪክ ፤ ገጽ 155

የዙፋን ባላንጣቸው ሆነው የቆዩት ደጃች መሸሻ ሰይፉ በመጨረሻ
በራስ ዳርጌ አማካይነት ታርቀው ከገቡ በኋላ ፣ በዚሁ በፈንጣጣ
በሽታ ታመው በታኅሣሥ 7 ቀን 1880 ዓ.ም. ሞተው አዲስ አምሮ
ተሠርቶ በተመረቀው በእንጦጦ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ተቀበሩ ።
ይኸውም ምኒልክ ለዘመቻ ከመነሣታቸው ከ11 ቀን በፊት ማለት
ነው ።ከዚህም ትንሽ ቀደም ብሎ እቴጌ ጣይቱ ታመው የንጉሡ አክ
ስትና የራስ መኰንን እናት ወይዘሮ ተናኘ ወርቅ በነሐሴ ወር መጨ
ረሻ 1879 ሞተው በቤተ መንግሥቱ ሐዘን ነበር ።

ከዚህ ሁሉ በኋላ ፣ በየዳር አገር የነበረው ጦር በክተት ዐዋጅ
ይነስ ይብዛ ከተሰበሰበ ወዲህ በታኅሣሥ 18 ቀን 1880 ዓ ም. ለከተ
ማና ላገር ጥበቃ በዚህ ጊዜ ጤንነታቸውን መልሰው ያገኙትን ባለቤ
ታቸውን እቴጌ ጣይቱንና ራስ ጐበናን ትተው ከ120.000 እስከ 130
.000 የሚደርሰውን ጦራቸውን ይዘው ከእንጦጦ ተነሥተው ምስር
ምድር ሠፍረው ሳሉ ፣ ከርቀት የተነሣ ወደኋላ ዘግየት ብለው የነበ
ሩት ደጃች መኰንን ከሐረርጌ አሚር አብዱላሂን ይዘው ስለ መጡ
ታላቅ ደስታ ሆነ ። ከዚያ አልፈው በታኅሣሥ 23 ቀን ደብረ ብር
ሃን ከተማ ደርሰው የሁለት ቀን ዕረፍት ካደረጉ በኋላ ፣ በጥር 22 ቀን
ተሁለደሬ (ወሎ) ገቡ ።[1]

ብላቴን ጌታ ኅሩይ ቁጥር ሳይጠቅሱ የሠራዊቱን ብዛት ለማመ
ልከት በደፈናው ፣ "የተከተላቸው ሠራዊት እጅግ ብዙ ነበርና ሠፈሩ
ከአርዲቦ ባሕር እስከ ሐይቅ ባሕር ደረሰ" ሲሉ ፣ ጸሐፌ ትእዛዝ
ገብረ ሥላሴ በበኩላቸው ፣ "የሠፈሩ ብዛት ከአርዲቦ ባሕር እስከ
ቀይ ባሕር ነበር" ያሉት ። በቃለ አጋኖ ወይም የሥፍራውን ርዝመት
ባለማወቅ ስለሚመስል የሚታመነው የብላቴን ጌታ ኅሩይ አባባል
ነው ።*

በእርግጥም ንጉሥ ምኒልክ በዚያን ጊዜ ያስከተሉት ጦር በቁ
ጥር ብዛት ብቻ ሳይሆን በጥራትም ጭምር ዝግጅቱ የላቀ ነበር ።
በወታደር ፣ ባለቆቹና በንጉሡ መካከል የነበረው የግንኙነት ሥነ
ሥርዓት ከመቸውም የጠነከረ ነበር ። ወደኋላ አሳባችንን መለስ አድ
ርገን ሁኔታውን ስንመለከተው ፣ መቸም ምኒልክ ከመቅደላ አምልጠው

---

1 ጸ.ት. ገ/ሥላሴ ፣ ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ገጽ 148-150 ብ.ጌ.ኅሩይ ፣ ከን
ግሥተ ሳባ እስከ ዐድዋ ጦርነት ፣ የእጅ ጽሑፍ ገጽ 138 ፤ አፈወርቅ ፣ ዳግማዊ ዐጤ
ምኒልክ ገጽ 50 ።

* የአርዲቦ ሐይቅ ፣ ከሐይቅ እስጢፋኖስ ርቀቱ እስከ 10 ኪሎ ሜትር ይደርስ ይሆ
ናል ።

ሸዋ ከገቡበት ጊዜ ከ1857 ዠምሮ እስከዚህ እስከ 1880 ዓ.ም.
ድረስ በ23 ዓመታት ውስጥ ከአቶ በዛብህ ጋር ባጋዲሎ ፣ከንጉሥ
ተክለ ሃይማኖት ጋር በእምባቦ ፣ ከአሚር አብዱላሂ ጋር በጨለንቆ ሐረ
ርጌ ባደረጉዋቸው ጦርነቶች ሁልጊዜ ድልን ስለ ተቀዳጁ፣ ይህ ሁኔታ
ግዛታቸውን ከማስፋትና የሠራዊታቸውን አቅዋም ከማጠንከር
በቀር አላዳከመውም ። የደቡቡንም ክፍል በባሰው ራሳቸው እየዘ
መቱ ፣በቀረውም የጦር አለቆቻቸውን እየላኩ ፣ የግራኝ አህመድ መነ
ሣትና የጐንደር መንግሥት ከሥፍራው መራቅ አግዞአቸው ከኢትዮ
ጵያ ማዕከላዊ መንግሥት ቁጥጥር የወጡትን ነገዶች ከነአውራጃ
ቸው ወደ እናት አገር ሲመልሱ ፣ ያገር ተወላጆቹ የያዙት የጦር መሣ
ሪያ አንካሴና ጦር ፣ ጐራዴና ጩቤ ስለነበረ ፣ በጠበንጃና በጥይት
ከሚያሳምናቸው የደረጀ ጦር ጋር ምንም ያህል የመቋቋም ኃይል ስለአ
ልነበራቸው የምኒልክን የጦር ቁጥር ሊቀንሱ አልቻሉም ።

በዚህ ፈንታ እነዚህ አዳዲስ አውራጃዎች ከገበሩ በኋላ ፣ንጉሥ
ምኒልክ አለቃና ጭፍራ ከመካከላቸው እየመለመሉ በሹመት ፣ በማዕ
ረግ ስምና በሽልማት እያሳደጉ ከውጭ አገር በግዥም በስጦታም
በሚያገኙት የጦር መሣሪያ እያስታጠቁ የጦር ሠራዊታቸውን ቁጥር
ከቀን ወደ ቀን ለማበርከት ችለዋል ። ከነዚህ አውራጃዎች በሚገኝ
በቡና ሀብት ፣ በወርቅ ፣ በዝሆን ጥርስ ሽያጭ ፣ በቀንድና በጋማ ከብት
ረገድ ሀብታም ሆነዋል ።በዚህ ሀብትና በተወዳጅነት የጐጃምን ፣ የቤ
ገምድርን ፣ የወሎንና የትግራይን ተወላጅ ሳይቀር እየሳቡ በውስጣ
ቸው በማሳደር ሁኔታው ንጉሠ ነገሥቱን እስከ ማሥጋት ደርሷል ።

ከላይ በተመለከተው ዐይነት ተዘጋጅተው ከነሠራዊታቸው በሩ
ሜዳ ላይ እንዳሉ፣ "እርስዎን ለመርዳት ጣሊያንን ለመውጋት ልምጣ"
ብለው ወዳጄ ዮሐንስ ላኩ ። ከንጉሠ ነገሥቱ "ለኢጣልያን ጦር አን
ስንፍም ። ይልቅስ ደርቡሽ በመተማ አለና ጐንደርን እንዳያቃጥለው
ዐይንህን ወደዚያ አድርግ ። ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትንም በቤገምድር
ተቀምጠህ ጠብቅ ብዬዋለሁ"የሚል መልስ እንደ መጣላቸው አቶ
ዐጥሜ ገልጸዋል ። ቀጥለውም ንጉሠ ነገሥቱ ምኒልክን ወደኔ አት
ምጣ ያሉዋቸው ምናልባት ከኢጣልያ ጋር ዱለት (መመሳጠር) እን
ዳላቸው ብለው ሠግተው ስለነበረ መሆኑን ፣ በዚሁ ጊዜ ደርቡሽ
ከመተማ ወደ ደምቢያ (ሣር ውኃ) መጥቶ ከንጉሥ ተክለ ሃይማኖት
ጋር ተዋግቶ ማሸነፉን ፣ ጐንደርን ማቃጠሉንና ሰውንም መፍጀቱን
አቶ ዐጥሜ ጽፈዋል ። ምኒልክ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን መሸነፍ
ሲሰሙ ፣ ከቦሩ ሜዳ ወደ ቤገምድር መገሥገሣቸውን ከዚያም ወደ
ጐንደር ወርደው በአዘዞ ሠፍረው ከሠራዊታቸው ብዛት የተነሣ ሠራ
ዊታቸውን ባንድ ጊዜ ማሰለፍ ስለ አልቻሉ ፣ ሁለት ጊዜ አሰልፈው

ያገደኛውን ስልፍ ሁኔታ በአቅራቢያው የነበሩት ደርቡሾች በስላዮቻቸው በኩል ተገንዝበው ማድነቃቸውን ዘርዝረዋል ። [1]

በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ መጽሐፍ ከወሎ ሳይነሡ "ከጨለለቅላቃ በመሰስ ሚያጥ ወንዝ ድረስ ያለህ ሰው ፣ ሠራዊት ቢራብብኝ እህል ለምገኝለሁና ገንዘህን ፣ከብትህን ይዘህ ተነሣልኝ ፣ ወታደር እህል ፈትጀልኝለሁ ፣ ልብስና ከብት አትንካ" የሚል ዐዋጅ አድርገው ወደ ቤገምድር መጓዛቸውን ፣ በዚሁ ጊዜ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን በደርቡሾች የመሸነፍ ወሬ ሲሰሙ በየካቲት 6 ቀን ወርማየ ፣ በ18 ቀን ዋር መስፈራቸውን ፣ ከዋሮ 12 ቀን ተጉዘው በመጋቢት 1 ቀን ደብረ ታቦር መግባታቸውን፣ በደብረ ታቦር 19 ቀን ቆይተው በሚያዝያ 11 ቀን አዘዞ ደርሰው ከሠፈሩ በኋላ ከሜዳ ላይ ወጥተው ሠልፍ ሲያሳዩ መዋላቸውን ፣ ከሠልፉ ላይ መኳንንቱም ወታደሩም እየፎከረ ግባት ቢተኩስ ድምጡ (የጥይቱ) ሳያቋርጥ አንድ ሰዓት መቆየቱን ፣ በዚህ ጊዜ ደርቡሽ ከሜዳ ላይ ወጥቶ መዋጋቱን ፈርቶ ከዚያም ካለበት (መተማ) ቦታ ምሽጉን ብቻ ማጠናከሩን ገልጠዋል ። [2]

መቼም ያገራችን ጸሐፊዎች የሚጽፉት ሁሉ ፣ በመሠረቱ ሲስማማ ባንዳንድ ዝርዝር ሁኔታ ይለያያል ። አንዱ የተወውን ሌላው ፣ ሌላው የተወውን አንዱ ይጽፈዋል ። ነጋድራስ አፈወርቅ ገብረ ኢየሱስ የዚህን ጉዳይ ሲያወሱ እንደዚህ ብለዋል ። "ዐጤ ምኒልክ ከወሎ ገሥግሠው ወደ ጐንደር በሔዱ ጊዜ ደርቡሽ ጐንደርን እቃጥሎ አገሩን (ወደ አገሩ) ገባ ።ደርቡሽና ዐጤ ምኒልክ ግን ፣ ነገር ለነገር ተዋውቀው ነበር አስቀድመው ። ለሁሉም ነገር ዐጤ ምኒልክ አዘዞ ላይ ሠራዊትዎን (ሠራዊታቸውን) ሁሉ አሰልፈው አዩ ። ሰልፉ አምሮ ሠራዊቱ በዝቶ እንኳን ደርቡሽ ይቆምለት ላጤ ዮሐንስም ሠራዊት ቢሆን በግርማው ብቻ አለመድፍና አለነፍጥ የሚያንቀጠቅጥ ነበር ። ዐጤ ምኒልክ ያን ሁሉ ሰልፍ በፈረስ ሆነው ዳር እስከ ዳር እየቃኙ አዩ አዩና ከልብዎ በደረሰ ጊዜ ቀኝና ግራውን በዘንግ እያሳዩ በዚህም ቢመጣ (በመታማ) በኩል ደርቡሽ በዚህም ቢመጣ በትግሬም በኩል ዐፄ ዮሐንስ (ውሎህ እንዲህ ነው በዚህ በኩል ትዋጋለህ) አሉና ለሠራዊቱ ተናገሩ.. ነገሩን አውጥተው ባይናገሩም ትግሬ ቢመጣ እንዲህ ሁነህ ተሰልፈህ ትዋጋለህ.. ማለታቸው ነው" ብለው

1 አቶ ዐጥሜ ፣ የጋላ ታሪክ ፣ ገጽ 163-165 ።
2 ጸ.ት.ገ/ሥላሴ ታሪክ ዘመን ዘዳግማዊ ምኒልክ ፣ ምዕ.37 ፣ ገጽ 48-150 ።

ራሳቸው ተርጉመው ያመለከቱና ፣ ሠራዊቱም ነገሩ እንደ ገባው ዐፄ ዮሐንስን መክዳታቸው በዚሁ ስለ ታወቀ ከዚያው ላይ አቅራራ ተነሥቶ፣

— አይሆንም እንጂ ተሆነማ
— ተመጋዞ ይሻላል ጉልማ *

ብሎ እንዳቅራራ ጽፈዋል [1]

ንጉሥ ምኒልክ ከአዲስ አበባ በታኅሣሥ 18 ቀን ተነሥተው በሚያዝያ 11 ቀን አዘዞ መድረሳቸውን ለጉዞ የአራት ወር ጊዜ መፍጀታቸውን ፣ ደጃዝማች ዘውዴ ገብረ ሥላሴም ማርከስ ሀሮልድም በየመጽሐፋቸው የልግም ጉዞ አድርገው ቆጥረውባቸዋል ።[2] እንደ ዛሬ የአባይ ድልድይ ሳይሠራና በጐጃምና በባሕር ዳር ያለው መስመር ሳይከፈት ከእንጦጦ በደብረ ብርሃን ፣ በመንዝና በግድም ፣ በኤፍርሃታ ፣ በወረይሉ ፣ በቦሩ ሜዳ በደብረ ታቦር ዞሮ አዘዞ ለመድረስ ርቀቱ ወደ 800 ኪሎ ሜትር ድረስ የሚጠጋ ይመስለኛል ። ያስከተሉት ጦር እስከ 130.000 ሊደርስ ይችላል ሲባል ፣ የነዚህ ተከታይ በእግሩ የሚጓዘው ሽከም የማይለየው አሽከሩ ፣ገረዱ ፣ ስንቅና ዕቃ የጫነው አህያ፣ አጋሰስና በቅሎ ይኸን ሁሉ ጓዝ አግተልትሎ በግሥጋሤ መሔድ ችግር ነው ። በዚህ ላይ ደግሞ ለዘመቻ የታዘዘው ጦር ሁሉ ምንም የንጉሥ ትእዛዝ ቢሆንበት ፣ በቅርብ ቀን ያቀናውን ዳር አገር ሁሉ ባንድ ጊዜ ለቆ የመምጣቱ ነገር የሚታሰብበት ነው ። የራስ ጐበና ከዚህ ዘመቻ ተለይቶ አዲስ አበባ ለጥበቃ መቅረት ከዚሁ ጋር የተያያዘ ነበር ። ራስ መኰንን ጦራቸውን አስከትለው ከሐረርጌ በንጉሡ ሠፈር ምስር ምድር (ለንዳፋ አካባቢ) የደረሱባቸው በመንገድ ጉዞ ላይ ሳሉ መሆኑ ባለፈው ተጠቅሷል ። እንደዚሁም ከዋነኞቹ የጦር አለቆች አንዱ የኤፍራሃታና የአንጾኪያው ገዥ ደጃች ወልዴ አሻግር በዚሁ ወቅት ታመው ስለ ነበረ ፣ ጦራቸውን ይዘው የደረሱባቸው የጥር ወር ካለቀ በኋላ ቦሩ ሜዳ ሳሉ ነው ። ስለዚህ ከዚህ ሁሉ ጋር በምኒልክ ጠባይና የጦር ስልት ዐዋቂነት በግሥጋሤ ሔደው እጦርነት ላይ ወድቀው ራሳቸውንም ፣ ሠራዊታቸውንም ከመሸነፍ አደጋ ላይ ከመጣል ወታደርንም ከብትንም አጠዋሮ በሩጫ ሳያዳክሙ ከኋላ የቀረውን

* መጋዞ ጭሰኝነት ጉልማ ቁራጭ የርስት መሬት ነው ። ባጭሩ ያፄ ዮሐንስ ጭሰኛ ገባር ከመሆን ነጻ መሆን ይሻላል ማለቱ ነው ።

1 አፈወርቅ ፣ ገ/የሱስ ፣ ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ፣ ገጽ 50-51 ።
2 ዘውዴ ገ/ሥላሴ በገጽ 240-241 የጉዞ ርቀት 350-400 ኪ.ሜ. እንደሚሆን ገልጸዋል ።
P. Rosenfeld, Chronoology of Menilik 11, p. 128.

እየጠበቁ ሰብስበው ከፊት የቀደመውን በማርጋት ባንድነት አጠራቅመው ለመዋጋት ነው ። በአዘዞ ከፈረስ ላይ ሆነው ያሳዩት ታላቅ ሰልፍ ደርቡሽንም ሊያስበረግግ የቻለው ከጥናት ጋር በዚህ ዐይነት የተዘጋጀ በመሆኑ ነው ማለት ይቻላል ።

ሌላው በዚህ ምዕራፍ ሊጠቀስ የሚገባው ፤ የእርሳቸውና የደርቡሾች ግንኙነት ነው ።በጥር ወር መዠመሪያ ላይ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖትን ደብረ ሲና አጠገብ ሣር ውሃ ከሚባለው ቀበሌ (ደምቢያ ውስጥ) ደርቡሾች ካሸነፉ ወዲህ ፤ ንጉሠ ነገሥቱም ወደ ሰሐጢ ግንባር ስለ ዘለቁ ንጉሥ ምኒልክም በወሎና በሸዋ መካከል ገና ከጉዞ ላይ ስለነበሩ ፤ ሁኔታው ለድል አድራጊዎቹ ደርቡሾች ምቹ ጊዜ ስለ አስገኘ ፤ የደምቢያን ወረዳ የጐንደርን ከተማ እስከ መተማ ድረስ ያለውን ከቁጥጥራቸው ውስጥ አውለውታል ።

በዚህም ጊዜ ፤ በመሸነፍ ወደ አገራቸው የተመለሱት ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ስለ ተማረኩት ልጃቸው ስለ ወይዘሮ ምንትዋብና ልጅ መኰንን ስለሚባለው የቅርብ ዘመዳቸው ሁኔታ ከሐምዳን አቡ አንጋ ጋር እየተጻጻፉ ፤ የደርቡሹ መሪ የምንትዋብን ሞት በደብዳቤ አስረድቶ በርስዎ እጅ ያሉትን የኔን ምርኮኞች ቢልኩልኝ እኔም በኔ እጅ ያሉትን የርስዎን ሰዎች እነልጅ መኰንንን በሰላም እልካለሁ በማለት በመተማና በአካባቢው የደርቡሽ ገዥ በመሐመድ ሳላህ አማካይነት በሰላማዊ መንገድ ከመጻጻፍ ላይ ይገኙ ነበር ።

አሁን ደግሞ ፤ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ወደ ጐጃም ቢመለሱም ንጉሠ ነገሥቱም ከነሠራዊታቸው ወደ ሰሐጢ ቢርቁም ፤ ምኒልክ ከሸዋ አዲስ ያልተነካ ጦር ይዘው አዘዞ መድረሳቸውና ታላቅ ሰልፍ በማሳየታቸው ሱዳኖች ባገኙት የሣር ውሃ ድል እንደ ልብ ተዝናንተው በያዙት ወረዳና በጐንደር ከተማ ሊቆዩ አልቻሉም ። በዚህ ምክንያት የደርቡሾቹ ባለሥልጣኖች በሰላዮቻቸው በኩል እንደ ተገነዘቡት ፤ የምኒልክ የጦር ኃይል የማይገፉ መሆኑን ሲረዱት ወደኋላ መለስ ብለው ደግሞም ፤ "ዐፄ ዮሐንስ በሰሐጢ ግንባር ከኢጣልያኖች ጋር ሲዋጉ ሞተዋል" የሚል ሐሰተኛ ወሬ ስለ ተሰማ ፤ አልጋውን የሚወርሱት ምኒልክ መሆናቸው አይቀርም በማለት ነጋሽ መሐመድ የሚባለውን የቃል መልእክት አሲይዘው ወደ ምኒልክ ልከዋል ።ይኸንንም ሲያደርጉ ከሣር ውሃ ጦርነት በኋላ ፤ የያዙትን የደምቢያን ምድርና የጐንደርን ከተማ የምኒልክ ጦር ስለ አሠጋቸው ከለቀቁ በኋላ ነበር ። የመላክተኞቹም ዓላማ በሰላም ንግግር አማካኝተው የምኒልክን ጦር ዝግጅት ለመሰለል ጭምር መሆኑ አይጠረጠርም ።

የምኒልክም አሳብ ሁኔታው እንደሚያስረዳው ፤ 'አትንኩኝ አልነካችሁም' የሚል ስሜት ስለ ነበረበት ፤ ደርቡሾቹ ደምቢያንና ጐንደርን የማይለቁ እንደሆነ ለመዋጋት ፤ ከለቀቁ የጦራቸውን ሕይወት ጠብቀው በሰላም ለመመለስና ለኢጣሊያኑ ግንባር ካፄ ዮሐንስ ጋር ለመላላክ ነበር ። ከደርቡሾቹ ለቀረበላቸው ሰላማዊ አሳብ እርሳቸውም ሐጅ አህመድ በሚባለው በኩል ስለ ሰላሙ ጉዳይ ተላልከዋል ። በዚያውም በነጋሽ መሐመድ አማካይነት በገርማዳ አል ሐኪር የካቲት 1880 የዮሐንስ በሕይወት መኖር ሲሰማ ፤ "ከንጉሠ ነገሥቱ ያስማሙን" የሚለውንም የደርቡሾች አሳብ በእሺታ ተቀብለው [1] ጉዳዩ በዚሁ እንዳደረ ንጉሠ ነገሥቱ ከሰሐጢ የጦር ግንባር ወደ መቀሌ ከዚያም ወደ ቤጌምድር ሲመለሱ ነገሩ ሁሉ ሌላ መልክ ያዘ። እካሁን ተቻችለው በኖሩት በዮሐንስና በምኒልክ መካከል በይሉኝታና በጋብቻ ተደፋፍኖ የቆየው ጠብ ወደ መገለጥ ደረሰ ።

1 Zewde G.S. The Process of Re-unification of the Ethiopian Empire, Vol. II, pp. 525—530.